IDARA YA KUJENGEA UWEZO NA HUDUMA ZA USHAURI

SEHEMU YA TAFITI NA NYARAKA

Ununuzi wa Umma kwa Thamani Bora Tanzania
Ushahidi wa Kiutafiti Unaonyesha Changamoto na Fursa

Mamlaka ya Udhibiti wa Ununuzi wa Umma
P.O. Box 2865,
Dodoma.

January 2024

DIBAJI

Utafiti huu umechapishwa chini ya wajibu wa Mamlaka. Maoni yaliyoelezwa na hoja zilizotumika humu sio lazima kuakisi maoni rasmi ya Mamlaka ya Udhibiti wa Ununuzi wa Umma (PPRA).

Utafiti huu ulifadhiliwa na PPRA na kuidhinishwa kuchapishwa na Bodi ya Wakurugenzi ya Mamlaka ya Udhibiti wa Ununuzi wa Umma.

Tarehe 23 Novemba, 2023 Bw. Eliakim C. Maswi, Mkurugenzi Mkuu wa PPRA, wakati akizungumza na Maafisa Masuuli wa Mamlaka za Serikali za Mitaa (MSM), alieleza kuwa ni Halmashauri za Serikali za Mitaa 6 tu kati ya 184, ambazo ni sawa na asilimia 3.3, zilizotumia vizuri mfumo mpya wa kitaifa wa Kielektroniki wa Ununuzi wa Umma (NeST). Sambamba na hayo, taarifa ya ukaguzi ya utekelezaji wa mwaka wa fedha 2022/2023, iliyowasilishwa na Dk. Leonada R. Mwagike, Mwenyekiti wa Bodi ya Wakurugenzi ya PPRA kwa Waziri wa Fedha tarehe 29 Septemba, 2023, ilibainisha kuwa taasisi 48 zilizokaguliwa zilionyesha utendaji duni. Hii inaashiria ukosefu wa kutumika kwa mfumo wa kielektroniki wa ununuzi na ununuzi ulifanyika bila kuzingatia sheria na kanuni za ununuzi wa umma nchini Tanzania.

Matumizi ya kazi hii, iwe ya kidijitali au ya kuchapisha, yanasimamiwa na sheria na masharti yaliyowekwa katika Kanuni za Maadili ya Utafiti wa PPRA na Kanuni za Miongozo ya Maadili.

© PPRA (2023)

YALIYOMO

DIBAJI I
YALIYOMO II
ORODHA YA MAJEDWALI III
ORODHA YA MABOKSI IV
ORODHA YA VIELELEZO V
MUHTASARI VI
MATOKEO MUHIMU NA MAPENDEKEZO YA SERA VII
TOKEO NA.1: KUONGEZEKA KWA MATATIZO YA KISERA KUTOKANA NA UKOSEFU WA SERA NA MKAKATI WA UNUNUZI WA TAIFA VII
SURA YA KWANZA 1
1.0 UTANGULIZI 1
SURA YA PILI 4
2.0 UCHAMBUZI WA NYARAKA 4
2.1 UKIDHI WA SHERIA NA KANUNI ZA UNUNUZI WA UMMA 4
2.2 UTEKELEZAJI WA MFUMO WA KIELEKTRONIKI WA UNUNUZI 6
2.3 UTEKELEZAJI WA MAPENDEKEZO YA UKAGUZI 8
SURA YA TATU 11
3.0 TARATIBU ZA UTAFITI 11
3.1 MBINU ZA UTAFITI 11
3.2 VIGEZO VILIVYOINGIZWA KWENYE DODOSO 12
3.3 UKUSANYAJI WA DATA 12
3.4 UCHAMBUZI WA DATA 15
3.5 TAARIFA BINAFSI ZA WAHOJIWA 15
3.6 TATHMINI YA VIPIMO (MEASUREMENT MODEL ASSESSMENT) 16
SURA YA NNE 23
4.0 MATOKEO YA UTAFITI NA MAJADILIANO 23
4.1 MAMBO YANAYOSABABISHA KUTOKUZINGATIA SHERIA NA KANUNI ZA UNUNUZI 23
4.2 SABABU ZINAZOATHIRI MATUMIZI BORA NA KUKUBALIKA KWA MFUMO WA KIELEKTRONIKI WA UNUNUZI 45
4.3 MAMBO YANAYOATHIRI UTEKELEZAJI WA MAPENDEKEZO YA KAGUZI ZILIZOPITA 56
SURA YA TANO 65
5.0 MAPENDEKEZO 65
5.1 MAPENDEKEZO YA KISERA 65
5.2 MAPENDEKEZO YA KIUTENDAJI 71
MAREJEA 79
VIAMBATISHO 83

ORODHA YA MAJEDWALI

Jedwali 3. 1: Mchakato wa ukusanyaji wa data 13
Jedwali 3. 2: Taarifa binafsi za wahojiwa 16
Jedwali 3. 3: Takwimu Za Maelezo: Kati, Kawaida ya Kielezi, tofauti, Ubaguzi, na kutosisi 17
Jedwali 3. 4: Tathmimi uhakika na uhalali wa vigezo vya kuzingatia sheria 21
Jedwali 3. 5: Tathmimi uhakika na uhalali wa vigezo vya matumizi ya mfumo kielektroniki wa ununuzi. 22
Jedwali 5. 1: Mapendekezo ya Kiutendaji 72

ORODHA YA MABOKSI

Boksi 4. 1: Uwezo wa kitaalamu wa watumishi wa kitengo cha ununuzi 24
Boksi 4. 2: Nukuu ya maagizo ambayo yanakiuka sheria ya ununuzi wa umma 27
Boksi 4. 3: Uwezo na ujuzi wa wazabuni 28
Boksi 4. 4: Kutoa adhabu kwa wasiozingatia sheria na kanuni zake 29
Boksi 4. 5: Nukuu za Uadilifu na Rushwa 32
Boksi 4. 6: Mafunzo hafifu kwa viongozi kuhusu masuala ya ununuzi 33
Boksi 4. 7: Tofauti kubwa ya bei kwa taasisi ununuzi za pembezoni 34
Boksi 4. 8: Mfanano wa sheria ya ununuzi wa umma na kanuni zake kwa taasisi tofauti za ununuzi 35
Boksi 4. 9: Motisha isiotosha na utaratibu usio wa sawa wa kuwapatia motisha kwa watumishi wa ununuzi 36
Boksi 4. 10: Kuanzisha ununuzi bila ya kuwa na uhakika wa kupata fedha 38
Boksi 4. 11: Matumizi ya wataalamu wasio na sifa katika ununuzi wa umma 38
Boksi 4. 12: Njia na taratibu zisizofaa katika ununuzi 40
Boksi 4. 13: Ugumu wa sheria ya ununuzi ya umma na kanuni zake 41
Boksi 4. 14: Kushindwa kupanga ununuzi, kutokufanya makadirio ya mahitaji, kutofanya tathmini kwa usahihi wa zabuni na usimamizi duni wa mikataba. 42
Boksi 4. 15: Kuongezeka kwa matatizo ya sera ya ununuzi kutokana na ukosefu wa sera ya taifa ya ununuzi na mkakati 44
Boksi 4. 16: Faida ya kutumia mfumo wa ununuzi wa kielektroniki 46
Boksi 4. 17: Kuweka adhabu na shinikizo kwa ajili ya kuongeza matumizi bora ya mifumo wa kielektroniki wa ununuzi 49
Boksi 4. 18: Changamoto zinazozuia utumiaji wa mfumo wa kielekroniki wa ununuzi 53
Boksi 4. 19: Ununuzi wa umma kwa njia ya kielektroniki usiokamilika 56
Boksi 4. 20: Ukosefu wa uthabiti katika kufanya ukaguzi wa ununuzi ya mara kwa mara 57
Boksi 4. 21: Kiwango cha chini cha ufuatiliaji wa utekelezaji wa mpango wa utekelezaji wa marekebisho uliowasilishwa na Taasisi nunuzi 57
Boksi 4. 22: Kutowasilisha ripoti ya ukaguzi wa PPRA na mapendekezo ya kisera kwa mamlaka husika 58
Boksi 4. 23: Kutokuwa na uwezo wa kuelewa mapendekezo ya matokeo ya ukaguzi. 59
Boksi 4. 24: Mkaguzi wa ndani kushindwa kufanya ukaguzi katika mfumo wa ununuzi wa kielektroniki 59
Boksi 4. 25: Kuchelewa kutolewa fedha. 61
Boksi 4. 26: Mazingira tofauti ya uendeshaji wa taasisi 61
Boksi 4. 27: Upungufu wa watumishi wa ununuzi, kupangwa katika taasisi pasipo kuwa na usawa na kutokuwa na rasilimali zinazotosheleza 62
Boksi 4. 28: Vitisho vya wakaguzi vinavyosababisha kupungua kwa ushirikiano 63
Boksi 4. 29: Uzembe wa kutekeleza mapendekezo ya kaguzi zilizopita 64

ORODHA YA VIELELEZO

Kielelezo 3. 1: Wastani wa viashiria vya kusaidia ukidhi wa sheria 19
Kielelezo 3. 2: Wastani wa viashiria vya kusaidia matumizi ya mfumo wa kielektroniki. ..20

Kielelezo 4. 1: Uwezo wa Kitaalamu wa Maafisa Ununuzi wa umma 25
Kielelezo 4. 2: Mgawanyo wa elimu ya Maafisa Ununuzi 26
Kielelezo 4. 3: Adhabu zinavyotolewa kwa taasisi nunuzi zisizokidhi taratibu za ununuzi.. 31
Kielelezo 4. 4: Faida mtazamo za mfumo wa kielekroniki 48
Kielelezo 4. 5: utayari na uhiari wa matumizi ya mfumo wa kielektroniki wa ununuzi wa umma 49
Kielelezo 4. 6: shinikizo la matumizi ya mfumo wa kielektroniki wa ununuzi wa umma ..50

MUHTASARI

Ununuzi wa umma unazidi kukubalika kama njia ya kimkakati ya kufikia malengo ya sera za serikali ambayo yanaambatana na mpango mkakati wa muda mrefu. Hii ni pamoja na utekelezaji wa miradi ya kimkakati, msaada kwa makampuni madogo na ya kati, kukuza uvumbuzi kwa wazabuni wa ndani na utoaji wa huduma kwa jamii kwa ujumla. Ikumbukwe kuwa ununuzi wa umma unaweza kufikia zaidi ya 75% ya malengo na miradi ya kimkakati. Kwa hiyo, ununuzi wa umma unabaki kuwa njia ya msingi ambayo serikali inatenga fedha kwa ajili ya ununuzi wa bidhaa, huduma, na kazi. Aidha, hutumika kama utaratibu mkuu ambao fedha za umma zinabadilishwa kuwa huduma za umma. Hivyo basi ununuzi wa umma ni eneo lenye maslahi mapana kwa umma, kwa hiyo kuna haja ya kuhakikisha kuwa kila senti iliyowekezwa na serikali inatumika kwa ufanisi.

Kufanya ununuzi kuendana na sheria na kanuni zake ni lengo kuu kwa serikali nyingi duniani ikiwa ni pamoja na Tanzania. Serikali ya Tanzania inaendelea kurekebisha sheria na kanuni za ununuzi wa umma, kufanya ukaguzi wa mara kwa mara, na kutumia mfumo wa kielektroniki wa ununuzi wa umma ili kuhakikisha kuwa fedha zilizotengwa kwa ajili ya ununuzi wa umma zinatumika kama ilivyokusudiwa ili kupunguza ubadhirifu.

Licha ya juhudi zinazofanywa na serikali, kufanya ununuzi kuendana na sheria na kanuni zake, matumizi ya mfumo wa kielektroniki wa ununuzi wa umma katika ununuzi bado vimekuwa ni vikwazo vikubwa kwa taasisi nyingi. Mfano, Novemba 23, 2023, Bw. Eliakim C. Maswi, Mkurugenzi Mkuu wa PPRA, wakati wa mazungumzo na Maafisa Masuuli wa Mamlaka za Serikali za Mitaa (MSM), alieleza kuwa MSM 6 tu kati ya 184, ambazo ni sawa na asilimia 3.3, zilitumia vizuri Mfumo wa Kielektroniki wa Ununuzi wa Umma (NeST).

Hii inaonyesha kiwango cha chini cha kukubalika kwa matumizi ya mfumo wa kielektroniki wa ununuzi wa umma. Vilevile, taarifa ya ukaguzi wa utekelezaji kwa mwaka wa fedha 2022/2023, iliyowasilishwa na Dkt. Leonada R. Mwagike Mwenyekiti wa Bodi ya Wakurugenzi ya PPRA kwa Naibu Waziri wa Fedha tarehe 29 Septemba 2023, ilibainisha kuwa taasisi 48 zilizokaguliwa zilionyesha kuwa na utendaji duni. Kwa hiyo, Mkurugenzi Mkuu wa PPRA aliagiza kufanyika utafiti wa kina ili kubaini sababu za msingi za changamoto hizi na kutafuta njia ambazo zitahakikisha kuwa taasisi za

umma zinafanya ununuzi kwa kufuata sheria na kanuni zake pamoja na kutumia mfumo wa kieletrokini wa ununuzi wa umma kwa ufanisi mkubwa.

Utafiti huu ulikusudia kusaidia wadau wote wanaohusika katika ununuzi wa umma ikiwa ni pamoja na watunga sera na wafanya maamuzi kuboresha utendaji katika ununuzi wa umma ili kulinda fedha za umma. Hivyo basi, utafiti huu ulizingatia maeneo makuu matatu: (1) kufanya ununuzi kwa kuzingatia sheria na kanuni zake (ii) utumiaji wa mfumo wa kielektroniki wa ununuzi wa umma, na (iii) utekelezaji wa mapendekezo ya hoja za kaguzi ziliopita.

Utafiti huu ulitumia mbinu za utafiti mchanganyiko. Ulianza kwa kufanya mahojiano na wadau 252, 20 kati ya hao walikuwa maafisa masuuli. Vile vile, ulitumia madodoso 427 ambayo yalipatikana kutoka Wizara, Idara, MSM na Taasisi na Mashirika ya Umma. 8 kati ya hayo yalipatikana kutoka kwa Maafisa Masuuli.

Matokeo muhimu na mapendekezo ya sera

Tokeo Na.1: Kuongezeka kwa Matatizo ya Kisera kutokana na Ukosefu wa Sera na Mkakati wa Ununuzi wa Taifa

Matokeo, yanaonyesha kuwepo kwa ushahidi wa kutosha wa masuala yanayoendelea na yanayoongezeka yanayohusiana na sera ya ununuzi. Hii inaweza kuhusishwa na kutokuwepo kwa sera ya taifa ya ununuzi na mkakati ambao hutoa msingi mzuri wa kushughulikia masuala hayo. Kwa mfano, changamoto ya upatikanaji wa ununuzi endelevu, kwani watumishi wengi wa ununuzi hutegemea tu tafsiri za kinadharia zilizopo kwenye sheria ya ununuzi wa umma. Aidha, marekebisho ya mara kwa mara ya sheria ya ununuzi na kanuni zake zinapelekea kuendelea kuwepo kwa makosa katika ununuzi wa miradi ya kimkakati, na kusababisha kuwepo kwa gharama kubwa au kushindwa kufikia matokeo yaliyotarajiwa.

Tokeo Na. 2: Ukosefu wa Uwezo wa Kitaaluma katika Kada ya Ununuzi

Matokeo yanaonyesha kuwa baadhi ya watumishi katika kada ya ununuzi hawana uwezo na ujuzi muhimu unaohusiana na ununuzi. Watumishi hao wanakabiliwa na ugumu katika kutafsiri na kutumia sheria na kanuni zake, pamoja na kuandaa nyaraka sahihi za zabuni kulingana na mahitaji ya ununuzi.

Tokeo Na. 3: Maelekezo Yanayokiuka Sheria na Kanuni za Ununuzi wa Umma

Matokeo yanaonyesha kuwa viongozi mara nyingi hutoa maagizo ambayo yanakiuka mahitaji ya Sheria ya Ununuzi wa Umma Sura Na. 410 na kanuni zake. Maagizo haya yanaambatana na shinikizo, vikwazo, na muhimu zaidi utashi wa kisiasa. Vivyo hivyo, viongozi hawa wana mamlaka ya kuwaadhibu watumishi katika kada ya ununuzi na uwezekano wa kusitisha mikataba yao ya kazi hasa katika MSM. Matokeo yake, watumishi katika kada ya ununuzi wanalazimika kufuata maagizo hayo ambayo yanaenda kinyume na sheria na kanuni zake.

Tokeo Na. 4: Kiwango cha Chini cha Kutoa Adhabu kwa Wasiokidhi Sheria na Kanuni Zake

Utafiti huu unaonyesha kuwa licha ya kuwepo kwa kanuni za maadili kwa wadau wanaohusika katika ununuzi wa umma, ufahamu wa adhabu zilivyowekwa kwa wasiokidhi bado ni mdogo. Uchambuzi wa takwimu unaonyesha kuwa kwa wastani, washiriki hawakuwa na uhakika juu ya utekelezaji wa adhabu hizo.

Tokeo Na 5: Kiwango cha chini cha Uadilifu na Uaminifu katika Ununuzi wa Umma

Matokeo yanaonyesha kuwa katika ununuzi wa umma, kuna kiwango cha chini cha uadilifu kwa sababu unahusisha kiasi kikubwa cha fedha za umma ambazo zinaweza kuchepushwa kwa maslahi binafsi. Vivyo hivyo, unaathiriwa na kulazimishwa kwa wazabuni ambao hawana sifa muhimu za kupata zabuni au uwezo wa kufanya kazi, lakini bado wanataka kupata tuzo za mikataba.

Tokeo Na 6: Motisha kwa Watumishi katika Kada ya Ununuzi

Matokeo yanaonyesha kuwa watumishi katika kada ya ununuzi hawana motisha na hawahamasishwi vya kutosha kama wataalamu wengine kwa motisha za kifedha na zisizo za kifedha. Kwa mfano, kwa motisha ya kifedha, matokeo yanaonyesha kuwa mtaalamu wa ununuzi aliyethibitishwa ana kiwango cha chini cha mshahara wa kuanzia wakati anaingia katika sekta ya umma kuliko mhasibu aliyethibitishwa. Vile vile katika MSM, Taasisi na Mashirika ya umma na Wizara, Idara na Wakala wa Serikali, wakuu wa Kitengo cha Usimamizi wa Ununuzi ni maafisa wakuu ambao huwa hawana hadhi sawa na wakuu wa vitengo vingine. Hii sio tu inakatisha tamaa watumishi katika kada ya ununuzi lakini pia inahimiza tabia isiyo ya maadili katika ununuzi wa umma.

Pendekezo la Kisera 1: Kupatikana kwa Thamani Bora Katika Ununuzi wa Umma Kunahitaji Kuwepo kwa Sera na Mkakati Kamili wa Ununuzi

Sera ya ununuzi wa umma, kama sera nyingine yoyote, ni chombo muhimu kinachotumiwa kuelezea ugawaji wa majukumu kwa masuala ya ununuzi wa kimkakati. Pia, inaelezea haki na wajibu ambao unapaswa kuzingatiwa. Aidha, inatoa mwongozo wa kiufundi kwa watumishi wa kitengo cha ununuzi kutekeleza majukumu yao kwa ufanisi zaidi. Kwa hiyo, utafiti huu unapendekeza kwamba taasisi za usimamizi, ikiwa ni pamoja na Mamlaka ya Udhibiti wa Ununuzi wa Umma (PPRA) na Wizara ya Fedha, wanapaswa kufanya juhudi kuhakikisha kuwa sera ya ununuzi na mkakati wake zinapatikana.

Pendekezo la Kisera 2: Kuzingatia Sheria na Kanuni za Ununuzi wa Umma Unahitaji Watumishi wenye Uwezo na Maadili ya Ununuzi

Ununuzi wa umma hutumika kama utaratibu wa kimkakati ambao husaidia serikali katika kutoa huduma za umma kwa ufanisi kwa jamii. Ili kutumia ununuzi wa umma kama njia ya kimkakati, watumishi wa kitengo cha ununuzi lazima wawe na uwezo na ujuzi juu ya ununuzi pamoja na maadili. Kwa hiyo, ni muhimu taasisi za usimamizi wa ununuzi, hasa PPRA, ziendelee kuwajengea uwezo kwa kushirikiana na taasisi za elimu ya juu.

Pendekezo la Kisera 3: Kuongeza Kiwango cha Adhabu kwa Wasiotii Sheria za Ununuzi na Taratibu Zake

Kudhibiti na kuzuia rushwa na vitendo vingine vya udanganyifu katika ununuzi wa umma kunapaswa kubaki kuwa jambo la msingi katika kulinda fedha za umma. Kwa hivyo, kuongeza ukali wa adhabu kwa wasiotii sheria na kanuni zake sio tu kutaongeza kiwango cha uadilifu lakini pia kukuza utendaji wao. Hivyo, mamlaka zenye uwezo ikiwa ni pamoja na PPRA zinapaswa kuangalia upya utaratibu wa kutoa adhabu. Kwanza, utafiti huu unapendekeza kuwe na utaratibu wa kuwatambua hadharani watumishi bora wakati wa mikutano ya kitaaluma au wakati wa kuwasilisha ripoti za ukaguzi. Pili, PPRA lazima ichapishe majina ya taasisi sizizotii sheria na kanuni zake katika ununuzi wa umma. Mwisho, ni muhimu kuweka wazi majina ya maafisa ambao wamepatikana na hatia ya kushindwa kuzingatia sheria na kanuni za ununuzi wa umma.

Pendekezo la Kisera 4: Serikali Inapaswa Kuomba Fedha ili Kusaidia Kuwajengea Uwezo Wadau Wanaohusika katika Ununuzi wa Umma

Taasisi ununuzi hasa katika MSM, hukutana na vikwazo vya kifedha ambavyo vinazuia uwezo wa kulipia gharama za mafunzo kwa watumishi wao. Ni muhimu kutoa mafunzo

kwa gharama kidogo au bila malipo, kwa hiyo, serikali kupitia PPRA inapaswa kutafuta fedha kutoka serikalini au washirika wa maendeleo (mfano, Benki ya Dunia, Shirika la Maendeleo la Umoja wa Mataifa, Shirika la Fedha la Kimataifa, Benki ya Maendeleo ya Afrika).

Pendekezo la kisera Na. 5: Kuboresha Upatikanaji wa Mtandao katika MSM za Ngazi ya Chini

Serikali ihakikishe kuwa taasisi zote za ununuzi nchini zinaboresha muunganisho wa mtandao kwa kuunganishwa na mkongo wa kitaifa, hasa kwa taasisi nunuzi ambazo ziko mipakani ili wakati wote kuwe na upatikanaji wa huduma ya mtandao ya kuaminika. Si hivyo tu, lakini mifumo yote ya kielektroniki ya serikali lazima iweze kuwasiliana baina yao.

SURA YA KWANZA

1.0 UTANGULIZI

Ununuzi wa umma una jukumu muhimu katika taasisi mbalimbali kwani inahusisha upatikanaji wa bidhaa, huduma na kazi za ujenzi kwa kutumia fedha za umma. Kuna ushahidi mkubwa kwamba nchi mbalimbali duniani, ikiwa ni pamoja na Jamhuri ya Muungano wa Tanzania (JMT), zinatenga zaidi ya asilimia 70 ya matumizi yao yote kwa ununuzi wa umma. Kutokana na umuhimu wake, serikali zinazidi kuhakikisha kuwa fedha za umma zinasimamiwa vizuri na kwamba ufanisi unapatanikana kutokana na matumizi hayo (Alvarez-Rodrı'guez et al. 2014). Kwa hiyo, kutumia mfumo wa kielektroniki wa ununuzi ya umma imekuwa moja ya vipaumbele vya serikali katika kuhakikisha matumizi ya uwajibikaji wa fedha za umma na kupunguza gharama za ununuzi siziso za lazima (Walker & Brammer, 2012). Vile vile, serikali inaendelea kurekebisha sheria zinazosimamia ununuzi, kuanzisha mfumo wa kielektroniki wa ununuzi, na kufanya ukaguzi wa mara kwa mara ili kuhakikisha kuwa fedha za umma zinatumiwa ipasavyo na malengo yaliyokusudiwa yanapatikana(Shatta, 2021; Torvatn & de Boer, 2021; Masoud at el., 2021).

Pamoja na jitihada za serikali katika kutekeleza majukumu hayo, bado kuna changamoto nyingi zinazoukabili ununuzi wa umma ambazo zinakwamisha uzingatiaji wa sheria na taratibu zake na kupata thamani halisi ya fedha (Mrope, 2018, CAG, 2022, PPRA, 2022). Tafiti zilizopita kwa mfano, Mrope, (2018) anatoa ushahidi wa matumizi mabaya ya fedha za wananchi katika ununuzi wa umma. Vile vile, taarifa ya ukaguzi wa utekelezaji wa Mwaka wa Fedha 2019/2020 iliyotayarishwa na Mamlaka ya Udhibiti wa Ununuzi wa Umma (PPRA) inaonyesha kuwa Mfuko wa Taifa wa Hifadhi ya Jamii ulifanya malipo ya SH bilioni 2.49 kwa mshauri wa ujenzi wa Kijiji cha Satellite katika Dungu village na Mradi wa Nyumba ya Toangoma huko Kigamboni, kutokana na huduma ambazo hazikutolewa. Aidha, taarifa ya Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali ya Mwaka wa Fedha 2021/2022 inaonyesha Wizara ya Mambo ya Ndani ya Nchi ilinunua malori matatu (3) ya injini za moto kutoka kwa mzabuni asiyeidhinishwa kwa SH bilioni 2.98, ambaye alilipwa malipo ya awali ya asilimia 75 ya malipo yote. Hata hivyo, mzabuni alishindwa kuwasilisha vifaa kwa wakati uliokubaliwa, na wala taasisi nunuzi haikutoa adhabu kwa

mzabuni huyo juu ya ucheleweshwaji huo. Vilevile SH bilioni 1.23 zilitumika kufanya ununuzi mbali mbali bila kutumia njia za ushindani za ununuzi kama inavyohitajika (PPRA, 2022; CAG, 2023). Ni dhahiri kutokana na mifano hii michache kwamba suala la kutofuata sheria na kanuni zake limesababisha hasara kubwa kwa fedha za umma, ambazo bila shaka zinazuia uwezo wa serikali kutoa huduma muhimu za kijamii kwa wananchi wake. Hii inaonesha kuwa taasisi nunuzi bado zinashindwa kuzingatia sheria na kanuni zake licha ya juhudi mbalimbali za serikali ambazo zimekuwa zikifanyika mara kwa mara. Hivyo, kuna haja ya kufanya utafiti ili kuweza kujua kuhusu chanzo cha changamoto hizi na kuzitafutia ufumbuzi wa kudumu.

Aidha, Serikali ya Tanzania ilianzisha mfumo wa kielektroniki wa ununuzi ikiwa ni sehemu ya jitihada zake zinazoendelea za kuhimiza ufanisi na uwazi katika ununuzi wa umma. Licha ya juhudi za serikali na uwekezaji mkubwa katika mfumo wa ununuzi wa kielektroniki, ushahidi unaonyesha kuwa kiwango cha utumiwaji wake ni cha chini (Shatta, 2021; Mushi & Msimbila, 2022). Kwa mfano, taarifa ya Tathmini ya Utendaji wa Mamlaka ya Udhibiti wa Ununuzi wa Umma ya Mwaka wa Fedha 2021-2022 inaonyesha kuwa kati ya zabuni 2,137 zilizonunuliwa, ni zabuni 146 tu sawa na asilimia 6.83, zilifanyika kupitia mfumo wa kielektroniki wa ununuzi. Aidha, taarifa hiyo ilibainisha kuwa tuzo za mkataba zenye thamani ya wastani wa SH bilioni 432.06 kutoka kwa taasisi 22 hazikutangawa katika mfumo wa kielektroniki wa ununuzi. Hii inaashiria kuwa lengo la serikali la kuanzisha mfumo wa kielektroniki wa ununuzi halikufikiwa. Sababu za kushindwa kuutumia mfumo wa kielektroniki wa ununuzi bado hazijulikani. Kwa hivyo, madhumuni ya utafiti huu ni kutaka juu ni sababu zipi zinazochangia taasisi nunuzi kushindwa kutumia ipasavyo mfumo wa kielektroniki wa ununuzi.

Vile vile, licha ya jitihada zinazofanywa JMT kufanya ukaguzi wa mara kwa mara, bado kuna kiwango kidogo cha utekelezaji wa mapendekezo ya hoja za ukaguzi zilizopita (PPRA, 2022). Ripoti ya PPRA ya Mwaka wa Fedha 2021/2022 inaonyesha kuwa kati ya mapendekezo 565 ya hoja ya ukaguzi yaliyotolewa kwa taasisi 19 zilizokaguliwa, mapendekezo 125 sawa na asilimia 22.12 yalitekelezwa kwa sehemu na mapendekezo 41 sawa na asilimia 7.26 hayakutekelezwa kabisa. Pia, taarifa ya ukaguzi ya PPRA ya mwaka

2019/2020 ilibainisha kuwa kati ya mapendekezo 1,051 yaliyotolewa ya ukaguzi, mapendekezo 497 sawa na asilimia 47 yalitekelezwa kikamilifu, mapendekezo 275 sawa na asilimia 26 yalitekelezwa kwa sehemu na mapendekezo 279 sawa na asilimia 27 hayakutekelezwa kabisa. Kwa hiyo, kushindwa kutekeleza mapendekezo ya ukaguzi inamaanisha kuwa udhaifu ulionekana bado utaendelea kuathiri taasisi za umma na kama udhaifu huo unahusisha upotevu wa fedha za umma ni kusema kuwa upotevu huo utaendelea kuwepo.

Aidha, taasisi nunuzi hutumia mazoea na mikakati mbalimbali wakati wa kufanya ununuzi ili kutimiza majukumu yao. Hata hivyo, tafiti zinaonyesha kuwa mikakati na taratibu nyingi haziendani na matakwa ya sheria, kanuni na miongozo ya ununuzi inayotolewa na Mamlaka. Hata hivyo, kuna ongezeko la matumizi ya mazoea yasiyotela tija ambayo huzuia mafanikio ya utendaji wa mazingira, kijamii, na kiuchumi katika ununuzi wa umma. Taasisi nunuzi, kwa mfano, hutumia njia ya ununuzi kutoka kwa mzabuni mmoja badala ya njia za ushindani au kununua kwa kutumia mzabuni badala ya kutumia rasilimali za ndani za taasisi bila ya sababu za msingi (PPRA, 2022). Kufanya ununuzi bila ya kutumia mikakati inayofaa ya ununuzi kunakwamisha kufikia malengo ya kimkakati ya serikali.

Kwa hiyo, utafiti huu ulilenga kutathmini mifumo ya zamani na ya sasa ya ununuzi na kuja na njia mbadala ambazo serikali zinaweza kuzitumia ili kuepusha matumizi mabaya ya fedha za umma katika siku zijazo. Ili kufikia lengo hili kuu utafiti huu ulishughulikia malengo yafuatayo ya utafiti. -

a) Kuchunguza kiwango cha uzingatiaji wa sheria na kanuni za ununuzi wa umma kwa taasisi nunuzi;
b) Kuchunguza kiwango cha utumiaji wa mfumo wa kielektroniki wa ununuzi kwa taasisi nunuzi;
c) Kutathmini kiwango cha utekelezaji wa mapendekezo ya ukaguzi kwa taasisi nunuzi.

SURA YA PILI

2.0 UCHAMBUZI WA NYARAKA

Sehemu hii inahusiana na uchambuzi wa kina wa tafiti zilizopita, ikionyesha maeneo ambayo yamefanyiwa utafiti na yale ambayo hayajafanyiwa. Hii inatusaidia kutambua mapungufu ya tafiti hizo ambayo yanahitaji kufanyiwa utafiti.

2.1 Ukidhi wa Sheria na Kanuni za Ununuzi wa Umma

Kufanya ununuzi kwa kuzingatia sheria na kanuni zake ni moja ya mambo muhimu ambayo yanahakikisha kupata thamani halisi ya fedha za umma katika mchakato wa ununuzi. Kwa mujibu wa Awino and Marendi (2014), mfumo wa kisheria unajumuisha sheria, kanuni na miongozo mbalimbali iliyowekwa ili kuongoza taasisi nunuzi katika kufanya ununuzi, hii inajumuisha hatua zote za mchakato wa ununuzi, njia za ununuzi, maadili na uwazi. Kufanya ununuzi kwa kufuata sheria na kanuni zake inapelekea uwazi, ushindani, thamani ya fedha, uwajibikaji, na matumizi bora ya rasilimali za umma (Agbesi, 2009). Kwa upande mwingine, kutofuata sheria na kanuni zake kunadhoofisha upatikanaji wa malengo ya ununuzi wa umma (Mrope, 2017).

Kwa kutambua umuhimu wa kuzingatia sheria na kanuni zake. PPRA imekuwa ikifanya jitihada mbalimbali, mfano kurekebisha sheria, kanuni na miongozo ya ununuzi mara kwa mara, ili kuleta ufanisi na kuziba mianya inayosababisha kukosa ufanisi katika michakato ya ununuzi. Si hivyo tu, bali pia PPRA imekuwa ikifanya mafunzo ya mara kwa mara ya kuwajengea uwezo wataalamu wa ununuzi na wadau wengine wanaohusika katika uendeshaji wa shughuli za ununuzi wa kila siku katika taasisi zao. Aidha, mamlaka mara kwa mara hufanya ukaguzi ili kuona ni kwa jinsi gani taasisi nunuzi zinazingatia sheria na kanuni zake wakati zinafanya ununuzi wa mahitaji yao.

Hata hivyo, mbali na jitihada hizo ambazo zimekuwa zikifanywa na PPRA na taasisi nyinginezo, kiwango cha uzingatiaji wa sheria na kanuni za ununuzi wa umma pamoja na miongozo yake bado ni kidogo, kwani ripoti mbalimbali za ukaguzi wa PPRA na CAG zinaonyesha kuwa kuna ununuzi mwingi unafanywa

bila ya kuzingatia sheria na kanuni ambao husababisha hasara kubwa kwa fedha za umma. Kwa mfano, taarifa ya ukaguzi ya utekelezaji wa mwaka 2022 ilionyesha kuwa Wizara ya Elimu Sayansi na Teknolojia, wajumbe wawili wa Bodi ya Zabuni waliidhinisha mkataba wa M/S Shenzhen Benton Technology Company kwa zabuni ya vishikwambi 150,000 yenye thamani ya dola za Marekani milioni 20.28 (sawa na SH bilioni 46.86). Pia, mkataba wa zabuni hio haukuwasilishwa kwa Mwanasheria Mkuu wa Serikali kwa ajili ya uchunguzi kama inavyotakiwa. Taarifa hiyo pia inaonyesha kuwa Wizara ya Elimu Sayansi na Teknolojia ilifanya ununuzi wa jumla ya SH bilioni 6.01 kutoka kwa mzabuni mmoja bila sababu za msingi. Pia, taarifa ya ukaguzi ya utekelezaji wa mwaka ya Mwaka wa Fedha 2019/2020 ya PPRA ilionesha kwa jumla ya SH milioni 188.37 zililipwa kwa M/s Nandhra Engineering and Construction Company kupitia cheti Na. 13 kwa bidhaa isiyojulikana iliyoitwa jina "Kiasi cha Mkataba" kwenye Mkataba Na. NSSF/W/07/2013-2014 Lot 2 (JMT, 2023).

Kuna tafiti nyingi zimefanyika kuhusu mambo yanayopelekea taasisi nunuzi kushindwa kuzingatia sheria na kanuni zake (Chikwere, 2019, Sarawa na Masu'd, 2019). Mfano, Tukamuhabwa (2012) alifanya utafiti wake nchini Uganda na kuona kuwa wanasiasa kuingilia mchakato, kiwango cha ujuzi cha wataalamu, kutolewa kwa adhabu, motisha kwa watumishi wa kitengo cha ununuzi, usimamizi bora, na mifumo ya ufuatiliaji ina ushawishi mkubwa katika kuzingatia sheria na kanuni za ununuzi. Hata hivyo, utafiti mwingine wa Mwelu et al. (2018) ambao ulifanywa nchini Nigeria, ulionesha kuwa ujuzi, mfumo wa udhibiti, ufuatiliaji wa kiutendaji, na taaluma ya watumishi una ushawishi mkubwa katika uziangatiaji wa sheria na kanuni za ununuzi. Katika muktadha huo huo, Sarawa na Masoud (2019) walisema kuwa kuna athari hasi kwa taasisi nunuzi inapofanya ununuzi usiozingatia sheria na kanuni zake. Ingawaje, la kushangaza ni kuwa Eyaa na Oluka (2011) katika utafiti wao walionyesha kuwa ujuzi wa kitaaluma wa ununuzi hauna athari yeyote juu ya kuzingatia sheria na kanuni zake. Kama ambavyo, Mwakibinga and Buvick (2013) walionyesha kuwa utolewaji wa adhabu kwa wasizingatia sheria na kanuni za ununuzi, ikiambatana na ufuatiliaji miongoni mwa maafisa wa kitengo cha ununuzi, ina ushawishi hasi katika kiwango vya kuzingatia sheria na kanuni zake.

Kutokana na tafiti mbalimbali kama zilivyoelezwa hapo juu, zinaonyesha kuwa watafiti wana maoni tofauti juu ya athari mbalimbali ambazo taasisi nunuzi zinapata kwa kutozingatia sheria na kanuni za ununuzi, hivyo kutoa nafasi kufanyika kwa utafiti huu ili kubaini athari zake kwa mazingira ya Tanzania. Kwa kuzingatia kuwa tafiti nyingi za awali kuhusu mada hii zilifanyika nje ya JMT na kutumika mbinu aina moja ya utafiti (Sarawa and Masoud 2019; Mwelu et al. 2018; Chikwere et al. 2019), utafiti huu umetumia mbinu mchanganyiko kuchunguza mambo yanayoathiri kiwango cha kuzingatia sheria na kanuni zake katika sekta za umma katika muktadha wa Tanzania. Aidha, utafiti huu pia una lengo la kujaza pengo katika tafiti za awali kwa kubaini hatua katika mchakato wa ununuzi ambao unaathiriwa zaidi kwa kutozingatia sheria na kanuni za ununuzi wa umma. Utafiti huo pia una lengo la kutambua sababu za msingi za kutozingatia sheria na kanuni za ununuzi wa umma na kupendekeza ufumbuzi sahihi wa kuboresha.

2.2 Utekelezaji wa Mfumo wa Kielektroniki wa Ununuzi

JMT imeanzisha mfumo wa kielektroniki wa ununuzi kwa malengo ya kuimarisha ufanisi na uwazi katika ununuzi wa umma (PPA, 2011). Nawi et al. (2016) katika utafiti wao juu ya utumiaji mzuri wa mfumo wa kielektroniki wa ununuzi ulionesha kuwa mfumo ya kielektroniki wa ununuzi utasaidia kupunguza gharama, utimilifu wa mikataba, kuongezeka kiwango cha usimamizi, na faida zingine nyingi. Wakati huo huo, Thai (2001) alionyesha kuwa kufanya ununuzi kwa kutumia mfumo wa kielektroniki husaidia kupata zabuni bora, kutokupoteza muda, kupunguza gharama katika kufanya ununuzi, kupunguza ubadhirifu wa kifedha na hatimaye kuongeza ushindani wa wazabuni mambo ambayo kwa ujumla wake yatasaidia kupunguza gharama za kununua bidhaa na huduma.

Kutokana na faida ambazo taasisi nunuzi na nchi kwa ujumla zinaweza kupata kutokana na matumizi ya mfumo wa kielektroniki wa ununuzi, JMT imechukua hatua kadhaa za kuhakikisha mfumo huo unatumika kwa ufanisi. Kwa mfano, PPRA ilianzisha utaratibu wa kutaka taasisi nunuzi kutumia mfumo wa Taarifa za Usimamizi wa Ununuzi tokea mwaka 2008 na kuanzia mwaka 2019 ilianza kutumika mfumo wa kielektroniki wa TANePS. Vile vile, kuanzia Oktoba, 2023 JMT ilianzisha mfumo mpya wa kielektroniki wa ununuzi (NeST) na kutaka

taasisi nunuzi zote nchini Tanzania kuutumia zinapofanya ununuzi wa mahitaji yao. Kuhakikisha kuwa mfumo wa kielektroniki wa ununuzi unatekelezwa kikamilifu na kwamba faida zinazotarajiwa zinapatikana, Mamlaka imefanya jitihada mbalimbali ikiwemo mpango mkubwa wa kuwajengea uwezo wadau wote wa ununuzi na kampeni za uhamasishaji kwa wananchi kwa ujumla kupitia taasisi mbalimbali ili kuhakikisha wadau wa ununuzi wanaelewa namna ya kutumia mfumo mpya wa kielektroniki wa ununuzi.

Hata hivyo, pamoja na jitihada hizo, kiwango cha utumiaji wa mfumo wa kielektroniki wa ununuzi bado hauridhirishi (CAG, 2021; PPRA, 2021). Mfano,taarifa za ukaguzi zinaonyesha kuwa taasisi nunuzi nyingi hazikufanya ununuzi kwa kutumia mfumo na zile ambazo zilitumia ziliamua kuacha kuutumia kabla ya kukamilisha michakato ya ununuzi. Taarifa ya utekelezaji ya mwaka wa fedha 2021/2022, iliyofanywa na Mamlaka inaonesha kuwa asilimia 80 ya taasisi nunuzi hazikufanya ununuzi kwa kutumia mfumo (PPRA, 2022). Hali hii inahatarisha upatikanaji wa malengo ya serikali ya kuanzisha mfumo ikiwa ni pamoja na kupunguza gharama za ununuzi, kuleta uwazi kwenye michakato wa ununuzi, na kupata thamani halisi ya fedha kutoka kwa bidhaa, kazi za ujenzi, au huduma zinazonunuliwa.

Watafiti mbalimbali waliofanya utafiti kuhusu matumizi ya mfumo wa kielektroniki wa ununuzi (Suleiman, 2015; Makoba, et al.,2017), wakitaka kujua changamoto zinazozuia matumizi mazuri ya mfumo wa ununuzi wa kielektroniki ambapo walionesha kuwa pamoja na ukosefu wa kuelewa faida za mfumo wa ununuzi wa kielektroniki, ikiwa na pamoja na ukosefu wa msaada kutoka kwa watawala, ukosefu wa ufahamu kwa watendaji wa ununuzi, ukosefu wa miundombinu ya mtandao na umeme usioaminika.

Hata hivyo, kwa kuwa tafiti hizi zilifanyika takribani miaka saba iliyopita, na kwa sasa JMT imepiga hatua kubwa ya kimaendeleo katika nyanja ya TEHAMA. Kwa mfano, maafisa ununuzi na wazabuni wengi walipata mafunzo juu ya mfumo mpya wa kielektroniki wa ununuzi (NeST) (PPRA,2023). Chakushangaza ni kwamba kuna taasisi nunuzi katika mikoa ya Dodoma, Dar es Salaam, Mwanza na Arusha ambazo hazina changamoto hizo; hata hivyo, kumbukumbu zinaonyesha kuwa kuna taasisi nunuzi zenye matumizi ya chini

ya mfumo ya kielektroniki wa ununuzi (APER, 2022). Hivyo, utafiti huu ulilenga kujua kiwango cha utekelezaji wa mfumo wa ununuzi kwa njia ya kielektroniki katika sekta ya umma, kujua sababu za matumizi ya chini au ya juu ya mfumo ya kielektroniki wa ununuzi katika taasisi nunuzi nchini Tanzania na kupendekeza suluhisho sahihi la kutatua changamoto hizo.

2.3 Utekelezaji wa Mapendekezo ya Ukaguzi

Kila mwaka, JMT, kupitia taasisi zake za Ofisi ya Taifa ya Ukaguzi na Mamlaka ya Udhibiti wa Ununuzi wa Umma, hufanya ukaguzi ili kuona ni kwa jinsi gani taasisi nunuzi zinazingatia sheria, kanuni na miongozo ya ununuzi wa umma zinapofanya ununuzi wa mahitaji yao mbali mbali. Lengo la kufanya ukaguzi huo ni kujaribu kuona kama kuna udhaifu na kupendekeza njia muafaka za kuondoa udhaifu huo. Hata hivyo, taarifa zinaonyesha kuwa kiwango cha kufanyia kazi mapendekezo ya ukaguzi sio ya kuridhisha. Taarifa zinaonyesha kuwa baadhi ya mapendekezo hayo hayakutekelezwa kabisa au yalitekelezwa kwa sehemu (PPRA, 2022; PPRA, 2021). Kwa mfano, taarifa ya ukaguzi ya utekelezaji ya Mwaka wa Fedha 2021-2022, inaonyesha kuwa jumla ya mapendekezo 565 ya ukaguzi yalitolewa kwa taasisi 19 zilizokaguliwa, jumla ya mapendekezo 125 (sawa na asilimia 22.12) yalitekelezwa kwa sehemu, na mapendekezo 41 (sawa na asilimia 7.26) hayakutekelezwa kabisa. Pia, kwa mujibu wa taarifa, asilimia 47 (497 kati ya 1,051) ya mapendekezo ya ukaguzi yaliyotolewa yalitekelezwa kikamilifu, asilimia 26 (mapendekezo 275) yalitekelezwa kwa sehemu, na asilimia 27 (mapendekezo 279) hayakutekelezwa kabisa (PPRA, 2023). Utafiti huu unaonyesha kuwa kushindwa kufanyiwa kazi kwa mapendekezo ya hoja za ukaguzi yanayohusiana na upotevu wa fedha kutasababisha upotevu zaidi wa fedha za umma mwaka hadi mwaka.

Watafiti mbalimbali wameonesha sababu kadhaa zinazopelekea utekelezaji mdogo wa mapendekezo ya ukaguzi. Kwa mfano, Ibrahim et al. (2014) walionyesha kuwa ukosefu wa rasilimali na uwezo wa watumishi ni miongoni mwa mambo muhimu. Pia, Matlala na Uwizeyimana (2020) waliona kuwa msaada wa usimamizi na ukosefu wa umahiri kwa kamati za ukaguzi ndani ya taasisi nunuzi zina ushawishi mkubwa katika utekelezaji wa mapendekezo ya hoja za ukaguzi. Kwa mujibu wa Ibrahim et al. (2014), kamati zina jukumu la

kuhakikisha kuwa mapendekezo ya hoja za ukaguzi yametekelezwa kama ilivyopendekezwa. Kwa hivyo, kamati za ukaguzi zinahitajika kufanya ukaguzi endelevu wa kujiridhisha kuhusu utekelezaji wa mapendekezo hayo (Nest, 2006). Ingawaje, la kushangaza, kulingana na Matlala na Uwizeyimana (2020) nchini Afrika Kusini, katika manispaa nyingi zina kamati za ukaguzi; hata hivyo, utendaji wao katika kutekeleza mapendekezo ya kaguzi zilizopita sio wa kuridhisha.

Aidha, watafiti wamebainisha kuwa kushindwa kwa taasisi kuanzisha ukaguzi endelevu, na ufuatiliaji wa utekelezaji wa mapendekezo ya hoja za ukaguzi ni kikwazo kingine ambacho lazima kizingatiwe ili kuleta utekelezaji mzuri (Matlala na Uwizeyimana). Ingawa Dain na Rahmat (2017) katika utafiti wao walikuja na mtazamo tofauti juu ya ufuatiliaji wa kufanyia kazi mapendezo ya hoja za ukaguzi kuwa ina ushawishi mdogo katika utekelezaji wake. Aidha, kwa mujibu wa Aikins (2012), alionesha kwa ukosefu wa matokeo kwa kutotekeleza mapendekezo ya ukaguzi huathiri utekelezaji wa mapendekezo ya ukaguzi. Mwandishi aliendelea kusema kuwa wakati hakuna au kuna matokeo yasiyoridhisha kwa kutotekeleza mapendekezo ya ukaguzi na ikiwa wakaguliwa hawatachukua juhudi za kutekeleza mapendekezo ya hoja za ukaguzi, matokeo yake hoja zinabakia hivyo hivyo.

Aidha, Aikins (2012) alisema kuwa ubora wa mapendekezo ya ukaguzi huathiri utekelezaji wake kwa kiwango kikubwa. Mwandishi aliendelea kusema kuwa mapendekezo yasiyokidhi ubora,yasiyoeleweka na yasiyozingatia vigezo vya kisheria ni mambo ambayo yanaweza kufanya utekelezaji wa mapendekezo kuwa mdogo. Aidha, mapendekezo ya ukaguzi yasiyo sahihi ni sababu nyingine ambayo huathiri utekelezaji wa mapendekezo ya ukaguzi. Ofisi ya Taifa ya Ukaguzi ya Australia (2015) ilifafanua kuwa mapendekezo ya ukaguzi yasiyoeleweka ni yale yasiyo sahihi ambayo hayajaandikwa kwa uwazi au yasiyoeleweka kwa urahisi wala hayaonekani katika taarifa. Aikins (2012) anasema kwamba mapendekezo ya ukaguzi ambayo yanatumia lugha isiyoeleweka yanakuwa vigumu kutekelezeka.

Kutokana na idadi ndogo ya tafiti zilizofanywa nchini Tanzania katika mada inayohusu kufanyia kazi mapendekezo ya ukaguzi. Hivyo basi, Mamlaka

iliamua kufanya utafiti huu ili kuziba pengo hilo la kiutafiti na kuona ni sababu zipi kwa mujibu ya mazingira ya JMT zinazosababisha utekelezaji duni wa mapendekezo ya hoja ya wakaguzi na kutafuta suluhisho la changamoto hizo.

SURA YA TATU

3.0 TARATIBU ZA UTAFITI

3.1 Mbinu za Utafiti

Katika tafiti zilizopita kuna mjadala mkubwa kwamba mbinu za utafiti wa maelezo (qualitative) na nambari (quantitative) kila mmoja una mapungufu yake. Kwa kuunganisha njia mbili hizi kumesababisha kupunguza baadhi ya mapungufu yanayotokana na utumiaji wa njia hizo (Teddlie and Tashakkori, 2011). Kwa mfano, data zinazotumia maelezo hutoa ufahamu mzuri ambao hauwezi kupatikana katika tafiti zinazotumia nambari. Kwa hiyo, utafiti huu umetumia mbinu ya utafiti mchanganyiko, ikijumuisha mbinu zote mbili za maelezo na nambari. Sababu ya utafiti huu kutumia mbinu mchanganyiko ni kutokana na kutumia maswali ya yanayohusu "vipi" na "nini", ambayo yanayohitaji mchanganyiko wa njia ya maelezo na wa nambari (Yin, 2018).

Tafiti zilizopita zilizofanywa na Dana and Dana (2005) na Mwesiumo et al. (2023) zinaonesha kwamba kufanya utafiti wa nambari kwa ufanisi, watafiti lazima wawe na uelewa wa kutosha wa muktadha wa utafiti. Uelewa huu unawawezesha kuibua ufahamu muhimu na matokeo ya msingi. Kwa kuzingatia hili, utafiti huu umeanza kwa kutumia njia ya maelezo. Watafiti walifanya mahojiano ya ana kwa ana na wadau muhimu wanaohusika katika ununuzi wa umma. Wadau hawa walipatikana kutoka katika taasisi za ununuzi 38 za serikali zikiwemo na Wizara,idara na Wakala wa Serikali, Taasisi na Mashirika ya Umma, na Mamlaka ya Kiserikali za Mitaa. Taasisi hizi za ununuzi zilichaguliwa kwa kuzingatia vigezo vifuatavyo (a) Kuwa taasisi nunuzi kutoka Wizara,idara na Wakala wa Serikali, Taasisi na Mashirika ya Umma, na Mamlaka ya Kiserikali za Mitaa (b) taasisi nunuzi zenye utendaji duni katika kaguzi zilizopita zilizofanywa na PPRA, na (c) taasisi nunuzi zenye utendaji bora katika kaguzi zilizopita zilizofanywa na PPRA. Zaidi ya hayo, utafiti huu ulitumia muongozo wa “case study” ambayo ilitayarishwa na kufanywa na watafiti wenye uzoefu wa ukusanyaji wa data. Ili kuhakikisha ubora wa mwongozo wa mahojiano ya ana kwa ana, utafiti wa majaribio ulifanywa ili kutathmini uhalisia wake. Baadae uchambuzi wa awali ulifanywa ili kuuhakiki

mwongozo wa mahojiano kabla ya kuendelea na mchakato wa ukusanyaji wa data.

Aidha, baada ya uchambuzi wa matokeo ya utafiti wa majaribio kwa kutumia njia ya maelezo, dodoso la utafiti liliandaliwa. Dodoso hili lilikuwa na lengo la kukusanya data ambazo zitasaidia kuelezea matokeo ya utafiti kitakwimu kwa ajili ya kutoa uthibitisho wa kinadharia. Kwa mujibu wa mapendekezo yaliyotolewa na Podsakoff et al. (2012) na Harun et al. (2023), dodoso lilipitia mchakato wa uchunguzi wa awali unaohusisha watendaji 16. Uchunguzi huu wa awali ulilenga kutoa maamuzi ikiwa maswali yaliyomo katika dodoso yalikuwa yanafahamika na yanafaa kuulizwa kwa watumishi. Maoni yaliyotolewa na watumishi hawa yaliingizwa katika toleo la mwisho la dodoso kabla ya ukusanyaji wa data.

Ili kuhakikisha kuwa kuna uelewa mzuri wa mada, watafiti walitumia njia ya kuwahoji watoa taarifa wengi badala ya mtoa taarifa mmoja tu. Watoa taarifa waliochaguliwa kwa ajili ya utafiti huu walikuwa ni wadau muhimu katika ununuzi wa umma, kama ilivyoainishwa katika Sheria ya Ununuzi wa Umma Sura Na. 410 na marekebisho yake ya mwaka 2022. Wadau hawa ni kama vile Maafisa Masuuli, Wajumbe wa Bodi ya Zabuni, Maafisa wa Sheria, Watumishi wa Kitengo cha Ununuzi, Wakaguzi wa Ndani, na Wakuu wa Idara za Watumiaji ambao mara nyingi huhusika katika michakato ya ununuzi.

3.2 Vigezo Vilivyoingizwa kwenye Dodoso

Licha ya kuingizwa kwa vigezo vilivyopatikana katika uchambuzi wa utafiti wa majaribio, dodoso lililotumika katika utafiti huu lilijumuisha vipimo vilivyotokana na tafiti zilizopita na kubadilishwa kulingana na ufahamu uliopatikana kutoka katika mahojiano ya kina na wadau wanaohusika katika ununuzi wa umma. Utafiti huu ulitumia kiwango cha 7-point Likert, kuanzia "kutokubali sana" (1) hadi "kukubali sana" (7), kutathmini vipimo kwa ajili ya vigezo vya msingi. Dodoso lililotumika katika utafiti huu linaonekana katika kiambatanisho 3.2.

3.3 Ukusanyaji wa Data

Utafiti huu ulitumia njia mbili tofauti za ukusanyaji wa data. Kwa kutumia mahojiano ya ana kwa ana na njia ya dododso. Mahojiano yalifanywa kwa wadau muhimu wanaohusika katika ununuzi wa umma katika kila taasisi nunuzi

zilizochaguliwa ili kupata data ya maelezo. Jumla ya mahojiano 252 yalifanywa, yote hayo yalirekodiwa na kuandikwa kwa mujibu wa sheria ya kuhifadhi taarifa za mtu binafsi ya Tanzania namba 11 ya mwaka 2022. Mahojiano yenyewe yalikuwa na muda wa takriban dakika 10,502. Kwa kutumia njia ya nambari, toleo la mwisho la dodoso la utafiti lilitumika kukusanya data. Dodoso hilo lilisambazwa kwa wadau wanaohusika katika ununuzi wa umma, kwa kutumia njia za kuacha na kuchukua ili kuongeza kiwango cha majibu. Ukusanyaji wa data ulifanyika kati ya Oktoba 9 na Novemba 30, 2023. Hatimaye, jumla ya majibu 427 yalikusanywa. Jedwali 3.1 linatoa maelezo ya mchakato wa ukusanyaji wa data.

Jedwali 3. 1: Mchakato wa ukusanyaji wa data

Sn.	Msimbo	Taasisi Nunuzi	Idadi ya wahojiwa	Muda wa mahojiano (dakika)	Idadi ya madodoso
1	AE/006	Wakala wa Huduma za Umeme, Mitambo na Umeme Tanzania (TEMESA)	8	470	7
2	PA/017	Taasisi ya Uhasibu Tanzania Arusha	8	389	10
3	LGA/003	Halmashauri ya Jiji la Arusha	9	448	8
4	LGA/128	Halmashauri ya Jiji la Tanga	7	332	9
5	PA/012	Chuo Kikuu cha Kilimo cha Sokoine	10	447	9
6	LGA/016	Halmashauri ya Manispaa ya Temeke	7	324	15
7	AE/023	Mamlaka ya Mapato Tanzania	8	437	14
8	AE/016	Mamlaka ya Bandari Tanzania	8	368	6
9	IE/009	Bohari ya Bohari ya Dawa (MSD)	6	259	0
10	LGA/018	Halmashauri ya Jiji la Dar es Salaam	8	323	8
11	PA/032	Shirika la Mawasiliano Tanzania	7	278	6
12	PA/011	Chuo Kikuu cha Dar es Salaam	7	349	10
13	PA/014	Chuo Kikuu cha Ardhi	6	168	7
14	PA/001	Kampuni ya Usambazaji Umeme Tanzania Limited	7	270	20
15	PA/028	Taasisi ya Taifa ya Usafirishaji (NIT)	5	210	9
16	AE/001	Wakala wa Barabara Tanzania	7	320	18
17	LGA/088	Halmashauri ya Wilaya Nanyumbu	6	290	6
18	LGA/106	Halmashauri ya Wilaya ya Tunduru	7	240	8
19	ME/022	Wizara ya Serikali za Mitaa	6	313	7
20	ME / 007	Wizara ya Afya	4	201	6
21	LGA / O35	Halmashauri ya Wilaya ya Bukoba	5	292	8
22	LGA/159	Halmashauri ya Manispaa ya Ilemela	8	307	5

Sn.	Msimbo	Taasisi Nunuzi	Idadi ya wahojiwa	Muda wa mahojiano (dakika)	Idadi ya madodoso
23	LGA/155	Halmashauri ya Manispaa ya Kahama	8	372	9
24	LGA/069	Halmashauri ya Jiji la Mbeya	8	386	10
25	LGA/087	Halmashauri ya Wilaya ya Muleba	9	315	6
26	LGA/089	Halmashauri ya Jiji la Mwanza	10	325	8
27	LGA/094	Halmashauri ya Wilaya ya Sengerema	9	290	4
28	LGA/124	Halmashauri ya Manispaa ya Tabora	5	211	8
29	LGA/122	Halmashauri ya Wilaya ya Urambo	7	265	7
30	PA/024	Mamlaka ya Elimu na Mafunzo ya Ufundi Stadi	8	305	7
31	LGA/165	Halmashauri ya Mji wa Tarime	8	290	8
32	AE/092	Wakala wa Barabara Vijijini Tanzania (TARURA)	4	64	6
33	IE/007	Mahakama-Tanzania	2	103	3
34	ME/004	Wizara ya Fedha	4	47	5
35	ME/012	Wizara ya Kilimo	4	34	4
36	YA 015	Wizara ya Ujenzi na Uchukuzi	4	169	5
37	AE/008	Wakala wa Nishati Vijijini	4	131	7
38	AE/092	Wakala wa Barabara Vijijini Tanzania-HQ	4	160	6
39	AE/0064	Mamlaka ya Usambazaji na Usafi wa Mazingira Mjini Kahama	0	0	7
40	LGA/070	Halmashauri ya Wilaya ya Mbeya	0	0	6
41	RAS/016	Katibu Tawala wa Mkoa-Tabora	0	0	6
42	LGA/111	Halmashauri ya Wilaya ya Bariadi	0	0	4
43	LGA/066	Halmashauri ya Wilaya ya Musoma	0	0	9
44	LGA/090	Halmashauri ya Wilaya ya Magu	0	0	11
45	ME / 007	Hospitali ya Rufaa ya Mbeya	0	0	6
46	AE/050	Chuo cha Utumishi wa Umma Tanzania	0	0	4
47	AE/102	Wakala wa Usambazaji wa Maji Vijijini na Usafi wa Mazingira-Mwanza	0	0	11
48	AE/042	Mwanza Mjini Usambazaji wa Maji na Usafi wa Mazingira	0	0	6
49	AE/047	Mamlaka ya Usambazaji Maji na Usafi wa Mazingira Tabora	0	0	6
50	AE/037	Mamlaka ya Usambazaji Maji na Usafi wa Mazingira Mbeya	0	0	9
51	AE / O12	Wakala wa Ujenzi Tanzania	0	0	3
52	PA/094	Taasisi ya Uhasibu Tanzania	0	0	5
53	LGA/034	Halmashauri ya Manispaa ya Bukoba	0	0	6
54	AE/029	Mamlaka ya Usambazaji na Usafi wa Mazingira Arusha Mjini	0	0	8
55	LGA/046	Halmashauri ya Wilaya ya Moshi	0	0	8
56	LGA/093	Halmashauri ya Wilaya ya Misungwi	0	0	8

Sn.	Msimbo	Taasisi Nunuzi	Idadi ya wahojiwa	Muda wa mahojiano (dakika)	Idadi ya madodoso
57	AE/102	Wakala wa Usambazaji wa Maji Vijijini na Usafi wa Mazingira-Tabora	0	0	5
Jumla			**252**	**10502**	**427**

3.4 Uchambuzi wa Data

Mbinu za maelezo na nambari zilitumika kufanya uchambuzi wa data katika utafiti huu. Uchambuzi wa maudhui ulifanyika ili kuleta maana iliyokusudiwa. Mchakato huu ulikuwa ni wa kurudia rudia, data zililinganishwa na tafiti zilizopo ili kuchunguza ni kwa jinsi gani data zingeweza kuwa na changamoto kwenye dhana zilizopo. Kila mwandishi aliandika kwa kujitegemea, na marekebisho yalifanywa pale palipotokezea kutokubaliana. Mchakato huu uliendelea mpaka maudhui yaliyoelezea utaratibu wa msingi katika kila lengo la utafiti. Katika sehemu ya matokeo ya utafiti imejumuisha ushahidi kupitia nukuu.

Aidha, uchambuzi wa data zilizokusanywa kupitia dodoso ulifanyika kwa kutumia IBM SPSS toleo 29. Hii ni pamoja na kuzisafisha data na maelezo ya uchambuzi wa kitakwimu (descriptive statistics), ambazo pia zilihusisha data za taarifa za mtu binafsi. Vile vile, kutathmini ukweli (reliability) wa kutengeneza moduli inayohusiana na mfumo wa kielektroniki wa ununuzi, utafiti ulitumia ‘Partial least square structural equation modelling’ (PL-SEM) kwa tathmini ya moduli inayotumia programu ya Smart PLS toleo la 3.7. Sababu ya kutumia PLS-SEM ni kutokana na kuwa utafiti huu ni wa ufumbuzi.

3.5 Taarifa Binafsi za Wahojiwa

Jedwali Na. 3.2 linawasilisha taarifa binafsi za wahojiwa. Taarifa binafsi za wahojiwa zinaonyesha kuwa asilimia 91.4 ya wahojiwa walikuwa na shahada ya kwanza au zaidi, na kubainisha kuwa wahojiwa walikuwa na utaalamu wa kutosha katika kuelewa maswali yaliyoulizwa kwenye dodoso. Pia,asilimia 79.2 ya washiriki walikuwa ni kundi lenye umri wa kufanya kazi (miaka 25-49). Aidha, asilimia 59.3 ya waliohojiwa walikuwa maafisa ununuzi. Hii inaonesha kuwa kwa kiasi kikubwa dodoso hili limejazwa na washiriki wanaohusika katika utekelezaji wa maamuzi ya ununuzi wa kila siku. Aidha, asilimia 14.3 ya

washiriki walikuwa wakaguzi wa ndani, ambao wana jukumu la kuhakikisha sheria za ununuzi wa umma na kanuni zake zinazingatiwa katika ngazi ya taasisi.

Jedwali 3. 2: Taarifa binafsi za wahojiwa

Umri	Mara	Asilimia ya	Asilimia ya jumla
65 na zaidi ya miaka	2	0.5	0.5
Kati ya miaka 18 na 24	6	1.4	1.9
Kati ya miaka 25 na 35	114	26.7	28.6
Kati ya miaka 36 na 49	224	52.5	81.0
Kati ya miaka 50 na 64	81	19.0	100.0
Jumla	427	100.0	
Elimu	Mara	Asilimia ya	Asilimia ya jumla
Shahada	227	53.2	53.2
Shahada ya uzamili na zaidi	163	38.2	91.3
Cheti / Diploma	37	8.7	100.0
Jumla	427	100.0	
Kada	Mara	Asilimia ya	Asilimia ya jumla
Maafisa wa Uhasibu	8	1.9	1.9
Utawala	32	7.5	9.4
Mhandisi	33	7.7	17.1
Mgaguzi wa Ndani	61	14.3	31.4
Maafisa TAHAMA	19	4.4	35.8
Maafisa wa Sheria	21	4.9	40.7
Ununuzi	253	59.3	100.0
Jumla	427	100.0	
Uzoefu wa kufanya kazi	Mara	Asilimia ya	Asilimia ya jumla
Miaka 11-14	75	17.6	17.6
Miaka 3-6	75	17.6	35.1
Miaka 7-10	105	24.6	59.7
Zaidi ya miaka 14	122	28.6	88.3
Chini ya miaka 3	50	11.7	100.0
Jumla	427	100.0	

3.6 Tathmini ya Vipimo (Measurement Model Assessment)

Katika utangulizi ilielezwa kuwa utafiti huu uliwasilisha malengo matatu ya utafiti. Hata hivyo, lengo la utafiti la tatu, ambalo lililenga utekelezaji wa mapendekezo ya hoja za kaguzi zilizopita, lilikuwa ni la ugunduzi zaidi na linalohusika na matukio yaliyopo sasa ambayo hayajafanyiwa tafiti nyingi. Kwa hivyo, utafiti ulikuwa ni wa "case study". Kwa upande mwingine, kuna tafiti nyingi zinazohusiana na kuzingatia matakwa ya sheria na taratibu zake (lengo

la 1) na ununuzi wa mfumo wa kielektroniki (lengo la 2). Hata hivyo,katika utafiti huu zilitumika mbinu tofauti ikilinganishwa na tafiti zilizopo (kwa mfano, Matto et al. 2022; Mwakibinga na Buvik mwaka 2013; Almajali et al. 2023), utafiti huu ulitumia mbinu mchanganyiko ili kutoa mapendekezo yenye uhalisia. Kwa upande wa utafiti wa nambari, ulitumia vigezo vya utafiti uliopita ambavyo vimebadilishwa na matokeo ya utafiti wa maelezo. Kwa upande wa kuboresha moduli ya kufanyia ununuzi kwa mujibu wa sheria vilitumika vigezo sita vinavyojitegemea (utaalamu, ufuatiliaji, ufahamu, ushawishi wa kisiasa, vikwazo, na msaada wa usimamizi).Zaidi ya hayo,ili kuongeza kukubalika kwa mtumiaji na matumizi mfumo wa kielektroniki wa ununuzi, vilitumika vigezo vitano vinavyojitegemea (yaani, faida zinazopatikana, utayari wa taasisi, uhiari wa taasisi, kuridhika, na shinikizo la isomorphic). Sehemu ndogo inayofuata inatoa maelezo (descriptive), hali ya kawaida (normality) na uhalisia (reliability) katika vigezo hivi vya msingi/muhimu.

3.6.1 Maelezo ya Kitakwimu (Descriptive Statistics) na Tathmini ya Kawaida

Utafiti huu ulitumia IBM SPSS toleo. 29 kutoa maelezo ya kitakwimu. Kwa mujibu wa utafiti uliopita, kwa mfano, Hair et al. (2010) na Kline (2011), walionesha kuwa tathmini ya kawaida ya vigezo vya msingi ulifanywa kwa kuchunguza “skewness ”na “kurtosis value”. Lengo la tathmini hii ilikuwa ni kuangalia kiwango ambacho “skewness” na “kurtosis values” ipo kinyume na mapendekezo ya “conservative threshold” yaliyotolewa. Hair et al. (2010) wanashauri kuwa kiwango kinachokubalika cha skewness values ni kati ya -1 na + 1, wakati Kline (2011) anaonesha kuwa kiwango kinachokubalika cha “kurtosis” ni kati ya -3 na + 3. Kwa hivyo, Boksi Na. 3.3 linaonesha kuwa vigezo vyote vya msingi vilikuwepo ndani ya kiwango kinachokubalika kwa jaribio la kawaida.

Jedwali 3. 3: Takwimu Za Maelezo: Kati, Kawaida ya Kielezi, tofauti, Ubaguzi, na kutosisi

Vigezo vya focal	Mfano	Kati	Kawaida ya Kielezi"	Tofauti	Ubaguzi	Kutosisi
Faida za Kutambuliwa	Mfano wa II	6.072	0.982	0.964	-1.441	3.554
Utayari wa taasisi nunuzi	Mfano wa II	5.513	1.035	1.071	-0.968	1.983

Vigezo vya focal	Mfano	Kati	Kawaida ya Kielezi"	Tofauti	Ubaguzi	Kutosisi
Utekelezaji wa mfumo wa Kielektroniki	Mfano wa II	5.769	1.165	1.357	-1.313	2.941
Kuridhika	Mfano wa II	5.555	1.102	1.214	-0.836	1.182
Uhiyari wa taasisi nunuzi	Mfano wa II	6.051	1.133	1.284	-1.485	3.297
Shinikizo la Isomorphic	Mfano wa II	5.125	1.206	1.455	-0.531	0.315
Taaluma	Mfano wa I	5.781	1.001	1.002	-1.457	3.702
Ufuatiliaji	Mfano wa I	5.644	0.956	0.914	-1.143	2.815
Ufahamu wa	Mfano wa I	5.396	1.061	1.126	-1.028	2.226
Adhabu	Mfano wa I	4.166	1.152	1.328	-0.083	0.702
Ushawishi wa kisiasa	Mfano wa I	3.704	1.711	2.929	0.003	-0.797
Msaada wa usimamizi	Mfano wa I	5.458	1.065	1.134	-0.829	1.733
Kuzingatia sheria	Mfano wa I	5.653	1.030	1.061	-0.947	1.801

Aidha, vigezo vyote vya msingi vilipimwa kwa kutumia kiwango cha “7-point Likert”, na kiwango cha 1 hadi 7 na namba ya katikati ambayo ni 4 inawakilisha kutokuwepo na upande wowote. Kuhusu moduli ya sheria (Model I), wastani wa alama wa vigezo vitano vya kujitegemea ambavyo ni; taaluma (5.781), ufuatiliaji (5.644), ufahamu (5.396), na msaada wa usimamizi (5.458) ilizidi 5. Hii inaashiria uwepo wa taaluma, ufuatiliaji, msaada wa usimamizi, na ufahamu wa sheria na kanuni za ununuzi katika muktadha wa ununuzi wa umma. Hata hivyo, alama ya wastani ya vikwazo (4.166) inaonesha kuwa washiriki hawakuwa na msimamo wa upande wowote (neutral), hii inamaanisha kutokuwa na uhakika kuhusu kupewa adhabu kwa watu wasiotii sheria na kanuni zake. Pia wastani wa wahojiwa hawakukubaliana na wazo la ushawishi wa kisiasa katika ununuzi wa umma. Maelezo ya kina yamewasilishwa katika kielelezo 3.1.

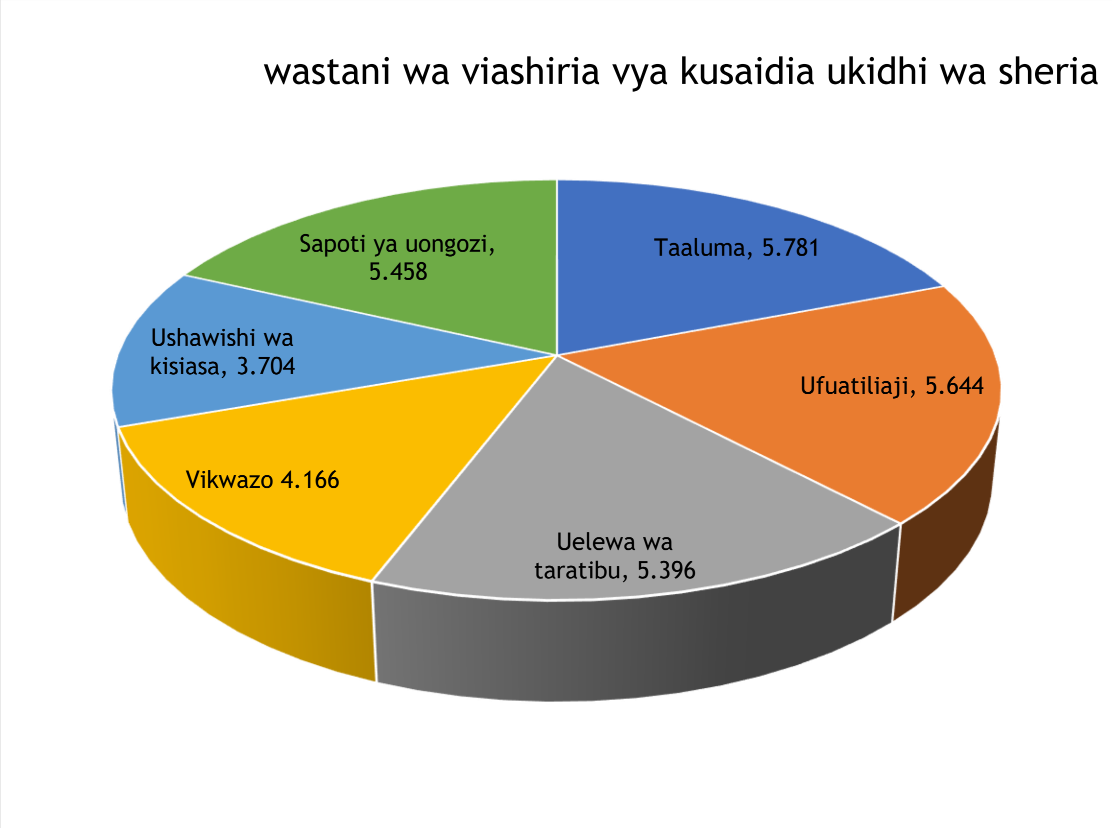

Kielelezo Na. 3. 1: Wastani wa viashiria vya kusaidia ukidhi wa sheria

Zaidi ya hayo, wastani wa vigezo vitano vya kujitegemea; Faida zinazopatikana (6.072), Utayari wa taasisi nunuzi (6.051), Kuridhika na mfumo (5.555), Uhiyari wa taasisi nunuzi (5.458), na shinikizo la "isomorphic" (5.125), linazidi 5. Hii inaonesha kuwa washiriki wana mtazamo mzuri wa faida, kuridhishwa, kuandaliwa na wako tayari kutumia mfumo wa kielektroniki wa ununuzi. Pia, matokeo yanaonesha kuwa msukumo wa kutumia mfumo uliopo katika ununuzi wa umma, hasa shinikizo kutoka kwa serikali na taasisi nyengine za umma kuukubali mfumo wa kielektroniki wa ununuzi. Maelezo zaidi yamefafanuliwa katika Kielelezo 3.2.

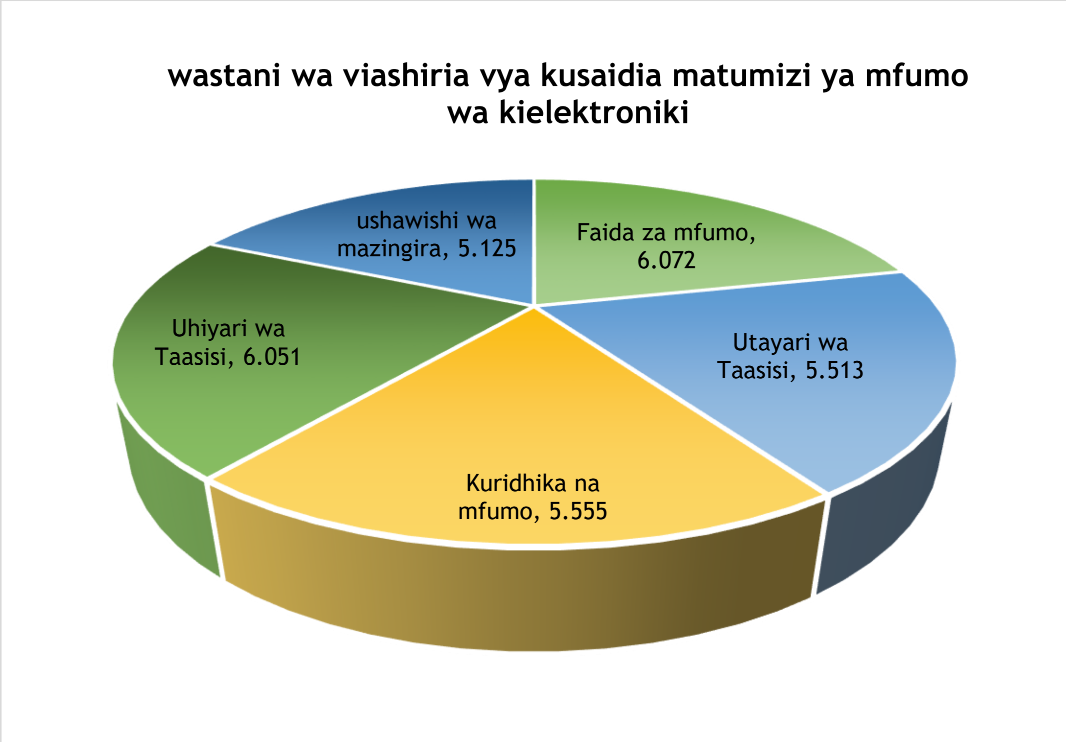

Kielelezo Na. 3. 2: Wastani wa viashiria vya kusaidia matumizi ya mfumo wa kielektroniki.

3.6.2 Tathimini ya Uhalisia na Hali ya Kawaida ya Vipimo

Utafiti huu ulitumia " Smart PLS 3", tathmini ya moduli ya kipimo cha PLS-SEM katika vigezo vyote viwili vya msingi (yaani, ununuzi unazingatia sheria na matumizi ya mfumo wa kielektroniki wa ununuzi) zilipimwa kwa kutumia kipimo kipya na bora zaidi (rho_A), pamoja na "Cronbach alpha" na uchukuaji wa kiashiria (Henseler et al., 2014). Ili kuhakikisha uaminifu na usahihi wa kuunganisha, inashauriwa kwamba rho_A values na "Cronbach's alpha values" inazidi 0.7, na tofauti ya wastani iliyotolewa (AVE) inapaswa kuwa zaidi ya ya 0.5 (Hair Jr et al., 2022). Kwa kuongezea, uchukuaji wa kiashiria haupaswi kuwa chini ya 0.7. Matokeo ya kuaminika na uhalali wa kuunganisha kwa vigezo vyote vimewasilishwa katika Jedwali 3.4 (a) na (b), pamoja na "factor loadings of the item". ilithibitika kuwa vigezo vyote katika moduli zote mbili vilikidhi viwango vyote vya "rho_A, Cronbach's alpha", pia AVE vimekuwa ndani ya vigezo vilivyopendekezwa isipokuwa kwa kigezo cha uelewa (Sarstedt et al., 2019).

Jedwali 3. 4: Tathmimi uhakika na uhalali wa vigezo vya kuzingatia sheria

Sababu zakuzingatia sheria na kanuni zake	Kiashiria	Upakiaji	Alfa ya Cronbach	rho_A	Kuegemea kwa Composite	Wastani wa Tofauti Iliyotolewa (AVE)
Kuzingatia sheria na kanuni	KUZI1	0.784	0.920	0.923	0.941	0.761
	KUZI2	0.849				
	KUZI3	0.925				
	KUZI4	0.924				
	KUZI 5	0.874				
Ufahamu	UFAH1	0.811	0.670	0.688	0.817	0.599
	UFAH2	0.706				
	UFAH 3	0.800				
Msaada wa Usimamizi	USIM1	0.816	0.796	0.796	0.868	0.624
	USIM2	0.822				
	USIM3	0.818				
	USIM4	0.695				
Ufuatiliaji	UFUA1	0.834	0.902	0.905	0.928	0.720
	UFUA2	0.873				
	UFUA3	0.796				
	UFUA4	0.877				
	UFUA5	0.861				
Uingiliaji wa kisiasa	SIAS1	0.850	0.951	1.014	0.961	0.831
	SIAS2	0.925				
	SIAS3	0.949				
	SIAS4	0.912				
	SIAS5	0.920				
Taaluma	TAAL1	0.853	0.883	0.886	0.914	0.681
	TAAL2	0.854				
	TAAL3	0.824				
	TAAL4	0.807				
	TAAL5	0.785				
Adhabu	ADHA1	0.814	0.785	0.788	0.874	0.699
	ADHA2	0.884				
	ADHA3	0.808				

Hata hivyo, “Alpha ya Cronbach” ya uelewa (0.670) na rho_A (0.688) zilikuwa chini ya kigezo kilichopendekezwa cha 0.7. Kuhusu uchukuaji wa kiashiria (indicator loadings), vyote vinakidhi vigezo vilivyopendekezwa isipokuwa USIM-4 (0.695). Hair Jr et al. (2022) amependekeza kuwa watafiti wanaweza kuhifadhi viashiria vyenye upakiaji wa sababu (factor loadings) ya chini ili kuhakikisha uhalali wa maudhui, hata kama zinaangukia kati ya 0.4 na 0.7, kuingizwa kwao hakudhoofishi uaminifu wa ndani (convergent validity) kwa sababu nyengine zilizokuwa chini ya vigezo vilivyopendekezwa. hivyo, viashiria hivi viliendelea kuwepo.

Jedwali 3. 5: Tathmimi uhakika na uhalali wa vigezo vya matumizi ya mfumo kielektroniki wa ununuzi.

Sababu za Matumizi ya Mfumo wa Kielektroniki wa ununuzi	Kiashiria	Upakiaji	Alfa ya Cronbach	rho_A	Kuegemea kwa Composite	Wastani wa Tofauti Iliyotolewa (AVE)
Matumizi ya Mfumo wa kielektoniki wa ununuzi	MATU1	0.929	0.959	0.960	0.970	0.891
	MATU2	0.961				
	MATU3	0.967				
	MATU4	0.918				
Kuzingatia sheria	KUZI1	0.792	0.920	0.923	0.941	0.761
	KUZI2	0.843				
	KUZI3	0.924				
	KUZI 4	0.922				
	KUZI5	0.873				
Shindikizo la Isomorphic	SHIN1	0.796	0.809	0.856	0.870	0.627
	SHIN2	0.744				
	SHIN3	0.828				
	SHIN4	0.797				
Utayari wa taasisi nunuzi	UTAY1	0.768	0.863	0.875	0.907	0.709
	UTAY2	0.830				
	UTAY3	0.897				
	UTAY4	0.869				
Uhiyari wa taasisi nunuzi	HIYA 1	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
Faida za Kutambuliwa	KUTA1	0.872	0.943	0.945	0.954	0.746
	KUTA2	0.835				
	KUTA3	0.890				
	KUTA4	0.815				
	KUTA5	0.903				
	KUTA6	0.882				
	KUTA 7	0.846				
Kuridhika	KURI1	0.912	0.938	0.939	0.955	0.843
	KURI2	0.935				
	KURI3	0.893				
	KURI4	0.931				

SURA YA NNE

4.0 MATOKEO YA UTAFITI NA MAJADILIANO

Sehemu hii inatoa matokeo ya uchambuzi wa maelezo na uchambuzi wa nambari. Matokeo yaliyopatikana kutoka kwa uchambuzi wa maelezo yanathibitishwa na ushahidi wa nukuu zilizomo ndani ya maboksi. Vivyo hivyo, matokeo yaliyopatikana kwa njia ya uchambuzi wa nambari unaungwa mkono na ushahidi wa takwimu uliogunduliwa wakati wa uchambuzi wa nambari. Mfumo wa uchambuzi uliotumika katika utafiti huu unaonyeshwa katika kiambatanisho Na. 4.1

4.1 Mambo Yanayosababisha Kutokuzingatia Sheria na Kanuni za Ununuzi

4.1.1 Ukosefu wa Uwezo wa Kitaalamu wa Watumishi wa Kitengo cha Ununuzi

Matokeo yanaonesha kuwa baadhi ya watumishi wa kitengo cha ununuzi hawana uwezo na ujuzi muhimu wa ununuzi, wanakabiliwa na ugumu katika kutafsiri na kutumia sheria na kanuni zake pamoja na kuandaa nyaraka sahihi za zabuni kulingana na mahitaji ya ununuzi. Maafisa masuuli kutoka taasisi nunuzi mbalimbali walioshiriki katika utafiti huu na ambao wana mamlaka ya mwisho ya maamuzi ya ununuzi walionyesha wasiwasi wao juu ya kiwango cha uwezo cha watumishi wa kitengo cha ununuzi (Boksi Na. 4.1). Afisa masuuli mmoja alibainisha kuwa "mara nyingi wana matatizo katika kuelewa sheria na kutoa ushauri sahihi". Changamoto katika kutafsiri na kutumia sheria na mfumo zinaweza kuathiri utendaji wao wa kufanya ununuzi kulingana na matakwa ya sheria na kanuni zake. Kwa maneno mengine, ikiwa hawana uelewa wa kisheria na kanuni za ununuzi wanaweza kufanya makosa au kukiuka sheria bila kukusudia. Hii inaweza kusababisha matokeo mabaya kama vile ucheleweshaji wa mchakato wa ununuzi, migogoro, adhabu au rushwa. Kwa hiyo, ni muhimu kuhakikisha kuwa watumishi wa kitengo cha ununuzi wanakuwa na ujuzi wa kutosha juu ya sheria ya ununuzi na taratibu zake ili kumshauri afisa masuuli kwa ufanisi. Hii inaonyesha haja ya kujengewa uwezo kwa wataalamu wa ununuzi.

Boksi 4. 1: Uwezo wa kitaalamu wa watumishi wa kitengo cha ununuzi

“Kwa kiasi fulani, inawezekana kwamba uwezo wao ni mdogo. Tatizo lenyewe, wakati mwingine ni kutafsiri sheria, inawezekana kwamba katika baadhi ya maeneo wanakabiliwa na changamoto kidogo ya kutafsiri sheria na kunishauri mimi kama afisa masuuli" AO-PA-1 "Suala lililojitokeza ni kwamba maafisa ununuzi wanashindwa kujua labda ni nyaraka gani za kutumia katika ununuzi labda linapokuja suala la ununuzi, ulinzi kwa mfano, wakati mwingine inaweza kutokea kwamba afisa ununuzi anaanza kujiuliza kama kutumia nyaraka za huduma zisizo za kisheria au kutumia nyaraka za mkataba wa mfumo " LO-PA-1 ".. Inawezekana kwamba baadhi ya maafisa wa ununuzi wana uelewa mdogo wa sheria, na ndio maana hii hutokea.Kwa hiyo uelewa mdogo wa sheria unawafanya wategemee utaratibu zaidi kuliko sheria...." IA-PA-1 "Sasa kile ninachofikiri ni kwamba tunapaswa kwanza kurudi kwenye uwezo wa kitengo chetu. Ni kwamba tunakosa uwezo huo, ndiyo maana hata ukienda miaka mitatu nyuma, utakuta mambo hayajaboreka. Kwa hivyo naamini kwamba ikiwa tutampata mtu mwenye uwezo wa kutosha, tunaweza kutekeleza..." PO-PA-1

Zaidi ya hayo, katika utafiti huu, dodoso la utafiti lilitumika kuuliza maswali washiriki kutoka taaluma tofauti katika taasisi nunuzi ili kuhakikisha kuwa watumishi wa kitengo cha ununuzi wanajua Sheria ya Ununuzi wa Umma Sura Na. 410 na marekebisho yake ya mwaka 2022 na GN Na 446 ya kanuni za ununuzi wa umma ya 2013 (kama ilivyorekebishwa). Matokeo kama ilivyooneshwa katika Kielelezo Na. 4.1, yanaonesha kuwa washiriki wote walikubaliana kwamba taasisi nunuzi hutumia watumishi wa kitengo cha ununuzi kufanya kazi za ununuzi na wana sifa zinazofaa za kitaaluma. Hata hivyo, utafiti unaonesha kuwa wakaguzi wa ndani na wataalamu wa TEHAMA hawakuwa na upande wowote juu ya uwezo wa watumishi wa kitengo cha ununuzi kutafsiri sheria. Matokeo haya yanathibitishwa na matokeo yanayopatikana katika Jedwali Na. 4.1 wakati wa mahojiano ambayo yanaonesha kuwa watumishi wa kitengo cha ununuzi wanapata shida katika kutafsiri sheria.

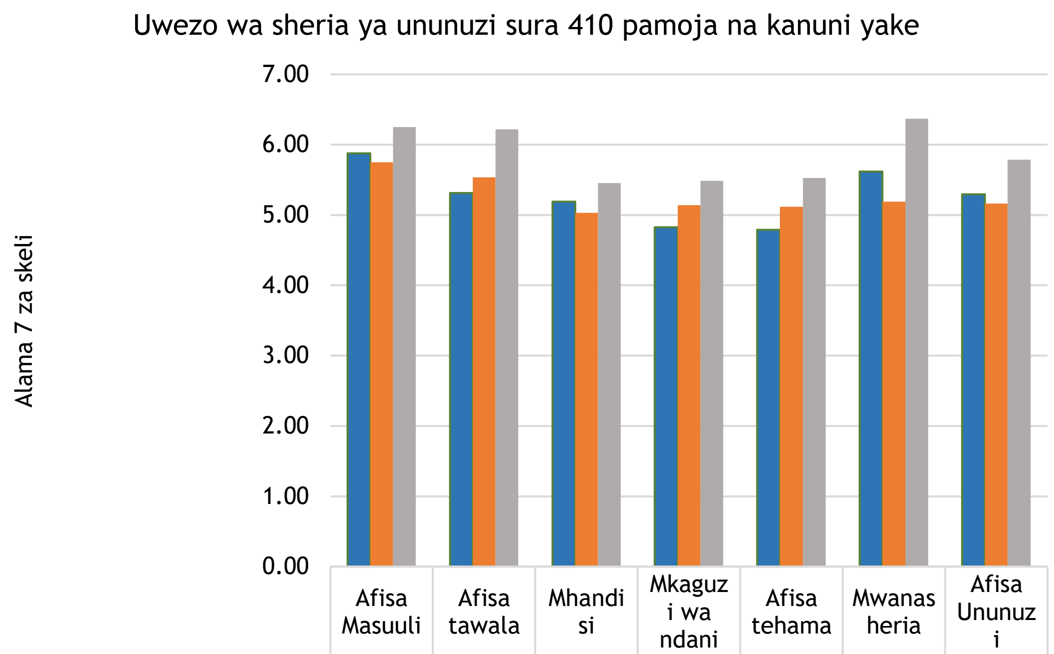

	Afisa Masuuli	Afisa tawala	Mhandisi	Mkaguzi wa ndani	Afisa tehama	Mwanasheria	Afisa Ununuzi
uwezo wa kutafsiri sheria	5.88	5.31	5.19	4.83	4.79	5.62	5.30
uelewa wa kujua taratibu	5.75	5.54	5.03	5.14	5.12	5.19	5.16
elimu ya darasani	6.25	6.22	5.45	5.48	5.53	6.37	5.79

Kielelezo 4. 1: Uwezo wa Kitaalamu wa Maafisa Ununuzi wa umma

Aidha, kwa kutumia dodoso utafiti ulikusanya sifa za elimu za watumishi wa kitengo cha ununuzi. Matokeo kama yanavyoonekana katika Kielelezo Na. 4.2 yanaonyesha kuwa kati ya watumishi wa kitengo cha ununuzi waliofanyiwa utafiti, asilimia 30 wana elimu ya Shahada ya Uzamili au ya juu, asilimia 57 wana elimu ya shahada ya kwanza, na asilimia13 wana elimu ya cheti au diploma ya ununuzi au fani zinazohusiana. Hii inaonyesha kuwa asilimia 86 ya watumishi wa kitengo cha ununuzi wana elimu ya shahada ya kwanza au ya juu, ambapo inaonyesha kuwa wana sifa zinazofaa za kitaaluma, kama inavyoonyeshwa katika Kielelezo Na. 4.2. Hata hivyo, bado ni suala la kuangalia kama kiwango cha elimu kinaendana na uwezo wa utendaji kazi. Kwani inaonekana kuwa kuna tofauti kubwa baina ya kiwango cha elimu na uwezo wa watumishi wa kiutendaji. Jambo linalofanya taasisi husika kuchukua hatua muhimu juu ya jambo hilo.

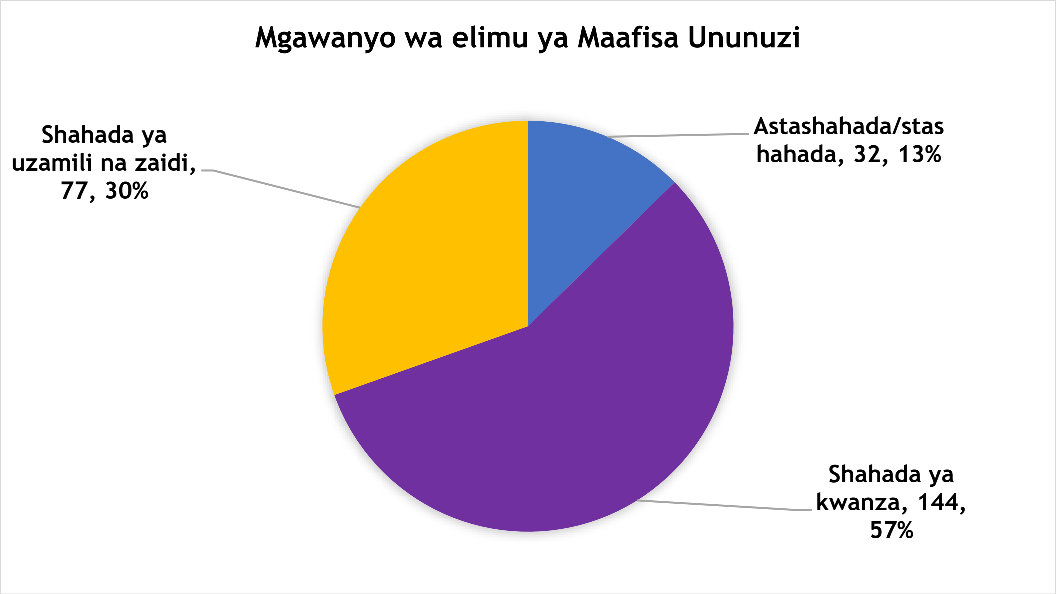

Kielelezo 4. 2: Mgawanyo wa elimu ya Maafisa Ununuzi

4.1.2 Kufuata Maagizo Yanaokiuka Sheria ya Ununuzi wa Umma na Kanuni zake

Kanuni ya 5 (d) ya GN Na. 804 ya kanuni za maadili kwa viongozi wa umma na wazabuni wanaohusika katika ununuzi wa umma inawataka viongozi wa umma wazingatie maelekezo ya serikali. Kanuni hii inaendana na maelezo yaliyotolewa na Afisa masuuli kutoka wizara moja ambayo alisema kuwa "sheria ni hati kamili ambayo inaelezea sheria za jumla, ingawa mapungufu yapo kwa kila sheria. Kwa hivyo, inapotokea ununuzi unafanyika kinyume na sheria maana yake ni kuwa yametokana na hayo mapungufu yaliyopo kwenye sheria". Kwa mujibu wa utafiti uliopita wa De Boer na Telgren (2010), walisema kuwa maagizo yanayotolewa kuhusiana na ununuzi wa umma lazima yazingatie sheria na kanuni zake. Aidha, matokeo yanaonesha kuwa watoa maamuzi mara nyingi hutoa maagizo ambayo yanakiuka matakwa ya Sheria ya Ununuzi wa Umma Sura Na. 410 na marekebisho yake ya mwaka 2022 na kanuni zake. Maagizo haya yanaambatana na shinikizo, adhabu na utashi wa kisiasa ambao unapingana na mahitaji ya Sheria ya Ununuzi wa Umma Sura Na. 410. Vivyo hivyo, watoa maamuzi huwa na mamlaka ya kuwaadhibu watumishi wa kitengo cha ununuzi na uwezekano wa kusitisha mikataba yao ya ajira, haswa katika MSM. Matokeo yake, watumishi wa kitengo cha ununuzi wanalazimika kuzingatia maagizo hayo ambayo hupelekea kutokuzingatia

sheria na kanuni zake. Boksi Na. 4.2 inathibitisha matokeo yaliyopatikana kupitia maoni ya wadau mbalimbali walioshiriki katika mahojiano.

Boksi 4. 2: Nukuu ya maagizo ambayo yanakiuka sheria ya ununuzi wa umma

"Mamlaka ya Serikali za mitaa tunapokea maagizo mengi ama yako kwenye sheria au la, lakini yakitamkwa yanatakiwa yatekelezwe, sasa tunatekelezaje?"
FN- LGA-01

"….Mradi unatekelezwa na taasisi lakini una msukumo wa kisiasa, mfano viongozi wa kiserikali au viongozi wa kisiasa wanatembelea, wakifika pale wanatoa maelekezo, nataka hapa saruji ije, kitu fulani kije, kweli ukienda siku ya pili vile vitu vimefika lakini vimefikaje, ndio vimenunuliwa lakini je vimenunuliwa kwa utaratibu wa sheria?" IA-MDA-1

''...Muda mwingine anakuja kiongozi anatoa maelekezo labda Mkuu wa Mkoa anasema kesho nataka mabanda yajengwe hapa, kesho nikija hapa nikute mafundi. Huwezi kufikiria kuingia kwenye mfumo eti utangaze, sana sana unatoa tu kotesheni, bwana njooni angalieni michoro jazeni muanze kazi.'' PO - LGA-1

"....Lakini pia halmashauri zina maagizo mengi, na wanaotoa maagizo wanajisahau kwamba hiki kinapaswa kipitie kwenye utaratibu wa kisheria wa ununuzi au wanafanya makusudi kwa sababu wanajua ni mzigo " PO - LGA-4

"Wakati mwingine tunalazimishwa na mamlaka kuzingatia taratibu za ununuzi, wakati mwingine kuna vitu vinakuja na shindikizo lakini pia msukumo wa ununuzi wa serikali unaitwa utashi wa kisiasa kwamba fanyeni haraka sahivi tunataka maabara, mfanye mnavyoweza mnunue saruji, mununue nini.. yaani kufika Jumatatu ile sehemu iwe imekamilika. Unafanyaje?…."TEHAMA-LGA-01.

" Zinaletwa fedha milioni 400, jengeni madarasa, mnapewa siku 90, mchakato wa ununuzi tukiufuata kisheria unachukua karibu siku 28, kwa hiyo kama umeambiwa madarasa yakamilike ndani ya siku 90, unaweza kweli ukafuata kipengele kimoja baada ya kingine ukamaliza na ukawa ndani ya muda?..." AO-LGA-1

".....Unakuta asilimia ishirini (20) mpaka thelathini (30) ya zabuni ambazo zimetekelezwa ndani ya taasisi za serikali haziko kwenye mpango wa ununuzi lakini hizo tukizitafuta jinsi zilivyokuja kuingia hazijaingia katika hali ya kawaida, zimeingia na maelekezo au zimeingia na msukumo…." PO-MDA-1

"...Changamoto inapoanza kutokea ni kwamba upokeaji wa maelekezo kutoka nje ya taasisi kuja kwenye taasisi yetu ambayo mwisho wa siku mnajikuta mnatekeleza vitu vilivyo nje ya mpango wa ununuzi kwa msukumo kubwa na kwa maelekezo ambayo ni ya viongozi wetu wa juu.." AO-LGA-1

4.1.3 Kiwango Kidogo cha Uwezo na Ujuzi wa Wazabuni

Matokeo yanaonesha kuwa idadi kubwa ya wazabuni hawana uwezo wa kutimiza mahitaji ya taasisi nunuzi, kama inavyothibitishwa katika Boksi Na. 4.3. Uchambuzi wa mahojiano unaonyesha kuwa, licha ya kusajiliwa na Mamlaka ya Udhibiti wa Ununuzi wa Umma (PPRA) na Wakala wa Huduma za Ununuzi wa Serikali(GPSA), baadhi ya wazabuni hawana ufahamu wa mahitaji na matarajio ya taasisi nunuzi. Zaidi ya hayo, uchambuzi unaonesha kuwa uelewa duni wa sheria ya ununuzi na kanuni zake ni kizuizi kikubwa kwa wazabuni kufikia utendaji wa kuridhisha kama inavyotarajiwa na taasisi nunuzi. Kwa hiyo, hii inasababisha ucheleweshaji wa upatikanaji wa huduma, hasa kwa zile zinazotoka nchi za nje.

Matokeo pia yanaonyesha kuwa wazabuni wengi hawafanyi utafiti sahihi wa soko kuhusu bidhaa walizotaka kuuza kwa taasisi nunuzi, kwani wengi wao ni wafanyabiashara wa kati na wadogo. Kwa hivyo, baada ya kupata mikataba, hutambuwa kuwa hawawezi kutimiza masharti ya mkataba na hawawezi kupata faida kwa bei waliyoitaja hapo awali. Kwa hiyo, huamua kutokutekeleza mikataba hio. Matokeo yake, taasisi nunuzi inalazimika kutangaza tena mchakato wa zabuni, hii hupelekea kuongeza gharama za ununuzi, kuchelewesha upatikanaji wa bidhaa/huduma, na kuathiri ukamilishaji wa mikataba.

Boksi 4. 3: Uwezo na ujuzi wa wazabuni

" Wauzaji wengi hawana uwezo, maana yake ni kwamba wengine hawajui hata unataka nini, lakini wamesajiliwa na PPRA na GPSA. Wengine hawajui wanachokifanya. Hii ni biashara hivyo anajaribu kupata biashara sasa anajua hii inapatikana Uingereza inakuwa shida atasema hii nitasambaza ndani ya muda huu, baadaye anaomba muda kidogo, na anachelewesha kutoa......" AO-PA-1

".....elimu kwa watu tunaofanya nao kazi, tunafanya nao biashara, wafanyabiashara wa kwetu wana elimu ndogo……. kwa wauza bidhaa tulionao, sio wale walioenda shule na sio ambao wako tayari kufuata taratibu. Yeye anacho jua natakiwa nifanye hiki nikigeuka unipe cha kwangu" FN-LGA-1

“....lakini pia huyu ambaye mfumo utamtambua kwamba ana uwezo kutokana na vile vigezo anakuwa hana uwezo, mimi hicho ndicho ambacho nimekiona kwenye hizi taratibu za ununuzi kwenye vigezo amekidhi lakini unamuona hana uwezo.Ana vigezo lakini ukimtathmini “kwa nje ya” ule muonekano “uhalisia” hawezi kutoa ile huduma au hawezi kufanya kazi….”AO-LGA-1

“..tunaweza tukapata ile changamoto ya wazabuni wale tunaowatangazia kutokuleta majibu kwa wakati, ushindani unakuwa ni mdogo kwasababu wengi hawawezi kuingia ndani ya mfumo ndio maana nawaambia wale wanaopata leseni za kuhudumia taasisi za serikali pia muwape mafunzo…” TB-LGA-2

4.1.4 Kiwango Kidogo cha Kutoa Adhabu kwa Wasiozingatia Sheria za ununuzi wa Umma na Kanuni Zake

Matokeo ya utafiti huu yanaonesha kuwa kulikuwa na mitazamo tofauti kuhusiana na adhabu zilizotolewa na viongozi wa taasisi kwa watumishi waliofanya ununuzi bila kuzingatia sheria na kanuni zake. Baadhi ya washiriki, ikiwa ni pamoja na watumishi wa kitengo cha ununuzi, haswa kutoka mamlaka za tawala za mikoa, walikubaliana kuwa adhabu zilizoainishwa katika Sehemu ya 104 ya Sheria ya Ununuzi wa Umma Sura Na. 410 zinatolewa kwa wahusika. Kwa upande mwingine, wakaguzi wa ndani na wataalamu wa TEHAMA walionyesha kutokuwa na uhakika kuhusu utekelezaji wa adhabu hizo kwa wakosaji. Zaidi ya hayo, wahojiwa wengine kama vile Maafisa masuuli walionesha kuwa hakuna adhabu zinazotolewa kwa wale wanaokiuka sheria na kanuni za ununuzi wa umma. Uchambuzi ulionesha kuwa, kwa wastani, ukali wa adhabu zinazotolewa ulikuwa mdogo, na hivyo kuzidisha suala la kutozingatia sheria na kanuni za ununuzi wa umma.

Boksi 4. 4: Kutoa adhabu kwa wasiozingatia sheria na kanuni zake

“sheria zina adhabu kwa kutozingatia sheria, bila shaka. Hasa, sheria ya ununuzi wa umma inajumuisha adhabu. Hata hivyo, je, watu binafsi wanakabiliwa na adhabu kwa kiwango kinachohitajika na sheria wakati wanaposhindwa kuzingatia? Kwangu mimi ningesema adhabu zimewekwa lakini bado hazitoshi...." AO-MDA-1

“mara nyingi taratibu huwa hazichukuliwi moja kwa moja, labda anaweza kutoa maelezo sasa mpaka kuja kuchukuliwa hatua inachukua muda, changamoto ile inakuwa ni mlolongo. Sio mtu mmoja maalum, watu wengi wanakuwa wamehusika huwezi kusema ni fulani….”IA-LGA-1

“kesi ambayo labda inakuwa ipo TAKUKURU inafanyiwa “rulling” inapofanyiwa “rulling” mtu anapewa adhabu, kama siyo wa ndani ya taasisi, wakati mwingine hata tunaweza tusifahamu kwamba amepewa adhabu gani. Kwahiyo mara nyingi adhabu sisi kama raia wa kawaida tunakua hatuzijui’’. TB-PA-01

“hakuna adhabu, wanakanyana kanyana tu humu kienyeji tu basi maisha yanaendelea, mimi sijawahi kuona watu wanapewa adhabu kali, sijawahi kusikia vyenginevyo labda zipo ndani ya idara husika. Lakini mimi kwa upande wangu sijawahi kuona na sidhani kama ipo kwa sababu tunategemea mtu akifanya kinyume na sheria apewe onyo na kwenye kikao cha CMT lazima tulizungumze, lakini tunaishia kumalizana ndani kwa ndani,kwamba bwana wewe kuwa makini kwenye hili” TEKNOHAMA-LGA-01.

“…kabla sijafika hapa kuna watu walisimamishwa kazi kwa ajili ya lile jengo nililokuwa nawaelezea, ina maana halikutendewa haki, kuna watu mpaka sasahivi wana kesi mahakamani kwa ajili ya kuvunja taratibu na sheria za ununuzi.” PO-LGA-6

“.....tunachelewa kwenye mambo ya kuchukua hatua kwenye taasisi za umma. Tukio limeshatokea na lina ushahidi kabisa, sasa hatua ni suala la majadiliano, watu wanajadiliana kuhusu hatua kwamba tuchukue au tusichukue…” IA-LGA-01

“…….. kuna watu wafanya ununuzi ndivyo sivyo lakini walivyofuatiliwa kwa kufanyiwa ukaguzi waligundulika wamekua na mambo ya sintofahamu basi mamlaka ya nidhamu (Baraza la Madiwani) likatoa adhabu .....na wengine mpaka leo bado wako mahakamani kupitia TAKUKURU.” TB-LGA-7

Aidha, utafiti huu ulitumia dodoso ili kujua jinsi washiriki kutoka MSM, Taasisi na Mashirika ya Umma, Wizara , Idara na Wakala wa Serikali maoni yao juu ya adhabu zilizotolewa kwa wale ambao hawakuzingatia sheria ya ununuzi wa umma na kanuni zake. Washiriki walionesha kutokuwa na upande wowote (yaani, walikuwa na ranki ya 4 kati ya 7 kwenye kiwango cha Likert). Hii ina maana ya kwamba hawakuwa na uhakika juu ya adhabu zilizotolewa na viongozi kwa watumishi walioshindwa kuzingatia sheria na kanuni za ununuzi wa umma. Kielelezo Na. 4.3 kinaonesha kwamba katika MSM, Taasisi na Mashirika ya Umma,washiriki walikubaliana (na alama ya 4.5, ambayo iko karibu na 5 kwa kiwango cha Likert) kwamba adhabu zilitolewa, ingawa sio kwa kiwango kikubwa. Hata hivyo, Kielelezo Na. 4.2 kinaonyesha kwamba washiriki kutoka Wizara mbalimbali, Idara, na Wakala wa Serikali walionesha msimamo usio wa upande wowote (alama ya 4 kwa kiwango cha 7-point Likert) kuhusu kutolewa kwa adhabu kwa wale wasiotii. Kwa maneno mengine, washiriki hawa walionesha kutokuwa na uhakika juu ya kuwepo kwa adhabu zinazotolewa. Matokeo yake, ni kwamba wakati adhabu zinatolewa hawana kiwango kinachohitajika cha ufanisi katika ununuzi wa umma kwa ajili ya kupata thamani halisi ya fedha za umma.

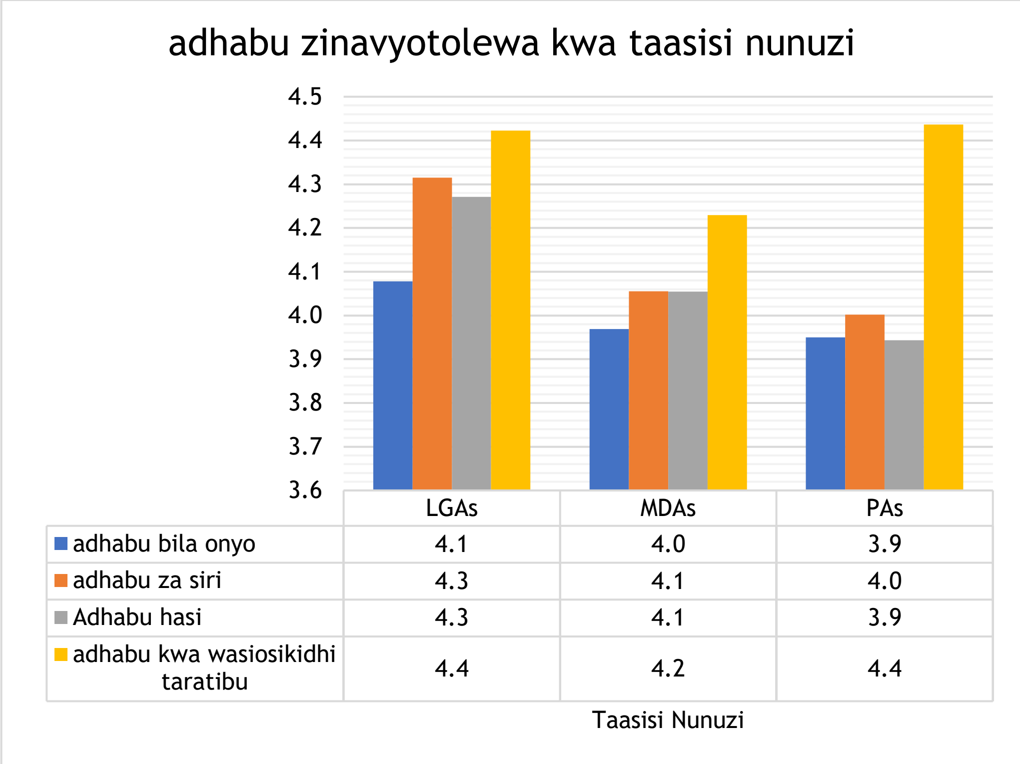

Kielelezo 4. 3: Adhabu zinavyotolewa kwa taasisi nunuzi zisizokidhi taratibu za ununuzi

4.1.5 Kiwango Kidogo cha Uadilifu na Uaminifu wa Umma katika Ununuzi wa Umma

Ununuzi wa umma unachangia asilimia 75 ya matumizi ya serikali na ndio eneo linalovutia ufisadi zaidi. Rushwa kwa ujumla ni chanzo cha uhalifu na inadhoofisha imani ya umma na utawala wa sheria. Matokeo yanaonesha kuwa katika ununuzi wa umma, ukosefu wa uadilifu umeenea zaidi kwa sababu inahusisha kiasi kikubwa cha fedha za umma ambazo zinaweza kutumika kwa maslahi binafsi. Hii inaweza kufanya watu kujihusisha na vitendo visivyo vya kimaadili au haramu, kama vile rushwa, udanganyifu na upendeleo.

Vivyo hivyo, utafiti huu pia uligundua kuwa umma unadhani kuwa watu wanaohusika katika ununuzi wanapata mafanikio haraka kuliko kazi nyingine. Dhana hii ni matokeo ya kupoteza imani ya umma kwa watumishi wa kitengo cha ununuzi kulingana na mitazamo na mtindo wa maisha. Kama mhojiwa mmoja alivyosema, "jamii yenyewe inaona kuwa kuna fursa katika ununuzi, kwa sababu inajua kuwa karibu asilimia 70 ya bajeti ya nchi imetengwa kwenye ununuzi. Kwa hiyo, jamii inafahamu kuwa kuna uwezekano mkubwa wa rushwa katika ununuzi wa umma."

Zaidi ya hayo, matokeo pia yanaonyesha kuwa ukosefu wa uadilifu unachangiwa na wa wauzaji bidhaa, watoa huduma au wakandarasi wasio na sifa muhimu za kupata zabuni au uwezo wa kutimiza kazi inayohitajika, lakini bado wanalazimisha kupata tuzo za mkataba. Wazabuni hao hutumia mbinu zisizo za kimaadili na haramu, kama vile kuwahonga watumishi wa kitengo cha ununuzi ili kupata mikataba. Katika mahojiano na afisa masuuli mmoja, alithibitisha kuwa shinikizo kutoka nje linatoka kwa wakandarasi, aliendelea kusema kuwa mkandarasi anaweza kuja akiwa hana sifa za kupata kazi lakini bado anataka apatiwe kazi. Kwa hivyo, kufuata sheria na kanuni zake inakuwa changamoto kwa watumishi wa kitengo cha ununuzi wakati wanashinikizwa hupokea rushwa ambayo inakuwa vigumu kwao kuikataa.

Zaidi ya hayo, matokeo yanaonesha kuwa uadilifu wa watumishi wa kitengo cha ununuzi wa umma unaathiriwa na maslahi yanayokinzana ya wadau. Uchambuzi huu unaonesha kuwa kuna mgogoro unaoendelea kati ya wafanyakazi wa kitengo cha ununuzi, maafisa masuuli na wakuu wa vitengo vya ununuzi ambao unaleta changamoto katika kuzingatia matakwa ya sheria na kanuni zake. Kwa hiyo, migogoro hii inasababisha kutozingatiwa kwa sheria na kanuni za ununuzi wa umma.

Boksi 4. 5: Nukuu za Uadilifu na Rushwa

"Itakuwa vigumu kukana kwamba kuna rushwa katika ununuzi wa umma, kwa sababu kuna ushahidi na baadhi yake inapatikana na baadhi ya watu wameshtakiwa kwa rushwa. Kwa hiyo, kuna rushwa katika ununuzi wa umma, na imeenea zaidi katika ununuzi kuliko katika maeneo mengine." (AO-MDA-1)

".... Bado tunakabiliwa na changamoto kutoka kwa wale walio nje ambao wanaomba zabuni, kwani wengi wao hawana sifa na wanahangaika...." (AO-MDA-1)

"Rushwa nyingi kwenye ununuzi zinaletwa na wazabuni kwahiyo mnatakiwa kuwafanyia mafunzo wao kwanza kabla hamjawafanyia maafisa ununuzi.." UD-MDA-01
"....ina njia mbili, yule ambaye anatafuta kazi anavishawishi vyake na huyu mwingine anataka kutoa kazi na yeye anavishawishi vyake …" AO-LGA-1
"....Lakini nyingine ni maslahi binafsi pia yanakuwepo, mwingine akiona kwamba anaweza kunufaika kwa namna moja au nyingine anaweza kuchepusha utaratibu mzima wa ununuzi….'' IA-LGA-1

4.1.6 Upungufu wa Mafunzo kwa Viongozi Kuhusu Masuala ya Ununuzi

Uchambuzi unaonesha kuwa wakurugenzi wengi wa MSM hawana ujuzi wa masuala ya ununuzi wa umma. Ukosefu wao wa maarifa huwafanya kushindwa

kufuata sheria na kanuni za ununuzi wa umma. Aidha, wamekuwa hawataki kuunga mkono maagizo yaliyotolewa na Mamlaka kuhusu masuala ya ununuzi. Pia, wanadhani kuwa sheria na kanuni za ununuzi wa umma ni chanzo cha ucheleweshaji na ni taratibu zinazochukua muda mrefu na urasimu. Matokeo yake, MSM nyingi zinakiuka sheria ya ununuzi wa umma na kanuni zake na zimeachwa nyuma katika utekelezaji wa masuala mengi ya ununuzi.

Boksi 4. 6: Mafunzo hafifu kwa viongozi kuhusu masuala ya ununuzi

‘‘....kwa sababu haya mafunzo yanatolewa sana kwetu lakini kwa viongozi wetu hayatolewi. Ndio maana viongozi wetu wakisikia tu kitu kinaitwa PPRA wanaona kama wanakuja kuturudisha nyuma, mfano mimi nilipigiwa simu na Mkurugenzi nadhani kuna mtu alimpigia simu mko hapa, akanipigia akaniuliza wamekuja kufanya nini?..... PO - LGA – 1

‘‘….watu wa muhimu sana ni Wakurugenzi, maana ananiita Afisa Ugavi, unanifundisha mimi, yeye humfundishi, unaenda kumweleza hoja zako hakuelewi, lakini akielewa mtakuwa mnaongea lugha moja…….’’ PO - LGA – 1

‘‘....Lakini hata sisi watumiaji, wakuu wa idara, sio wote tuna uelewa na hizi sheria za ununuzi, unakuta huyu ni daktari, anazingatia sana kwenye taaluma yake, au huyu ni afisa kilimo anazingatia sana kwenye taaluma yake, lakini mtumiaji si ndio anatakiwa aanzishe ununuzi. Kwa hiyo anaona kama hiyo ni kazi ya watu wa ununuzi, kwa hiyo kuwa mjuzi na hizi sheria za ununuzi kwa kweli sio watu wote wanapenda kufuatilia na kujua….’’ TB - LGA – 1

“...uelewa wa sheria nao ni changamoto nafikiri sasa PPRA labda badala ya kuandika tu tangazo watu waje kwenye mafunzo ni vyema zile barua zikaelekeza moja kwa moja kwenye taasisi kwamba afisa masuuli umekaa muda fulani hukuhudhuria mafunzo, tunakutaka uhudhurie mafunzo. Kuhudhuria mafunzo isiwe hiyari tunataka uhudhurie mafunzo ya sheria….” PO-PA-1

“...Kikubwa nilichokiona ni shindikizo zinazotoka, kwasababu ya sheria mtu anakuwa haelewi, mtu akijua madhara ya jambo hawezi kukushindikiza. Mimi nilianzisha mchakato kwa kumshawishi sana mkuu wangu; afisa masuuli aende mafunzo, akaenda mafunzo kama mara tatu, unakuta yeye kwake shindikizo ziko chini sana hawezi kuchukua hatua bila wewe asifa manunuzi kusema chochote..” PO-PA-1

4.1.7 Tofauti Kubwa ya Bei kwa Taasisi Ununuzi za Pembezoni

Matokeo ya utafiti huu yalibaini kuwa kuna tofauti kubwa ya bei ya bidhaa kutoka eneo moja hadi jingine. Utafiti huu ulibaini kuwa bidhaa katika mikoa iliyo mbali na Dar es Salaam au ile iliyo mpakani ina bei kubwa zaidi. Bei hizo kubwa za bidhaa katika mikoa ya mbali, mikoa ya mipakani au maeneo ya migodi ikilinganishwa na Dar es Salaam na mikoa ya jirani na Dar es salaam kwa kiasi kikubwa huongeza gharama za utekelezaji wa miradi. Hali hii inaweza kusababisha miradi ya mbali isikamilike kwa wakati uliokusudiwa kama itakuwa

imefadhiliwa kwa gharama sawa na ile ya Dar es Salaam au mikoa jirani na Dar es Salaam.

Kwa mfano, TAMISEMI ilifadhili ujenzi wa madarasa karibu shule zote nchini kwa gharama ya SH 20,000,000.00 kwa darasa moja. Hata hivyo, gharama halisi ya kujenga darasa katika maeneo ya mbali, au ya mipakani na maeneo ya madini ni kubwa ikilinganishwa na mikoa mingine. Mfano, bei ya mfuko mmoja wa saruji wa kilo 50 uliuzwa kwa SH 26,000.00 wilayani Tarime, wakati Mwanza bei ya mfuko mmoja wa saruji wa kilo 50 uliuzwa kwa SH 23,500.00, Dar es salaam uliuzwa kwa SH 19,500.00 na kwa Bukoba bei ni karibu mara mbili ya hiyo ya jijini Dar es Salaam. Kwa hali hiyo husababisha utekelezaji wa miradi mingi kutokukamilika kwenye Halmashauri za Wilaya ambazo bei za bidhaa ni kubwa sana.

Boksi 4. 7: Tofauti kubwa ya bei kwa taasisi ununuzi za pembezoni

"Bei za bidhaa katika halmashauri yetu ni kubwa kuliko nchi nzima, yaani huwezi kufikiria. Niseme tu mfano mmoja mdogo, tulitaka kununua saruji kutoka pale mjini kuifikisha hapa niliambiwa SH 26,000.00 kwa mfuko mmoja, halafu kutoa Mwanza kuifikisha hapa niliambiwa SH 23,500.00 na kodi na zile ankara zake zote anakwambia SH 23,500.00 kuwasilisha katika eneo la kazi..." FN-LGA-1

"....Suala zima la kiwango kilichowekwa na TAMISEMI au taasisi... Kwa mfano, darasa linajengwa kwa kiasi hiki hakiendani na mazingira. Darasa linajengwa kwa SH 13,000,000.00 au SH 20,000,000.00 hilo lipo Kibaha au Dar es Salaam ambapo kuna Dangote lakini ukija huku Bariadi.Saruji ikija mpaka huku unainunua SH 23,000.00 mfuko ila ya Kenya ni SH 16,000.00 sasa hapo unapowambia kijijini kanunue kwa SH 23,000.00 wananchi wanashindwa kuelewa huyu anafanyaje? Kwahiyo wakati mwingine mtu anaamua kufanya hivyo halafu wanaandaa nyaraka wanasaini ….." TB-LGA-1

"....Lakini kingine, inapoamuliwa gharama…. mfano umesema kila darasa ni SH 20,000,000.00 nchi nzima. Wa Dar es Salaam, saruji sijui wanapata shilingi ngapi… wa Bukoba ni mara mbili ya ile bei. Kwa hiyo tukiamua kwamba darasa ni milioni ishirini tayari hapo sasa ni kesi. Kwa hiyo sasa mimi saruji nainunua kwa bei mara mbili ila mawanda ya kazi ni yale yale lakini gharama ni tofauti………" TB-LGA-1

4.1.8 Mfanano wa Sheria ya Ununuzi wa Umma na Kanuni zake kwa Taasisi Tofauti za Ununuzi

Uchambuzi unaonesha kuwa sheria ya ununuzi wa umma imetungwa kwa kanuni ya usawa kwa taasisi za ununuzi za umma zote bila kujali mazingira ya kiutendaji, malengo ya kimkakati na matarajio. Hii inamaanisha kuwa sheria inachukua kuwa taasisi zote zina mazingira sawa ambayo haizingatii hali halisi ya utendaji wa taasisi, ugumu wa mazingira, na matarajio ya watoa maamuzi.

Matokeo yake, taasisi nyingi za ununuzi zinakabiliwa na ugumu katika kuzingatia sheria na kanuni zake. Baadhi yao huchagua kuweka kipaumbele malengo yaliyowekwa na watoa maamuzi badala ya kufuata sheria. Kwa mfano, utafiti huu uligundua kuwa MSM zinapokea maagizo mengi hasa katika ngazi za chini ambapo baadhi ya maagizo hayo hayaendani na matakwa ya sheria za ununuzi na kanuni zake. Vivyo hivyo, baadhi ya taasisi za umma na taasisi za elimu ya juu ambazo zinafanya kazi kama taasisi za kibiashara zinajitahidi kushindana katika soko na washindani wakubwa au wa kimataifa kutokana na taratibu za kisheria zilizowekwa ambazo huwa kikwazo katika kushinda zabuni. Kwa hiyo, taasisi nunuzi nyingi ziliamua kukiuka sheria ya ununuzi ili kuweza kushindana na makampuni binafsi wanayoshindana nayo katika soko moja.Boksi Na. 4.8 linatoa ushahidi uliopatikana kutoka kwa mahojiano yaliyofanywa.

Boksi 4. 8: Mfanano wa sheria ya ununuzi wa umma na kanuni zake kwa taasisi tofauti za ununuzi

"suala kuu na sheria ya ununuzi liko katika utekelezaji wake kwa kuzingatia kanuni ya ukubwa mmoja inafaa wote..." LO-MDA-1

“kuna baadhi ya shughuli zinazofanywa na taasisi yetu zinakutaka uonyeshe matokeo kwa faida, sasa ukitaka kufuata sheria ya ununuzi kama zilivyo haiwezekani”IA-MDA-1

“sasa huwezi kuwa na sheria za ununuzi aina moja halafu ziwe zinatumika kwa taasisi zote, haijawahi kutokea hata sasa hivi wamesema tumeandaa kanuni za biashara sawa pia biashara zinatofautiana’’ UD-PA-01

“.......sheria hizi muziangalie kati ya mamlaka za serikali za mitaa na taasisi nyingine, ….kwa hiyo utekelezaji katika mamlaka za serikali za mitaa inabidi mtafute sheria zile ambazo ni nyepes kidogo lakini zitiwe msisitizo na kwenye sheria pia tunapokiuka taratibu adhabu gani iwe moja kwa moja, mtu awe anaijua hata kuifanya awe muoga,itasaidia sana.”IA-LGA-3

“.... kwa hiyo unakuta sehemu nyingine matumizi ya sheria kwa taasisi moja kwenye eneo fulani ni rahisi sana kuitekeleza lakini kwenye taasisi nyingine, yaani kabla sheria yenyewe haijaanza kutumika tayari unaona mwenyewe utekelezaji wake ni mgumu.....” IA-MDA-01

“...…lakini mimi niseme kunatakiwa kuwe na tofauti kidogo ya MSM, Serikali kuu na kwingine. Yaani, hizi sheria kuna sehemu zinatakiwa zikutane kama kwenye seti ambapo kuna kuwa na kitu ni mashuhuri kwa taasisi zote za serikali lakini kuna zingine zinafanyika halmashauri na hazifanyiki sehemu nyingine yeyote…” FN-LGA-02

4.1.9 Motisha Isiyotosha na Utaratibu Usio wa Sawa wa Kuwapatia Motisha kwa Watumishi wa Ununuzi

Matokeo ya utafiti huu, yanaonesha kuwa watumishi wa kitengo cha ununuzi hawana motisha na hawahamasishwi vya kutosha kama wataalamu wengine kwa kuwapatia motisha za kifedha na zisizo za kifedha. Kwa upande wa motisha ya kifedha, matokeo yanaonesha kuwa mtaalamu wa ununuzi aliyethibitishwa ana kiwango cha chini cha mshahara kuliko mhasibu aliyethibitishwa, mhandisi au wakili. Kwa motisha zisizo za kifedha, katika MSM, Mashirika na Taasisi za Umma, Wizara, Idara na Wakala wa Serikali, wakuu wa kitengo cha ununuzi ni maafisa wakuu ambao hawana hali sawa na wataalamu wengine. Hali hii sio tu inakatisha tamaa watumishi wa kitengo cha ununuzi lakini pia inachochea tabia zisizo za kimaadili katika ununuzi wa umma. Kwa mfano, utafiti unaonesha kuwa katika MSM kitengo cha ununuzi kimewekwa kama kitengo au idara bila ya kuwa na nguvu ya kufanya maamuzi ya usimamizi. Mfano, kitengo au idara inawajibika moja kwa moja kwa Mkurugenzi wa Wilaya lakini hahudhurii mikutano ya maamuzi. Vile vile, hawapati posho kwa nafasi hiyo. Ilibainika pia kuwa katika Halmashauri ya Wilaya, maafisa hao waliitwa Maafisa Ugavi kinyume na sheria ya ununuzi ambayo inawataka watumishi hawa kuainishwa kama maafisa ununuzi na ugavi. Kwa kuwa maafisa wa ugavi wanashindwa kutekeleza majukumu yao kwa ufanisi juu ya mipango na michakato ya ununuzi wa kimkakati kama inavyooneshwa katika Boksi 4.9.

Boksi 4. 9: Motisha isiotosha na utaratibu usio wa sawa wa kuwapatia motisha kwa watumishi wa ununuzi

"...tuna mkuu wa kitengo cha ununuzi hapa, hana uwezo wa kutoa maagizo kwenye kanda au kwenye vituo, akitaka kitu chochote kuelekeza huko inabidi arudi kwa Mkurugenzi Mkuu"IA-MDA-01

"...mara nyingi watu wa ununuzi unawaita hawaonekani kwenye "organization structure" kama wana nguvu ama sauti kama mjumbe wa utawala" IA-MDA-1

"... ni kitu kidogo lakini ni kikubwa hizi ada tunazolipa za bodi utakuta taasisi nyingine wao wanalipiwa lakini sisi ndio yaleyale ukiomba kulipiwa unaambiwa "Hakuna fedha" hadi unalipa mwenyewe. Mnakumbuka kuna siku mlitoa baada ya muda fulani watu ambao hawajalipa tunawafungia uwanachama, hiyo pia unakuta mtu hulipiwi hadi ujilipie mwenyewe.." PO-LGA-2

“.. kuna hili jambo la kupandishwa madaraja ambayo hadi unatakiwa uwe umeshapata CPSP mimi ninachoona sio sawa kwasababu ukiajiriwa sisi na shahada ya kwanza unaajiriwa kwa daraja la “D” lakini kutoka “D” kwenda “E” wanasema lazima uwe na CPSP mbona naona kama ni mapema sana sawa sisi sio kwamba hatutaki kusoma, tunataka kusoma na tumeshaanza lakini mpaka upate inachukua hata miaka miwili, mitatu na wakati muda wako wakupandishwa daraja umeshafika lakini unaambiwa huwezi kupandishwa hadi uwe umeshapata cheti. Sasa jamani ndio kwanza tu umeanza kazi na mshahara wako kwa sisi laki saba na kumi unapokea laki sita” leo hii unaambiwa haupandishwi hadi uwe umeshapata cheti cha CPSP inatukatisha tamaa sana inatutoa ari ya kufanya kazi” PO-LGA-2

4.1.10 Kuanzisha Ununuzi Bila ya kuwa na Uhakika wa Kupata Fedha

Sheria na kanuni za ununuzi wa umma zinahitaji taasisi nunuzi kuanza mchakato wa ununuzi wa huduma, bidhaa au kazi za ujenzi wakati ambapo taasisi ina fedha za kutosha zilizotengwa kwa ajili ya ununuzi huo. Taasisi inapaswa kuthibitisha fedha zinazopatikana kwa ununuzi husika kupitia fomu Na. 2. Hata hivyo, utafiti unaonesha kuwa taasisi nunuzi zilishindwa kulipa wazabuni baada ya kuwapatia bidhaa au huduma kama ilivyokubaliwa kwenye mkataba. Ununuzi uliofanywa bila ya uthibitisho wa upatikanaji wa fedha, hii inaonesha kuwa taasisi nunuzi zinaanzisha mchakato wa ununuzi bila ya kuwa na fedha. Vile vile, matokeo yanaonesha kuwa kutolewa kwa fedha chache, hufanya taasisi nunuzi kulimbikiza malipo ya wazabuni kwa muda mrefu, mfano hata miezi sita baada ya kutoa huduma. Kuchelewa kwa malipo huvuruga mtiririko wa fedha kwa wazabuni wadogo na wakati na kusababisha wazabuni wengi kusita kufanya biashara na taasisi za umma ili kuepuka shida ya kucheleweshewa malipo au kupoteza mitaji yao.

Hata hivyo, ucheleweshwaji wa malipo pia unaongeza gharama kwa taasisi nunuzi. taarifa ya ukaguzi uliofanywa na PPRA kwa mwaka wa fedha ulioisha Juni 30, 2022, ilibainisha kuwa taasisi 12 zilitumia matumizi ya fedha ya jumla ya Sh bilioni 63.77 inayojumuisha riba na adhabu kwa malipo yaliyocheleweshwa. Zaidi ya hayo, tabia ya kuchelewesha malipo kwa wazabuni hupunguza ushindani baina yao ambapo hupelekea kuongezeka kwa bei za bidhaa ambazo kwa ujumla huongeza gharama kwa matumizi ya serikali.

Boksi 4. 10: Kuanzisha ununuzi bila ya kuwa na uhakika wa kupata fedha

“.....serikalini kama korokoro unaweza ukafanya nalo kazi halafu unapofika muda wa malipo mkaanza kuzinguana. Mtu anadai miezi mitatu, miezi minne, anadai miezi mitano hajalipwa......” FN-LGA-1 “........ lakini pia wapo wafanyabiashara wakubwa ambao ukitaka mzigo unaweza ukapata kwa wakati…. Lakini wameshajikatia tamaa na serikali. Serikali ni wasumbufu na tumekata mitaji kwa sababu ya kupeleka mzigo kwanza ndipo ulipwe….” FN-LGA-02 “....kwenye mkataba mliandikishana kwamba baada ya kuleta mzigo ndani ya mwezi mmoja unatakiwa ulipwe, miezi sita imepita mwaka umepita na bado tunakuwa tunaendelea kupata mahitaji inabidi tena umpe mzabuni huyo huyo oda ya kwanza, ya pili, ya tatu unakuta mzabuni ana oda (nyingi) ….” PO-MDA-2 “........ukija kuangalia kwenye kazi zingine, inategemea na taasisi kuwa na hela, ngoja nikuambie ukweli. Kama taasisi ya Serikali haina hela, jamani hii "issue” ya kuzingatia sheria ya ununuzi, nawambieni, haitafanya kazi milele. lakini kama una hela unajua unakua na jeuri ya kutaka kuzingatia sheria na una uwezo wa kurudisha, lakini kama huna hela mzabuni anaweza akakupa bei anayotaka yeye kwa sababu thamani ya fedha inakuwa kwake yeye……” TB - PA – 1 “....mzabuni anaathirika kutokana na malipo yanakuja baadae sana, baada ya zile kazi kufanyika na wengine utakuta mitaji yao ni midogo .....”.EN-LGA-1

4.1.11 Matumizi ya Wataalamu wasio na Sifa katika Ununuzi wa Umma

Utafiti huu unaonesha kuwa katika ngazi ya chini, miradi iliyofanywa kwa kutumia utaratibu wa rasilimali za ndani ulisimamiwa na walimu na madaktari. Wataalamu hawa walikosa mafunzo katika sheria na kanuni za ununuzi wa umma. Aidha, mara chache hupata fursa ya kuelekezwa na maafisa wa ununuzi ambao wana uelewa mkubwa wa sheria na kanuni za ununuzi hasa kutokana na idadi yao kuwa ndogo na umbali mkubwa wa kijiografia unaowatenganisha. Kutokana na mapungufu hayo, uwezekanao wa kuzingatia sheria na kanuni za ununuzi kwa miradi hii iliyotekelezwa kwa kutumia rasilimali za ndani inaonekana kuwa na changamoto kubwa. Hii inaonesha uhitaji mkubwa kwa mamlaka husika kuajiri wataalamu wanaofaa kwa ununuzi wa miradi hii, kwa kuzingatia matumizi makubwa ya fedha za umma zinazotumika katika utekelezaji wa miradi hiyo.

Boksi 4. 11: Matumizi ya wataalamu wasio na sifa katika ununuzi wa umma

“....kwa sababu ununuzi haufanyiki tu ngazi ya halmashauri, kuna watu kule ngazi za chini wananunua, watu wa afya, mwalimu, kila mtu siku hizi ni afisa ununuzi.Hoja zikija tunajibu sisi,lakini ukitoa ushauri unaonekana una maslahi yako. Ndio maana tunasema suala la elimu ni muhimu sana …’’PO-LGA-4

“ kitu cha kwanza ambacho sasa hivi kinatusumbua sana, unajua miradi mingi sana imepelekwa ngazi ya chini. Kule uelewa ni mdogo sana hasa wa sheria hizi za ununuzi. Na pia inatuletea shida kubwa sana wakati wa ukaguzi kwa sababu unakuta watu hawafuati hii miongozo kwa kuwa hawana elimu. Serikali sasa hivi imepeleka hela nyingi sana kwenye shule, zahanati na vituo vya afya na wanao simamia wengi kule hawana uelewa kuhusu sheria ya ununuzi.”IA-LGA-3

“....mimi naweza nikaanzisha mchakato hapa ukakaa vizuri, je kule ngazi ya chini kama haujakaa vizuri... na matumizi mengi yanafanyika kule si tutapoteza pia……’’ ECO-LGA-1

4.1.12 Njia na Taratibu Zisizofaa Zinazotumika Katika Ununuzi wa Umma

Matokeo ya utafiti yanaonesha kuwa miradi mingi iliyojengwa kwa kutumia rasilimali za ndani ilikuwa na ubora duni, kuchelewa kukamilika, mazoea yasiyo ya maadili, na ushiriki mkubwa wa watumishi wasio na utaalamu wakati wa utekelezaji wao. Kwa mfano, ilibainika kuwa miradi mingi husimamiwa na walimu na madaktari badala ya wahandisi wa ujenzi. Utafiti huu unaendana na matokeo yaliyopatikana katika utafiti uliofanywa na Mwalukasa na Sallwa (2023) ambao walibainisha kuwa miradi mingi iliyotekelezwa kwa kutumia rasilimali za ndani katika MSM nchini Tanzania ilihusisha ukosefu wa watumishi wenye sifa, ugumu wa kufikia ubora uliokusudiwa, kuchelewa kukamilika, rasilimali watu wasio na uzoefu wa kusimamia miradi mikubwa ya ujenzi, usimamizi duni, na mwingiliano ya wenye mamlaka.

Zaidi ya hayo, matokeo yanaonesha kuwa utekelezaji wa miradi chini ya utaratibu huu huwa na gharama nyingi zilizojificha ambazo wadau wengi hawazingatii wakati wa utekelezaji wake. Kwa mfano gharama ya kusimamia mradi, msamaha wa VAT kwa wazabuni wa ndani ambapo wakati mwingine hufanya miradi hii kuonekana kuwa nafuu ikilinganishwa na miradi iliyotekelezwa na mkandarasi. Hii inaibua kuwa kuna haja kubwa kwa taasisi nunuzi kufanya uchambuzi wa faida na hasara kabla ya kuanza kuutumia utaratibu huu.

Aidha, miradi mingi inayotekelezwa kwa kutumia rasilimali za ndani zina ushawishi wa kisiasa, muda maalumu, na shinikizo la ndani ambalo linapingana na mahitaji yaliyowekwa na sheria ya ununuzi wa umma na kanuni zake. Licha ya kuwepo kwa miongozo inayotolewa na Mamlaka ya Udhibiti wa Ununuzi wa Umma na Ofisi ya Rais, Tawala za Mikoa na Serikali za Mitaa utekelezaji wa miongozo hiyo bado unaleta changamoto kubwa kwa maafisa wengi wa kitengo cha ununuzi. Kwa mfano, miradi huwa haina bajeti ya usimamizi, na

husababisha maafisa wa ununuzi kuingia gharama zao binafsi ili kuhakikisha kuwa miradi hii inatekelezwa kwa wakati.

Boksi 4. 12: Njia na taratibu zisizofaa katika ununuzi

‘‘.......ukienda kwenye miradi ya kutumia rasilimali za ndani watu wamekariri, wanasema tu unda kamati, kwa hiyo utakuta kule vijijini mtu mwenye nguvu ndio anakuwa mwanakamati. Na utakuta kamati nzima inaweza kuwa inamsikiliza mtu mmoja ..... unaweza ukaenda ukashauri vitu, ukiondoka wanafanya tofauti. Na wengi sisi maafisa ugavi wanatuambia kwa huyu anakuja kutushauri ili apige...... kwa hiyo hata ukienda kuelekeza jambo wanakuona tu kama kituko.....’’ PO - LGA – 1

‘‘...sasa hivi utakumbuka tuna utaratibu wa ujenzi kwa kutumia nguvu kazi za ndani ambapo Local Fundis ndio wanaofanya kazi za ujenzi, sasa kwa utaratibu kabisa wale local fundis wanatakiwa kusimamiwa kwa karibu. Sasa wataalamu idara ya ujenzi wanapokuwa wachache hawezi kuwa anafanya mzunguko kwote kwa wakati….’’ LO - LGA – 1

“kwenye ujenzi tunahisi local fundi ni rahisi wakati sio ukweli, iko hivi mkandarasi tukimpa mkataba analipa VAT 18%, sasa tukiletewa SH 26,000,000.00 local fundi halipi VAT halafu tunasema tunahisi tumeokoa gharama kwamba madarasa tumejenga SH milioni 26 hapo hatujaweka gharama za ufuatiliaji, ambazo tunatumia mapato ya ndani kuweka mafuta, ulipe posho na vitu kama hivyo, wakati kumbe mkandarasa ni ile inayozidi 18% yaani ukiwa na SH 26,000,000.00 tafuta tena pamoja na 18% sasa mkandarasa anadai darasa moja anajenga kwa SH 35,000,000.00 au 36,000,000.00 ana 18% hapo kwa mawazo yangu hamna tulichokimbia… “AO-LGA-01

“kwamba jengo kama hili linakuja na maelekezo kwamba lijengwe kwa kutumia rasilimali za ndani na umeletewa bilioni tatu kujenga labda hii Jengo la Utawala” PO-LGA-1

“…uwezo wa hawa mafundi wetu ni mdogo. Ni mdogo kiasi kwamba wanahitaji wahandisi tuwepo pale muda wote, kwa sababu ukimuelekeza tu ukaondoka anafanya ya hovyo, mnalazimika mbomoe …..” ENG-LGA-01

“ miradi ya kutumia rasilimali za ndani inazungumzia taasisi kuwa na uwezo wa kufanya kazi zake, uwezo tunaoangalia ni uwezo wa rasilimali watu waliopo ndani ya taasisi. Lakini maelekezo yanasema mtekeleze… sasa mnapotekeleza na uwezo hamna .. lazima kazi haiwezi kuwa sawa” TB-LGA-01

“ miradi ya kutumia rasilimali za ndani haina gharama za awali. Kwa hiyo Mkurugenzi huku yeye atajipanga kutafuta mafuta, kutafuta nini… “ TB-LGA-01

4.1.13 Ugumu (complexity) wa Sheria ya Ununuzi wa Umma na Kanuni zake

Utafiti unaonyesha kuwa sheria ya ununuzi na kanuni zake ni ngumu kwa sababu ya ukubwa wake, kuwa na taratibu nyingi na zisizozingatia mazingira binafsi ya kiutendaji wa taasisi nunuzi. Kwa hiyo, watumishi wa kitengo cha ununuzi na wadau wengine wanaohusika wanapata shida katika kufanya uhusiano katika kuzingatia masuala yote ya kisheria na taratibu zake. Kwa kuongezea, inahitajika idhini kutoka kwa watumishi wasio wa kitaalamu (kwa mfano, Bodi ya Zabuni), ambao sio tu wanaleta changamoto katika kupata idhini kwa wakati lakini pia wanapata shida kutekeleza masuala muhimu ya kisheria yaliyotajwa katika sheria, na hivyo kusababisha ucheweshaji wa

mchakato wa ununuzi usio wa ulazima. Vile vile iligundulika kuwa kutokana na uhitaji wa taratibu nyingi za kisheria, hata ununuzi wa vitu vidogo kupitia njia ya kotesheni unahitaji mchakato wa muda mrefu na idhini. Kwa mfano, inachukua siku nne (4) kutangaza na siku saba(7) kama kipindi cha muda wa matazamio kabla ya kutoa mkataba. Ugumu wa sheria na kanuni zake unaleta kikwazo kikubwa kwa idadi kubwa ya watumishi wa kitengo cha ununuzi katika utekelezaji wake.

Boksi 4. 13: Ugumu wa sheria ya ununuzi ya umma na kanuni zake

"tatizo linaanzia kwenye sheria yenyewe na kanuni zake. Kwa maana ya sheria imekua ni kubwa kwa mtu ambaye si mwanasheria inakuwa vigumu kuielewa na mule ndani kuna kurejea mbele na nyuma inaanza kuleta tatizo….." LO-PA-1

"…..unajua kila kiongozi ana maono yake, mkiwa na mtu ambaye anawaongoza, anaona kuwepo kwa hizi sheria na kanuni zinacheleweshа vitu, zinakuwa na urasimu, anaamua njia ya mkato….." PO - LGA – 1

"nadhani taratibu za ununuzi kwanza zimekua ngumu sana zinatakiwa ziwe moja kwa moja zisiwe na vikorombwezo vingi sana ambavyo vinaongeza urasimu na milolongo mingi kama ile ilivyokua kwenye makaratasi....." PO-LGA-02

".....ukianzisha mchakato wa ununuzi unachukua sio chini ya siku 90 mpaka upate hayo mahitaji. Sasa hii inafanya watu wajaribu kutafuta njia za mkato ili kuweza kupunguza huo muda...."TB-MDA-1

4.1.14 Kushindwa kuandaa Mpango wa Ununuzi, Kutokufanya Makadirio ya Mahitaji, Kutofanya Tathmini kwa Usahihi wa Zabuni na Usimamizi Duni wa Mikataba.

Utafiti huu ulilenga kuonesha ni hatua zipi katika utaratibu wa ununuzi zinazoathiriwa zaidi kwa kutokuzingatia sheria na kanuni zake. Matokeo yanaonesha kuwa hatua zinazoathiriwa zaidi ni katika kuandaa mpango wa ununuzi, kufanya tathmini, na usimamizi wa utekelezaji wa mkataba. Matokeo yanaonyesha kuwa hatua ya kupanga inaathiriwa zaidi na viongozi wa kisiasa na serikali wanaoelekeza katika MSM kufanya miradi isiyopangwa. Kwa mfano, ujenzi wa vituo vya afya, vyumba vya madarasa na kadhalika. Vivyo hivyo, wakati wa kuanzisha mchakato wa ununuzi, idara za watumiaji zinawasilisha mahitaji yao kwa kitengo cha ununuzi wakati mahitaji yanahitajika ndani ya muda mfupi. Pia, utafiti wa soko au upembuzi yakinivu haufanywi na kusabaisha kupatikana kwa bidhaa ama chini au juu ya bajeti.

Kwa kuongezea, wakati wa hatua ya tathmini ilikuwa ni hatua muhimu sana ambayo mzabuni sahihi anapatikana. Matokeo yanaonesha kuwa wanasiasa huingilia mchakato wa ununuzi , mfano madiwani hulazimisha mikataba wapewe wazabuni wanaowataka wao (ambao ni wapiga kura wao), hatimaye hupelekea kupewa mikataba wazabuni/ wakandarasi wasio na sifa. Zaidi ya hayo, utafiti unaonesha kuwa wataalamu wa ununuzi wasio na uadilifu huingilia mchakato wa utoaji wa tuzo za zabuni na huwapendelea wazabuni wasio na sifa ili waweze kujinufaisha. Mwisho, kuhusu utekelezaji wa mkataba, matokeo yanaonesha kuwa watumishi wasio na sifa (kwa mfano, walimu au madaktari) mara nyingi husimamia miradi ya kutumia rasilimali za ndani ambapo hupelekea kuwa na kiwango duni na kukosa kuzingatia masharti ya mikataba.

Boksi 4. 14: Kushindwa kupanga ununuzi, kutokufanya makadirio ya mahitaji, kutofanya tathmini kwa usahihi wa zabuni na usimamizi duni wa mikataba.

Hatua	Nukuu
Kupanga	“changamoto ni katika kupanga mwishoni kabisa huko kwa sababu kama mtumiaji wa mwisho anafanya kosa mchakato mzima ni makosa" AO-PA-1 “kwa mfano wakati wa kutengeneza vile vigezo msawazo wa vifaa unavyohitaji hasa kwa vifaa ambavyo ni vigumu inaweza ikaleta shida. ….. tuseme kama mtumiaji hajafanya utafiti wa soko wa kujua bei za vitu, ina maana kwenye kupanga, anaweza akapanga kitu ambacho akidhania fedha hii inatosha lakini isitoshe au ikawa nyingi zaidi ambayo ingeweza kufanya shughuli zingine” LO-PA-1 “kwa sababu kwanza mara nyingi unakuta mambo yanayokuja ghafla na mengi hayako kwenye mpango….umenielewa, yale yaliyoko kwenye mpango hayana shida wala hayana masuali, haya tu yanayo kuja kama mvua ndio yenye shida, kwa hiyo pale kwenye kuanzisha ndio penye changamoto…”PMO-MDA-8 "kama taasisi au kama idara zikiweza kupangilia vizuri taratibu zake na namna ya kuanzisha ununuzi mpaka kuja kupata vifaa ambavyo inavipata wakiwa makini kwenye upangiliaji wa “plan” zao hakuna kinachoshindikana’’. TB-PA-01 “…mara nyengine mtumiaji anakua amekupa mpango (Plan), kwamba atanunua A, B, C lakini ….. kipindi cha kutekeleza unakuta fedha haitoshi. Mfano, alikupa mpango wenye SH 5,000,000.00 lakini wakati wa kutekeleza unahitaji SH 7,000,000.00” FO-MDA-01 “mtu anapanga kitu bila ya kufanya upembuzi nyekinifu yaani anasema tu sawa sasahivi tutakarabati majengo na miundombinu ya chuo tunatenga SH 200,000,00 wakati wa utekelezaji fedha hakuna…. PO-PA-1
Kualika wazabuni	“changamoto ya kwanza kubwa sana huwa ni hapa mwanzo ndio huwa naiona,tumetoa siku kumi, au siku thelathini au siku ngapi.., nategemea nipate wazabuni wengi ili waniingize kwenye wigo mpana wa kuweza kufanya tathmini, unakuta watu hawaombi mpaka inafikia siku ya mwisho” FN-LGA-1

Hatua	Nukuu
Kufanya tathmini	‘‘...kwenye kufanya tathmini pale ndio kuna changamoto kubwa. Baadhi ya vigezo vinaweza visizingatiwe ambavyo vimeshaainishwa.Na hapo lazima utapata kitu ambacho sio sahihi, kunakuwepo na upendeleo …..’’ IA-LGA-1 ‘‘.....shida ninayoiona kwenye sekta ya ununuzi ni pale kwenye mlinganisho wa bei, pale ndio tatizo. Unaweza ukaletewa dokezo bei ya marumaru wewe umekagua unakuta ni SH 40,000 mtu anakuletea SH 60,000 lakini kotesheni ziko tatu, SH 60,000, 63,000 na 64,000. Kwa hiyo anapokuletea hiyo SH 60,000 inaonekana yuko chini.Kwa hiyo sehemu ya mlinganisho wa bei shida ipo kubwa mkae muone…… ’’ “kwa mfano robo mwaka hii tumefanya ukaguzi hilo ndio halifanyiki kabisa…….eeh tathmini, tathimini kwa hii miradi ya chini hawafanyi kabisa” IA-LGA-3 “uelewa wa wafanya tathmini ni mdogo.”IA-MDA-01 ‘‘.....wakati mwingine mnapata shida ya kuchagua hizi timu, utajikuta mara nyingi wanarudia watumishi wale wale tu kwa sababu sio wengi wenye uwelewa na ikiwa ni walewale wameshazoea wanakuwa wanajua tukifanya hivi hiki kitapita, kwa hiyo inaweza kuwa sehemu ya taasisi nunuzi sana ya kufanya upendeleo’’....TB - LGA - 1 “...kufanya tathmini ni sehemu ambayo pia inakuwaga na changamoto kunakuwa na ucheleweshaji wa kutosha kwasababu unakuta hatuna wataalamu maalum kwamba hawa watu ndio maalumu kwa ajili ya tathmini labda wangekuwa wamefunzwa vizuri ….” PO-MDA-2 “....kwenye ile timu unakuta anaweza akaenda mmoja ambayo ni wa ile fani husika ya jambo linalokwenda kufanyika au huduma akawepo peke yake lakini timu nyingine ile ya upande mwingine ambao sio waelewa na lile jambo wao wakawa wengi, mimi ninaona hiyo inaweza ikawa changamoto….” AO-LGA-1 “...kufanya tathmini nayo ni changamoto hasa ambayo tuliokuwa tunaifanya kwenye TANePS. Kwa mfano unafanya tathmini inaonekana labda mtu amepita na baadae yanakuja malalamiko maana yake lazima tuzirudie tena kuifanyia tathmini ...... Kwakweli tathmini nafikiri ni tatizo na tathmini nyengine ambazo zinafanyika, sifikiri kuwa kamati ilikuwa na uwezo wa kutosha wa kufanya tathmini. Na mara nyingi hii husababisha kuwa na marudio mara kwa mara…” TB-PA-1
Utekelezaji wa mkataba	“kama taasisi haitekelezi yale majukumu yake lakini ina taka mkandarasi atekeleze, hapo ndio panapoleta shida” IA-MDA-01 “usimamizi usipokuwa mzuri sana inaweza ikaleta changamoto” TB-LGA-4 ‘‘..sana sana kwenye usimamizi wa miradi. Kitu ambacho nakiona mara nyingi zile idara tumizi mara nyengine zinashindwa kusimamia miradi, pengine ni wingi wa majukumu, kwa hiyo vitu vingi amekuwa anaachiwa mhandisi, sasa inategemea na taasisi nunuzi, kwa taasisi nunuzi ambayo ina miradi mingi inakuwa ni ngumu sana kujumuisha kila sehemu….’’ LO - LGA - 1 “…..sasa huku kwenye usimamizi wa mikataba naona huku kuna tatizo kubwa sana kwa maana ya kwamba kuna haja ya taasisi kuwekwa kwenye sheria ya kuwa na taratibu maalumu za kusimamia mikataba maana naona kama haziko wazi ….” LO -MDA-1
Kukadiria mahitaji	“jambo lolote huwa linaharibika mwanzoni yaani kama yule anaye anaanzisha mahitaji asipojua ni kipi kinacho hitajika kwa wale walaji wa mwisho hapo ndipo shida inapoanzia na wakati wa kufanya tathmini kama vile vigezo vyote vilivyo wekwa havikufuatwa kikamilifu.” TO-LGA-5 “…….. kama ulijiandaa, vyote hatua zimewekwa wazi wewe unajua hitajio lako ni mwezi wa 5, ulikuwa wapi kuianza mapema ili uendane na muda uliopangwa wa kila hatua, kwahiyo unaona mimi huwa sitaki kuelewa hii mambo ya mchakato mrefu wa ununuzi kwasababu kama ukianza mapema hakuna

Hatua	Nukuu
	utakapokutana na hiyo mchakato mrefu wa ununuzi itaenda kama ilivyo hakuna kilichoongezeka…" IA - MDA-1 "....kuanza mchakato kwa sababu kuna zile fomu ya kuanzisha mchakato watu walikuwa hawahangaiki kujaza…." PMO-LGA-02 "karibu zote zinakumbana na vikwazo, …… kuanzisha mchakato hasa kwa kutumia rasilimali za ndani. Kwa hiyo kila hatua inakuwa na changamoto kwa maana ya mazingira ......TB-LGA-7 "......sheria wameweka pale mtu wa ununuzi anatakiwa kumsaidia, lakini kwa mimi idara tumizi ikishaanza kukosea kwenye vigezo msawazo vya kitu anachokitaka kukinunua au anachokihitaji, rafiki yangu umeshaharibu…." TB-PA-1

4.1.15 Kuongezeka kwa Matatizo ya Kisera ya Ununuzi Kutokana na Ukosefu wa Sera ya Taifa ya Ununuzi na Mkakati Wake

Matokeo yanaonesha uwepo wa ushahidi wa kutosha wa matatizo ya kisera yanayoongezeka. Matatizo haya yamesababishwa na kukosekana kwa sera ya taifa ya ununuzi na mkakati wake. Kwa mfano kuna changamoto ya kufikia ununuzi endelevu kwani watumishi wa kitengo cha ununuzi wengi hutegemea tu tafsiri za kinadharia zilizoainishwa katika sheria ya ununuzi wa umma, ambayo haitoshi katika kutoa mwongozo wa kiufundi. Matokeo ya utafiti huu yanaonyesha kuwa na marekebisho ya mara kwa mara yanayofanywa kwenye sheria ya ununuzi wa umma na kanuni zake ambayo yameshindwa kutatua matatizo ya kisera , kwani marekebisho yote yanashindwa kutoa mwongozo wa kiufundi kwa watekelezaji. Hivyo basi, maamuzi mengi hutegemea sana tafsiri binafsi.

Zaidi ya hayo, matokeo yanaonesha kuongezeka kutofautiana kwa njia za ununuzi, makosa yanayoendelea kusababisha gharama kubwa ambazo zinaathiri kufikia matokeo yaliyokusudiwa, ucheleweshaji wa kukamilisha kwa miradi ya ujenzi ya kimkakati na ugumu unaohusiana na kutumia vigezo msawazo vya kuzingatia maendeleo endelevu wakati wa kufanya tathmini ya wazabuni.

Boksi 4. 15: Kuongezeka kwa matatizo ya sera ya ununuzi kutokana na ukosefu wa sera ya taifa ya ununuzi na mkakati

"Tatizo kubwa ni kukosekana kwa sera ya ununuzi ambayo itasaidia kukabiliana na mabadiliko haya ya kila siku katika sheria, na mwongozo kutoka kwa viongozi kwani utasaidia kutoa mwelekeo katika ununuzi wa umma. Sheria yenyewe haiwezi kukidhi mahitaji na malengo ya nchi." AO-LGA-10

"Kuna mabadiliko mengi kila siku katika sheria hii ya ununuzi na kanuni zake kwa kiwango ambacho pengine hata sheria zinaanza kuhusianishwa na sheria nyingine... sasa wanachanganya watu juu ya nini cha kutumia na labda sheria zimepitia mabadiliko haya kwa sababu ya ukosefu wa sera..." TB-PA-7"

".. Wafadhili wetu wa mradi wana maelekezo tofauti kidogo na taratibu za ununuzi ambazo zinasema kwamba kama mfadhili ana maelekezo yake ya ununuzi, basi taratibu zake zitafuatwa. Kwa mfano, wafadhili wetu wengi wa miradi wanataka kuwe na APP yao katika kila mradi. Wakaguzi wa PPRA wanapokuja, wanakwambia "aggregate" kwenye APP yako, hivi ni ipi unapaswa kufuata?" PO-PA-7

4.2 Sababu Zinazoathiri Matumizi Bora na Kukubalika kwa Mfumo wa Kielektroniki wa Ununuzi

Ununuzi wa umma unahusisha matumizi ya mifumo ya kielektroniki katika mnyororo mzima wa ugavi (Presutti 2003). Kwa wastani, ununuzi wa umma unachangia asilimia 50 ya bajeti za serikali katika nchi zinazoendelea (Benki ya Dunia 2017). Kwa mfano JMT ilitenga kiasi cha dola za Marekani bilioni 9.15 kwa mwaka wa fedha 2022/23 kwa ajili ya kununua bidhaa, huduma na kazi ambazo ni sawa na asilimia 56 ya bajeti yake (taarifa ya PPRA 2022/2023). Kutokana na kiwango kikubwa cha fedha zinazotumika katika ununuzi wa umma, serikali nyingi zinahamasisha kuongeza uwazi katika mifumo yao ya ununuzi (Chen et al. 2021). Matokeo yake, kunakuwa na jitihada juu ya uwekezaji wa mfumo wa kielektroniki wa ununuzi (World Bank, 2017).

JMT haijaachwa nyuma juu ya mipango hiyo, kwani ilianzisha mfumo wa kielektroniki wa ununuzi wa umma mwaka 2019 ilipoanzisha TANePS. Jitihada hazikuishia hapo, kwani mfumo mpya wa ununuzi wa kielektroniki (NeST) ulianzishwa na taasisi zote za umma kutakiwa kuanza kuutumia mfumo ilipofika Oktoba 2023. Tafiti zilizopita zinaeleza kwamba, ili kupata ufanisi na kukubalika kwa utumiaji wa mfumo, watumiaji kwanza wanahitaji kufahamu faida zake (Adjei-Bamfor et al. 2020; Almajali et al. 2023).

4.2.1 Taasisi Nunuzi Zinaona kuwa ni Faida Kutumia Mfumo wa Ununuzi wa Kielektroniki

Uchambuzi wa mahojiano kutoka kwa washiriki wa utafiti huu unaonyesha faida za TANePS na NeST katika ununuzi wa umma, kama inavyooneshwa katika Boksi Na. 4.16. Faida zilizotajwa mara nyingi ni: kulinda fedha za umma kutoka kwa watumishi wa kitengo cha ununuzi wasio na maadili, kuimarisha uwazi, kupunguza urasimu, kupunguza muingiliano wa watu, uboreshaji wa ufuatiliaji,

kupunguza muda wa mchakato wa zabuni, na kuimarisha utoaji wa huduma au bidhaa kwa wakati.

Boksi 4. 16: Faida ya kutumia mfumo wa ununuzi wa kielektroniki

Faida zilizotambuliwa	Nukuu
Kulinda fedha za umma	"Lakini kwa kutumia mfumo naamini tunaokoa fedha za serikali nyingi ambazo zinaweza kupotea" FN-LGA-1
Kupunguza urasimu	"Tumeanzisha juzi NeST, kama itakua vizuri itatuletea matokeo, ……. lengo kubwa ni kupunguza urasimu "FN-LGA-1
Kupunguza uingiliaji wa binadamu	"Vile vile mfumo wa kielektroniki wa ununuzi unapunguza kuonana uso kwa uso hivyo itasaidia kufanya kazi kwa urahisi.." AO-MDA-1 ".....Inaondoa yale makutano ya mtu na watoa huduma, pia utendaji wa kazi unaweza kuwa nzuri kwa taasisi nunuzi, kwa sababu vitu vyote vinaweza kuunganishwa kwenye mfumo….''TB - LGA - 1 "....Manufaa makubwa ya mfumo ni kupunguza kelele, usawa unakuwa kubwa, kwa sababu mtu kama hajakidhi vigezo hawezi kushinda tunzo. Hakuna mambo yale ya lete hiki, lete hiki kama unamtaka, lakini kama humtaki ndio unatumia kigezo cha kumkandamiza. Sasa kwa kuwa kila kitu kitakuwa kinafanyika kwenye mfumo, kutakuwa hamna uonevu…." PO - LGA-1
Kusaidia kuzingatia sheria na kanuni za ununuzi wa umma	"...Hii NeST inaweza kuwa suluhisho kidogo. Kwa sababu kama tutasema kwamba ununuzi wote sasa uingie kwenye mfumo, nafikiri inaweza kuwa suluhu…"IA-LGA-1 "Mfumo ya kielekroniki wa ununuzi utasaidia kuendana na sheria" IA-MDA-01 "Lakini pia kuepuka mapungufu, mfumo utafuata hatua zote" TO-LGA-5
Upatikaji wa bidhaa / huduma kwa wakati unaofaa	"Najua mfumo utasaidia vifaa kupatikana ndani ya muda" IA-MDA-01
Kupunguza muda wa mzunguko wa zabuni	"Hii mifumo ikija ukawekewa muda fulani kwamba hichi na hichi kiwe kimefanyika. Kama mifumo inafunga inasaidia watu kuweza kununua ndani ya wakati uliopangwa, kwa hiyo hata vitu vitafanyika kwa wakati" TEHAMA - PA -1 "Lakini pia hata ule uharaka sasa wa kufanya ununuzi nao utakuwa ni faida kwa taasisi" TO-LGA-5 "...Utaleta faida kwa maana ya kupunguza ukiritimba, ile kuchelewa kupata huduma na hivi kwa mtu kwa mfano mpaka utoke umpelekee kotesheni mahali fulani uikimbize ... yaani inachukua muda mrefu." TB-LGA-7
Upatikanaji wa fedha kwa wakati	" Fedha itapatikana kwa wakati, Mifumo ya sasa ya uhasibu kama huna fedha huwezi kununua lakini ya zamani tulikwa tunaweza kununua tu…." IA-MDA-01

Faida zilizotambuliwa	Nukuu
Ushindani ulioimarishwa	"....... Ili kuruhusu wigo mpana, kwa sababu faida ya hiyo, leo naweza nikapata mtu wa saruji kutoka Mbeya, kwenye mfumo akaona tunataka mifuko ya saruji 5,000 ataweka pale ofa yake/ Kwa Sababu si ameona mimi ni (pembezoni), kwahiyo atapiga bei ya kununua ile saruji na kusafirisha mpaka Tarime….." FN-LGA-1 "……..Wewe unatoa mahitaji yako hewani kule kila mtu ana shindana, kwa hiyo anashindana bila kujua mwingine ameshindana na nani kuliko kufanya na mtu mmoja" PO-LGA-6 ".....Kwa hiyo mtu anaweza akaingia akajisajili akaleta kwako taarifa za kampuni ukaona hata kama haumfahamu unaangalia ubora wa alichokileta, unaangalia bei zake, unaangalia labda vitu fulani unaweza ukapata pia taarifa za kampuni yake ambayo ni ya ukweli kwa sababu yupo kwenye mtandao kuliko ile ya kuficha ficha, ya uongo mambo kama hayo, mara nyengine inakua ni faida kwako ……..." TB-LGA-7
Ufanisi ulioimarishwa	"manufaa yatakua makubwa sana kwa sababu itapunguza makosa mengi ya kibinadamu au ya kimakusudi." IA-LGA-3 "....kama mifumo imeunganishwa basi itakwenda kutusaidia kwa taasisi nunuzi zaidi…." TB-LGA-1
Kuimarisha upatikanaji wa taarifa	
Kutunza taarifa	"...... kwa sababu ni mfumo kila kitu kitakuwa kinatunzwa katika kanzi data, ……………… utunzaji wa kumbukumbu utakuwa umeimarishwa sana.." TB-LGA-5 "……karatasi haiaminiki sana, hata wakati wa ukaguzi tunapata wakati mgumu sana kupitia nyaraka." TEHAMA-LGA- 1
Kuboresha uwazi	"...na njia mojawapo ya kuongeza uwazi katika utendaji kazi ni kutumia mifumo ya TEHAMA, kwa sababu inafikika kwa urahisi, na tunaweza kupima matokeo kwa urahisi. …" AO-MDA-1 "...Unajua mfumo wa ununuzi wa kielektroniki unaongeza uwazi, hii ina maana kila mtu ataridhika kwani utaona kinachoendelea …...." AO-PA-1 "…nafikiri uwazi utakuwepo kwa sababu mnakuwa na nafasi kubwa ya washiriki wengi kwenye mchakato wa ununuzi kuliko ambavyo ilikuwa inafanyika awali…." IA-LGA-1
Kuokoa gharama	" …… karatasi zinapungua, mfano kuandaa nyaraka za zabuni ni gharama kubwa. Lakini kwa mtindo huu hizo gharama zote zinakuwa zimepungua……"IA-LGA-01
Kupunguza malalamiko kutoka kwa wauzaji wa bidhaa /wakandarasi	"....... kwahiyo hata kwenye ununuzi malalamiko yatapungua mtu ataomba atafanyiwa tathmini, vigezo atavifuata kama hajakidhi vigezo atajua kweli hapa siwezi kushinda..." TEHAMA-LGA-1
Kupunguza rushwa katika Manunuzi ya Umma	"natarajia kwamba rushwa itakuwa si tu imepungua, lakini pia itaondolewa….." AO-PA–01
Kupunguza maswali ya ukaguzi	"...matumizi ya kielektroniki yataleta faida kubwa, pale itakapo kuwa yametengamaa yapo vizuri, hata hizi hoja za ukaguzi zitapungua .…."PO-MDA-8

Zaidi ya hayo, utafiti huu ulitumia dodoso kuuliza washiriki kutoka kwa taasisi nunuzi tofauti ili kuweza kuelezea faida zinazoonekana kwenye kiwango cha 7-point Likert. Matokeo, kama inavyooneshwa katika Kielelezo Na. 2.2, yanaonesha kuwa washiriki wote walikubaliana kwa wastani (yaani, 6 nje ya 7) kwamba mfumo wa kielektroniki wa ununuzi wa umma unaboresha utendaji kwa kuzingatia sheria na kanuni za ununuzi, kupunguza muda wa mchakato wa zabuni, kuzuia rushwa, kuokoa gharama za fedha za umma, kuboresha uwazi, kuongeza ushindani, na kuongeza uwajibikaji. Matokeo haya yanaambatana na matokeo ya ubora yaliyotolewa katika Kielezo 4.4.

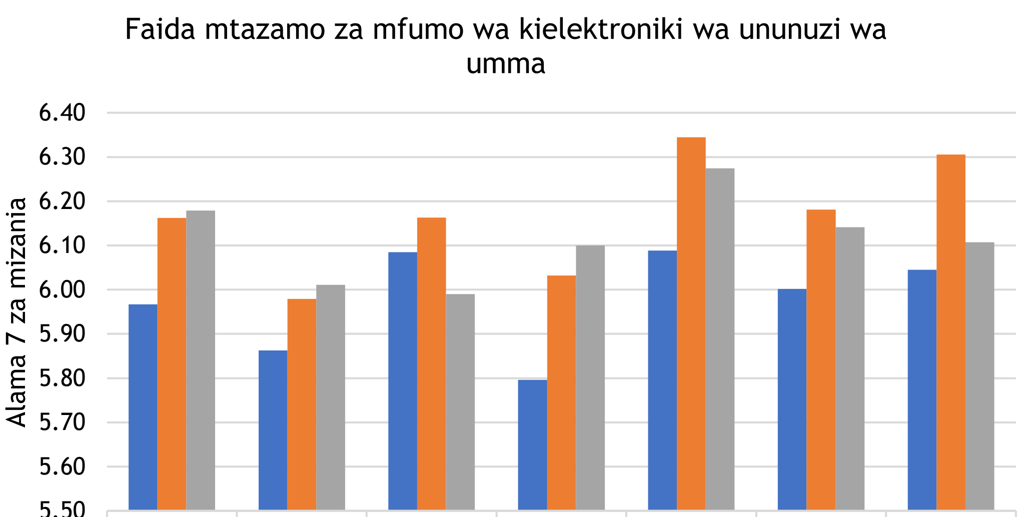

	Kuongeza ukidhi wa sheria	Kupunguz a muda	Kuzuia rushwa	Kupunguz a gharama	kuongeza uwazi	kuongeza ushindani	kuongeza uwajibika ji
LGAs	5.97	5.86	6.08	5.80	6.09	6.00	6.04
MDAs	6.16	5.98	6.16	6.03	6.34	6.18	6.31
PAs	6.18	6.01	5.99	6.10	6.27	6.14	6.11

Kielelezo 4. 4: Faida mtazamo za mfumo wa kielekroniki

4.2.2 Taasisi Nunuzi kuwa na Utayari wa Kutumia Mfumo wa Kielektroniki wa Ununuzi

Uchambuzi wa majibu 427 yaliyokusanywa kupitia maswali ya utafiti yanaonesha kuwa taasisi za umma ziko tayari kutumia mfumo wa kielektroniki wa ununuzi kwa wastani (yaani 5 hadi 6). Zaidi ya hayo, washiriki wote walikubaliana kwa kiasi kikubwa kwamba kujifunza kwa kushirikiana na taasisi nyingine, mafunzo ya watumishi, msaada wa usimamizi huimarisha utamaduni unaotambua thamani ya mifumo ya kielektroniki ya ununuzi.Hii inaashiria kuwa

taasisi nunuzi na watumishi wamejiandaa na wana hamu ya kufanya ununuzi kielektroniki katika LGA, MDAs na PAs.

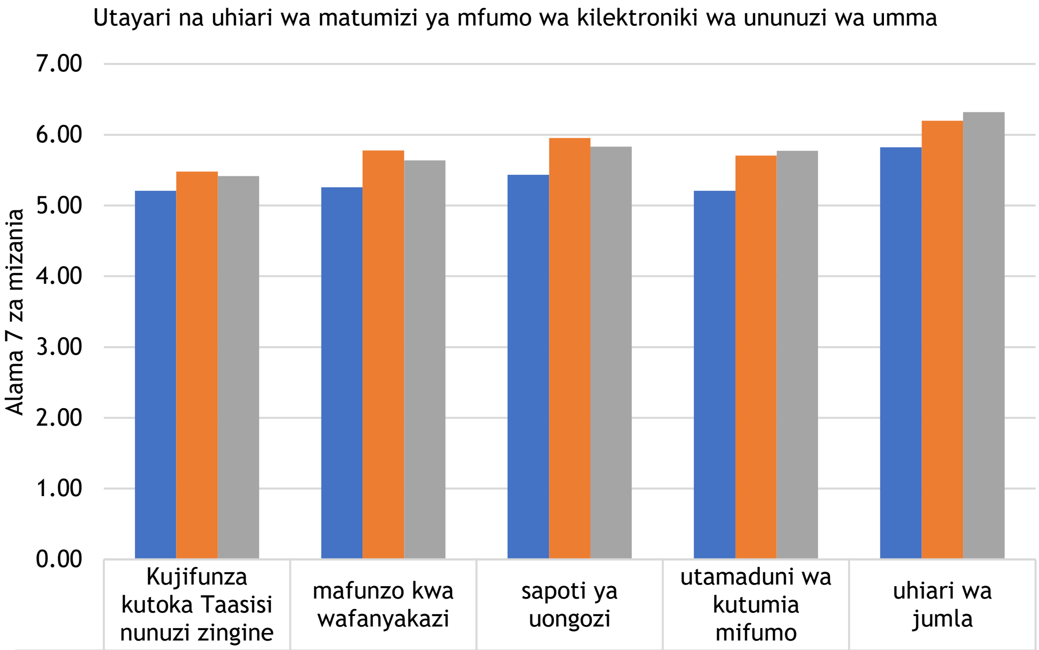

	Kujifunza kutoka Taasisi nunuzi zingine	mafunzo kwa wafanyakazi	sapoti ya uongozi	utamaduni wa kutumia mifumo	uhiari wa jumla
LGAs	5.21	5.26	5.43	5.21	5.82
MDAs	5.48	5.78	5.95	5.70	6.20
PAs	5.41	5.64	5.83	5.77	6.32

Kielelezo 4. 5: utayari na uhiari wa matumizi ya mfumo wa kielektroniki wa ununuzi wa umma

4.2.3 Kuweka Adhabu na Shinikizo kwa ajili ya Kuongeza Matumizi Bora ya Mifumo wa Kielektroniki wa Ununuzi

Matokeo ya utafiti huu yalibaini kuwa kuingizwa kwa adhabu katika sheria ya ununuzi, kama vile faini ya milioni kumi na kifungo cha miaka mitatu, imekuwa na jukumu la kuhamasisha taasisi nunuzi kutumia mfumo wa kielektroniki wa ununuzi.

Boksi 4. 17: Kuweka adhabu na shinikizo kwa ajili ya kuongeza matumizi bora ya mifumo wa kielektroniki wa ununuzi

“ kuzingatia sheria ni lazima, uwe tayari au la, lazima uitumie kwa sababu sasa mfumo umejengwa kwa misingi ya sheria...” AO-MDA-1

“mfumo wa kielektroniki umeandaliwa kwa kuzingatia sheria, kwa hiyo kwa vyovyote vile ukianza kutumia mfumo unakua huendi nje ya taratibu zilizowekwa, …..” TB-LGA-7

‘‘......sheria mimi ndio inanibana, lakini ingekuwa ni mimi binafsi ningepiga tayari nje ya mfumo’’......PO - LGA - 1

“ni kulazimishwa sio kwa sababu ya kupenda” LO-PA-1

“kuna adhabu, kwa mimi inanilazimisha kutumia mfumo. Kusingekuwa na adhabu kimsingi tusingekuwa tunafanya hivyo vitu” FN-LGA-2

“............usipotumia mfumo utapata adhabu,...... Kwa sababu sasa hivi unaona mtu anaogopa, … kuna milioni kumi, kuna kifungo, kwa hiyo kwa kiasi fulani italeta nidhamu,... kwa kupanga hiyo mifumo itatumika.....” IA-LGA-3

“hakuna anayependa kuadhibiwa kwanza, …. ambaye hatatumia mfumo wa NeST adhabu sijui ni milioni kumi au miaka kumi, kwahiyo, hiyo tu hakuna anayependa maisha yake yaathirike.” TB-LGA-4

Zaidi ya hayo, matokeo yaliyokusanywa kupitia dodoso la utafiti kama inavyooneshwa katika Kielelezo 4.6 inaonesha kuwa alama ya wastani ya utekelezaji wa sheria kuhusiana na matumizi ya mfumo ya ununuzi wa kielektroniki ilizidi 5, na kupendekeza kwamba washiriki wote walikubaliana kwamba adhabu kwa kutotumia mfumo wa kielektroniki wa ununuzi zinawalazimisha watumiaji kutumia mfumo. Zaidi ya hayo, matokeo yanaonesha kuwa shinikizo linalofanywa na taasisi nyingine za ununuzi, umma kwa ujumla, na taasisi za usimamizi vinalazimisha taasisi nunuzi kutumia mfumo wa kielektroniki wa ununuzi.

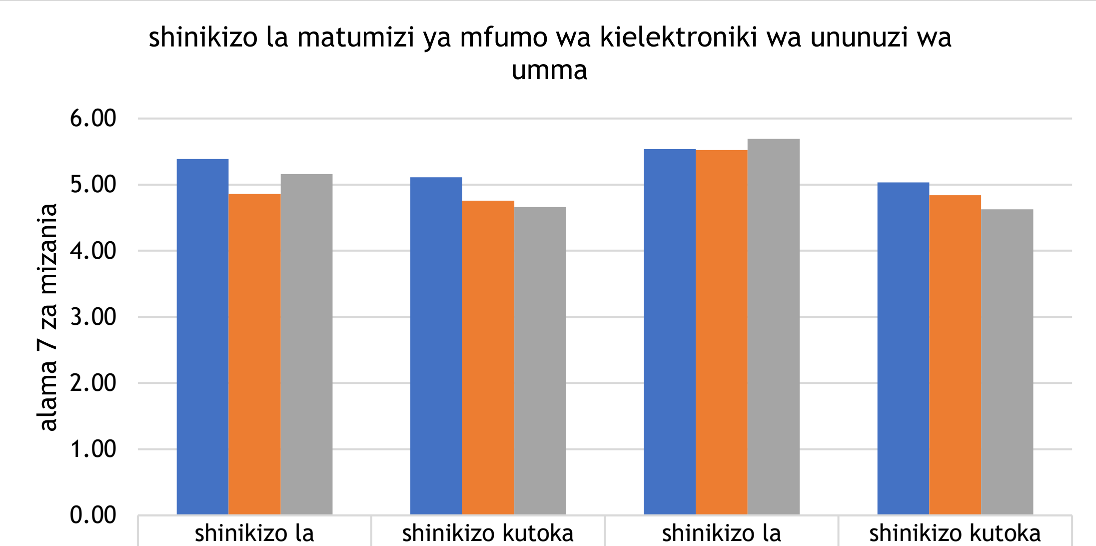

	shinikizo la serikali	shinikizo kutoka taasisi nunuzi	shinikizo la kisheria	shinikizo kutoka kwa umma
LGAs	5.39	5.11	5.54	5.03
MDAs	4.86	4.76	5.52	4.84
PAs	5.16	4.66	5.69	4.63

Kielelezo 4. 6: shinikizo la matumizi ya mfumo wa kielektroniki wa ununuzi wa umma

4.2.4 Miundombinu na mafunzo ya TEHAMA yasiyotosheleza katika taasisi za umma

JMT kama zilivyo nchi nyingine duniani, imeweka mikakati kadhaa kuhakikisha kuwa ununuzi wa umma unafanyika kupitia mfumo wa ununuzi wa kielektroniki. Serikali kupitia PPRA, imeanzisha mfumo mpya wa ununuzi wa kielektroniki na inatekeleza mpango mkubwa wa kuwajengea uwezo wadau wote wa ununuzi wa umma ili kuweza kufahamu teknolojia hiyo na kuweza kuitumia kwa mafanikio. Mbali na mipango hiyo na faida zinazoweza kupatikana kutokana na matumizi bora ya mfumo wa kielektroniki wa ununuzi wa umma, matokeo ya utafiti yanaonesha kuwa taasisi nunuzi nyingi, hasa MSM, zinakabiliwa na changamoto kadhaa ambazo zimezuia utekelezaji kuwa mzuri. Matokeo yake yanadhoofisha uwezo wa taasisi nunuzi na taifa kwa ujumla kufikia matokeo yaliyokusudiwa kutoka katika mfumo wa kielektroniki wa ununuzi.

Utafiti huu pia umebaini kuwa, pamoja na kwamba kumekuwa na maendeleo makubwa katika suala la matumizi ya mfumo wa kielektroniki katika nchi yetu, bado kuna kazi kubwa ya kufanywa ili kuhakikisha kuwa mfumo wa kielektroniki wa ununuzi unatekelezwa kikamilifu, hasa katika MSM, ambapo matokeo yanaonesha kuwa utekelezaji wake bado ni mdogo ukilinganishwa na taasisi nyingine za serikali.

Zifuatazo ni changamoto zinazozikabili taasisi nunuzi wakati wa kufanya ununuzi kwa njia ya kielektroniki: Kwanza, matokeo yanaonyesha kuwa makampuni mengi madogo na ya kati yanakabiliwa na ugumu wa ukosefu wa uwezo wa TEHAMA. Matokeo yake, kushindwa kujiandikisha katika mfumo na kushiriki katika mchakato wa ununuzi, hivyo huwazuia kupata fursa za ununuzi; badala yake, kampuni kubwa zenye ujuzi kutoka miji kama Dar es Salaam, Dodoma, Mwanza, na mengine zilitumia fursa hizo. Matokeo haya yanafanana na matokeo yaliyopatikana kutoka kwa utafiti wa Siwandeti et al.(2021) ambapo waliona kuwa mambo ya teknolojia yanaushawishi wa ushiriki wa wazabuni katika mfumo wa ununuzi wa kielektroniki huko Ilala, Tanzania na kugundua kuwa wazabuni wengi hawana uwezo wa kutumia mfumo wa ununuzi wa kielektroniki matokeo yake wengi walishindwa kushiriki katika ununuzi wa umma.

Pili, matokeo yanaonesha kuwa kuna kiwango cha chini cha mafunzo ya mfumo ya kielektroniki wa ununuzi kwa maafisa wa ununuzi na Idara za watumiaji katika MSM nyingi, hii imepelekea wengi wao kutokuweza kutumia mfumo wa kielektroniki wa ununuzi. Umuhimu wa mafunzo kwa watumiaji wa mfumo huo umeelezewa na wasomi wengi, kama Altayyar and Beaumont-Kerridge (2016), ambao walisisitiza haja ya mafunzo juu ya mfumo wa kielektroniki wa ununuzi kwa watumiaji ili kuhakikisha ufanisi katika utekelezaji wake.

Tatu, kati ya taasisi nunuzi, haswa katika MSM kuna miundombinu duni ya TEHAMA. Matokeo yanaonesha kuwa MSM nyingi zina changamoto ya upatikanaji wa mtandao na idadi ndogo ya kompyuta kulingana na idadi ya watumishi. Vilevile, wahusika wameonesha wasiwasi wao juu ya kutokusomana kwa mfumo wa kielektroniki wa ununuzi na mifumo mingine ya serikali. Matokeo haya yanalingana na matokeo ya Nawi et al. (2016), ambaye alieleza kuwa utekelezaji wa ununuzi wa kielektroniki ulikabiliwa na changamoto za miundombinu ya teknolojia na vikwazo vya rasilimali ndani ya taasisi.

Nne, matokeo ya utafiti yanaonesha tofauti kati ya sheria na kanuni za ununuzi na mahitaji ya mfumo mpya wa kielektroniki wa ununuzi. Vile vile, muundo usio rafiki wa malipo juu ya suala la ununuzi wa kielektroniki ya ununuzi, kutoa idadi kubwa ya majukumu kwa maafisa masuuli kwenye mfumo wa ununuzi umeibuliwa. Utafiti huu unaendana na matokeo ya Nani na Ali (2020), ambao walionesha kuwa kuna haja ya kukubaliana kati ya mfumo wa kielektroniki wa ununuzi na tararatibu za ununuzi. Utafiti huu uliunga mkono matokeo ya utafiti uliofanywa na Suleiman (2015) ambaye aligundua kuwa ukosefu wa utengemano wa mfumo wa kielektroniki wa ununuzi na mifumo mengine iliyopo ulizuia ufanisi wake. Mwisho, kuchelewa kwa watumiaji kupata msaada wa kiufundi wakati wanapopata changamoto wanapotumia mfumo ni udhaifu mwingine wa utekelezaji wa mfumo wa ununuzi wa kielektroniki ambao unahitaji suluhisho la haraka.

Boksi 4. 18: Changamoto zinazozuia utumiaji wa mfumo wa kielekroniki wa ununuzi

Changamoto	Nukuu
Kutopatana kwa mfumo wa NeST na Taasisi Nunuzi	"lazima iende kwa mtu "X" afanye tathmini, akisha hifadhi faili litahamia kwa mtu "Y" umeweka hatua za mtu kama nne,tano, sita ambazo moja kwa moja halmashauri hao watu hawapo, ...FN-LGA-1 "...NeST imekuja kuwa changamoto nyingine. Kwa sababu sisi tunafanya sana ununuzi mdogo mdogo labda za miaka mitatu, miaka minne lakini kwa NeST ni zile tenda kubwa kubwa. Kwa sisi ambao tunatumia framework zetu za miaka miwili, mitatu hatujatoboa mpaka saa hizi kila siku nahangaika hapa nina wiki mbili mpaka wiki tatu napambana, nina zabuni ambazo zipo zimekaa kisiasa ninazo mikononi mwangu kila ukitaka kutangaza inakuletea lump-sum…." PO-MDA-2 "....miradi mingi tunatumia nguvu kazi za ndani ambayo haitumii ile mifumo yetu isipokuwa kama tunafanya sisi tunatekeleza sisi makao makuu ila fedha zote zinapelekwa ngazi za chini kwa mifumo ya zamani.Kwa kutumia nguvu kazi hamna kutangaza zabuni kwenye mfumo watu tunatangaza kwenye mbao za matangazo, kwenye miti...." TB-LGA-1 "... ukizungumzia upande wa vifaa vyote vya TEHAMA tunanunua kutoka nje ya nchi, ukizungumza mazungumzo yote programu tunayonunua kutoka nje ya nchi, sasa walipotengeneza ule mfumo wanasema mzabuni ili kufanya biashara na serikali ya Tanzania lazima ajisajili. Ukienda kwa Microsoft inakucheka, hawezi kujiandikisha kwenye mfumo kwa sababu kuu mbili. Makampuni mengi ya kimataifa yana tathmini hatari ya kujisajili kwenye mifumo ya serikali kwa hofu ya kodi na kanuni …" PO-MDA-1
Ukosefu wa maarifa ya TEHAMA kwa wafanyabishara wadogo na wa kati Ukosefu wa mafunzo juu ya mifumo ya kielektroniki ya ununuzi	".....watu wengi ambao sio wa maofisini kwa Tanzania mambo ya mifumo hii wanaiogopa, unakuta anataka kuwa na mtu wa kumfanyia hivyo vitu'' FO-PA-01 "sasa wazabuni wengi ni wavivu wakuingia kwenye mitandao kwahiyo unakuta yeye anataka afanyiwe kila kitu......."PO-LGA-3 ".....kwa sababu watu hawapendi sana mambo ya mifumo. Wanaoingia kwenye mtandao kuangalia kazi zimetangazwa ngapi inakuwa ni ngumu kidogo. Na unakuta wafanyabiashara wetu wengi ni wa darasa la saba na ndio wenye hela. Pili kukuajiri wewe msomi anaona utamuibia….." TBM-LGA-01
	"NeST kwa sisi wakaguzi hatujajifunza kabisa……………, hatujapata mafunzo yoyote, ila wenzetu wameshiriki,uelewa tumeanza kuupata kwamba ununuzi sasa hivi kuanzia mchakato wa mwanzo kabisa tunatakiwa tutumie mfumo." IA-LGA-3 "mimi siwezi kuingia kwenye mfumo…. mimi nimepanga robo ya pili tutafutiwe mtu wa PPRA aje tujifunze hapa, tuulizane masuali, tujifunze kweli, lakini kwenda kukaa kule kwenye ukumbi mkubwa tunafundishana hapana...." IA-MDA-01 "kwa maana ya mafunzo ya mifumo ya ununuzi hapana, kuanzia ule wa TANePS na huu wa NeST yote sijashiriki…." TB-LGA-4

Changamoto	Nukuu
	“siuelewi kwa sababu sisi wakurugenzi hatujapata mafunzo ila kwa kuhoji na kuuliza unapata A,B,C,D,.. kwanza nikupongezeni mfumo nzuri ila una mambo hayako sawa…..” AO-LGA-1 “mafunzo sisi hatujaenda walichaguliwa watu wachache sana wa kwenda kwenye mafunzo,..... walioenda kwenye mafunzo waliporudi ndio tukapata maelekezo wale wanatakiwa watufundishe...” TB-LGA-2 “....sisi hapa halmashauri kupata mafunzo ni kitu cha ajabu sana… Utakuta sisi hatujui vitu vingi yaani vitu tulivyokuwa navyo toka mwaka gani ndio hivyohivyo, kwasababu hatuendi kwenye mafunzo yoyote, ukikutana na changamoto kama hivyo NeST unamuuliza tu mwenzako ....” PO-LGA-2
Uhaba wa miundo mbinu ya TEHAMA	“mfumo kutokuwa imara, unakuta leo mfumo una shida taasisi inataka kuendelea na taratibu…”IA-MDA-01. “mtandao hatujaupata wa mkonga ya taifa …lakini tunatumia mitandao ya kwetu binafsi kwa sehemu kubwa.” TB-LGA-7 “...sisi tupo pembezoni unaweza kukuta hata mwezi mzima hakuna mtandao. Ndio maana hata wahasibu wenyewe hawajahama, wapo mjini, tatizo kubwa ni mtandao…..’’ PO - LGA- 1 “ wakati mwingine unakuta mfumo upo chini au wakati mwingine mna dharura hasa mara mfumo haupatikani hiyo ndio inakuwa changamoto kubwa lakini kama mfumo unakuwa vizuri mambo yanaenda”. AO-LGA-1 “lakini kwenye vitendea kazi kama kompyuta pale ndio mtihani ila sasa tulishaweka maombi yetu kwa Mkurugenzi pale kwa sababu tuna mfumo mpya sasa hivi na lazima tuutumie……..” PO-LGA-6 “mtandao unasumbua hata wakati tunatumia TANePS, kilichokua kinatusumbua zaidi ni mtandao, hata sasa hivi hapa muda mwingine mnaweza mkaingia kwenye mfumo ukatumia hata masaa manne, matano bila kupata mtandao, yaani shida kubwa zaidi ni mtandao.” PO-LGA-6
Kutopatana kwa NeST na mifumo mingine ya kielektroniki ya Serikali	“....mifumo kwa sasa hivi Tanzania imekuwa mingi sana, sijajua kwa kuwa hilo suala ni la wataalamu wa TEHAMA au wa eGA labda ingeunganishwa, unaingia kwenye mfumo mmoja baadae kunakuwa na zile moduli. Kwa mfano, kama sasa hivi tumetoka kwenye mafunzo ya NeST, wiki iliyopita tumepata mafunzo ya kielektroniki ya Board. Vile vile tumejifunza masuala ya kielektroniki ya hiyo itergamis, gemis. Kwa mfano VETA tuna VETMIS yaani kuna mifumo mingi ya serikali. Ingeweza kuunganishwa na kuwa mfumo mmoja halafu ndani yake kunakuwa na moduli nadhani ingesaidia sana.” LO-PA-01
Kuchelewa kwa msaada wa kiufundi	“…..tunapofikia hatua tuna changamoto ya mfumo halafu tunaomba msaada ukichelewa kwa siku tatu,nne mpaka saba lazima italeta shida”.FN-LGA-1 “...changamoto ambazo zinatokea sana kwenye mfumo ni pale tunapokosa msaada, tusipopata msaada, kwa sababu sisi ndio watumiaji, yawezekana sisi ndio tunautumia sana kuliko hata wewe. Kwahiyo tunahitaji msaada tunapopata changamoto majibu yenu

Changamoto	Nukuu
	yawe ya haraka ndio njia pekee tunaweza kuboresha huu mfumo."FN-LGA-1 "... wakati tulipokwenda kufanya mafunzo wale waliotufundisha tulichukua namba zao za simu kwa ajili ya mawasiliano. Tunapokuja kutumia NeST tunakutana na changamoto ambazo ziko nje ya uwezo wetu, lakini tunapowasiliana nao kwa ajili ya msaada, tunapata msaada mdogo sana.."IT-LGA-1
Muundo usio rafiki wa malipo kwenye mfumo wa kielektroniki wa ununuzi	"ni mfumo ambao umejengwa kwa utafiti nzuri lakini wakati mwingine tunafanya kama biashara na kuzuia ununuzi. Kununua hukubali bila malipo, malipo ya nini? Nadhani mfumo wenyewe unaweza kufanywa kama mfumo wa ununuzi kama ni malipo labda yawe ni ya usajili......." AO-MDA-1
Kutofautiana kati ya sheria na mahitaji ya NeST	"sheria ilitutaka tuwahusishe wauzaji wetu wa ndani ili kuanzisha mahusiano mazuri, lakini mfumo huo haukuwa na kifungu hicho na tulichukuliwa kuwa wasiotii. Hata hivyo, tatizo lilikuwa kwa mfumo, sio sisi. Sheria pia ilituruhusu kununua vifaa kutoka kwa wazalishaji, lakini mfumo haukuruhusu …." AO-PA-1
Muundo wa ripoti isiyo rafiki	"taarifa zile zilizokuwepo kwenye mfumo sio rafiki. Ile format inanitaka mimi kila ninapo toa taarifa lazima niandike muundo. Hivyo nitakuwa naandikia muundo kila siku." IA-MDA-01
NeST ni mizigo kwa Maafisa wa masuuli	"Kuna tatizo linaloonekana kwa kuweka wajibu wote kwa afisa masuuli. Hii si haki, kwani hana mamlaka ya kugawa majukumu. Hii inamaanisha kuwa lazima nifanye kazi yote ya ununuzi mwenyewe.....Nadhani munapaswa kufikiria upya hali hii" AO-PA-1-PA-1 "... wakurugenzi wana kazi nyingi..... Unampa NeST yeye ndio awe wa mwisho, unampa MUSE yeye ndio awe wa mwisho, mwisho wa siku ile mifumo inawachosha. …….." CA-LGA-1

4.2.5 Ununuzi wa Kielektroniki Usiokamilika Hupunguza Utumiaji Wake (Partial Use of e-procurement system)

Utafiti unaonyesha kuwa mchakato wa ununuzi kupitia NeST bado unaendelea , kwani wataalamu bado wako katika hatua ya kujenga mfumo. Mfumo unapaswa kuwezesha uwazi katika mchakato wote wa ununuzi kuanzia kupanga ununuzi hadi usimamizi wa mkataba. Mamlaka inatarajia mfumo wa ununuzi wa kielektroniki kutumiwa kwa hiari ili kuona matumizi bora ya fedha ya walipa kodi yanapelekea kupata thamani halisi ya fedha kwa kupata bidhaa na huduma bora. Watumiaji wa mfumo bado wanakabiliwa na changamoto ndogo ndogo wakati wa kuutumia. Pia, baadhi ya hatua bado hazijakamilika lakini zimepangwa kukamilika katika siku chache zijazo. Suala la mfumo kuwa

polepole katika baadhi ya muda ni jambo lililoripotiwa. Hata hivyo, watafiti wanatarajia kuwa changamoto hizo zitatatuliwa ndani ya siku chache zijazo.

Boksi 4. 19: Ununuzi wa umma kwa njia ya kielektroniki usiokamilika

"changamoto za mfumo ni kubwa sana kwahiyo hata huku kwenye mfumo niseme tu mfumo bado haujakaa sawa, haujakaa sawa kufanya kazi kwa asilimia mia moja" FN-LGA-1 "NeST labda kutokana na bado ni mpya kwa maana ya miundombinu, kasi yake ni ndogo. Yaani unawasha unaenda unarudi, nadhani kuna changamoto mahali fulani. Mtandao mimi nimeona kuwa ni shida, upo muda inakata hata kama ni wiki, siku tatu au siku nzima hamjapata mtandao. Hiyo imekuwa ni sababu kubwa ambayo kuna muda tunashindwa kununua kwa kutumia mfumo inabidi ununuzi ufanyike nje ya mfumo..... TEHAMA- PA -1 "...mfumo uko vizuri ingawa kwa mimi natarajia kuona mambo ya utekelezaji wa mikataba na yenyewe yanakuweko lakini...... Tumejifunza kuomba mahitaji, kuanzisha ununuzi, kutengeneza mpango wa ununuzi,kufanya tathmini, majadiliano lakini hamu yangu ni kuona usimamizi wa mikataba unaingizwa kwenye mfumo..." PH-MDA-1

4.3 Mambo Yanayoathiri Utekelezaji wa Mapendekezo ya Kaguzi zilizopita

Utafiti wa lengo hili ulijumuisha matokeo ya uchambuzi ya data za maelezo kutoka kwa wahojiwa. Sababu zifuatazo zilitokana na data ya ubora kwa kutumia uchambuzi wa maudhui. Kwa hivyo, kila sababu inaungwa mkono na ushahidi wa nukuu kutoka kwa wahojiwa.

4.3.1 Kushindwa Kufanya Ukaguzi wa Ununuzi wa Mara kwa Mara

Utekelezaji wa mapendekezo ya ukaguzi uliopita unahitaji utaratibu wa ufuatiliaji na kufanya ukaguzi wa ununuzi mara kwa mara kulingana na mahitaji ya kisheria. Kifungu cha 9 cha Sheria ya Ununuzi wa Umma Sura Na. 410 kinaeleza wajibu wa PPRA kufanya ukaguzi wa mara kwa mara. Hata hivyo, baada ya kufanya mahojiano na watumishi wa kitengo cha ununuzi na wadau wengine, ilibainika kuwa taasisi nunuzi nyingi hazikufanyiwa ukaguzi kwa miaka kadhaa. Vile vile, baadhi ya MSM hazijawahi kufanyiwa ukaguzi wowote ule. Aidha, utafiti huu uligundua tofauti kubwa ya baina ya idadi ya miaka kwa taasisi nunuzi zilizokaguliwa. Kwa mfano, kuna taasisi zilikaguliwa kila mwaka, wakati taasisi nyingine ziliweza kuchukua miaka mitatu hadi mitano kwa kufanyiwa ukaguzi mwingine. Kwa hivyo, kutofautiana huku katika mchakato wa ukaguzi kumesababisha utekelezaji duni wa mapendekezo ya kaguzi zilizopita.

Boksi 4. 20: Ukosefu wa uthabiti katika kufanya ukaguzi wa ununuzi ya mara kwa mara

"nadhani itakuwa bora kufanya ukaguzi kila baada ya miaka miwili kwa sababu tutakuwa na muda wa kuchunguza utekelezaji. Kwa mfano, umetutembelea mwaka huu. Mwaka ujao, utaangalia jinsi tulivyotekeleza majukumu yetu. Mwaka baada ya hapo, utatuambia ni nani anayetii na ni nani asiyetii. Kwa hivyo ningependelea kufanyiwa ukaguzi kila baada ya mwaka.…" AO-PA-1 ''....hapa tangu nimehamia, taarifa ya PPRA sijaiona, hawajaikagua hii halmashauri kwa muda mrefu. Kwa hiyo sijawahi kushuhudia hilo kwa hapa….'' IA-LGA-21)

4.3.2 Kiwango Kidogo cha Ufuatiliaji wa Utekelezaji wa Mpango wa Utekelezaji wa Marekebisho Uliowasilishwa na Taasisi Nunuzi

Kwa kawaida ripoti ya ukaguzi huomba taasisi nunuzi kuwasilisha mpango wa utekelezaji wa mapendekezo ya ukaguzi ndani ya siku 14 baada ya kupokea ripoti ya ukaguzi. PPRA inalenga kufanya ufuatiliaji wa karibu juu ya utekelezaji wa matokeo ya ukaguzi. Ufuatiliaji wa karibu husaidia kuzingatia sheria na kanuni zake kwa taasisi nunuzi(Mwakibinga and Buvik, 2015).

Matokeo ya utafiti huu yameonesha kuwa kuna kiwango kidogo cha ufuatiliaji wa utekelezaji wa mapendekezo ya hoja za ukaguzi. Taasisi nunuzi huwasilisha mipango ya hatua za kufanyia kazi mapendekezo ya ukaguzi kwa PPRA lakini hakukuwa na ushahidi juu ya ufuatiliaji uliofanywa kuona ikiwa taasisi nunuzi ziliyafanyia kazi mapendekezo ya ukaguzi au vinginevyo.

Boksi 4. 21: Kiwango cha chini cha ufuatiliaji wa utekelezaji wa mpango wa utekelezaji wa marekebisho uliowasilishwa na Taasisi nunuzi

"suala kubwa ni namna gani munafuatilia, hebu tuangalie hizo ripoti kama zilivyo kwa sababu taarifa hizo zina manufaa kwa serikali na sisi wenyewe kwa usalama wetu wa baadaye. Kwa hiyo, lazima tutoe umuhimu kwa ripoti kwa karibu na juu na kuzitekeleza kama ripoti zingine za ukaguzi". AO-MDA-1 "........PPRA ipate muda wakufanya tathmini ndio twende kutoa taarifa ya mwisho. Kwa sababu ukinihoji halafu mimi umeniacha na wewe umeshaondoka. Unaniambia bwana ulisema mradi fulani labda hakikufanyika kitu fulani, mfano milango iliyowekwa ni ya namna hii. Ndani ya siku kumi na nne tukaibadilisha inawezekana. Sasa baadae nimekutumia majawabu milango tumeibadilisha. Wewe hujahakikisha unaweza kusema hawa wananidanganya.Kwa hiyo kuja kuhakikisha ni muhimu ndio maana nasema inahitaji muda ……." PMO-LGA-1

4.3.3 Kutowasilisha Ripoti ya Ukaguzi wa PPRA na Mapendekezo ya Kisera kwa Mamlaka Husika

Uchambuzi unaonesha kuwa mara nyingi ripoti za ukaguzi za PPRA haziwasilishwi kwa mamlaka husika. Pia, mara nyingi ripoti ya ukaguzi

iliyofanywa na PPRA inawasilishwa tu kwa uongozi wa taasisi husika. Katika baadhi ya taasisi, huishia katika mikono ya maafisa masuuli na wakuu wa vitengo vya ununuzi. Hata hivyo, mara chache sana matokeo ya ripoti za ukaguzi wa PPRA hufikia kamati ya ukaguzi ya bodi ya wakurugenzi kwa majadiliano, hii inatokana na sheria kutokuelekeza ripoti hiyo kuwasilishwa kwa kamati ya ukaguzi ya taasisi husika au bodi ya wakurugenzi.Aidha, utafiti unaonyesha kuwa mapendekezo mengine ya ukaguzi yana mahusiano ya kisera kwa serikali na taasisi zake. Hii inaleta changamoto kwa taasisi nunuzi kwani baadhi ya hoja hizo huwa hazisababishwi na taasisi husika. Kwa mfano, uhaba wa watumishi, miradi isiyokamilika kutokana na ukosefu wa fedha, kuchelewa kwa ununuzi wa bidhaa unaofanywa na GPSA na mengineyo. Kwa hivyo, kushindwa kuwasilisha mapendekezo ya kisera kwa mamlaka husika (kwa mfano, Mlipaji mkuu wa serikali, Mamlaka ya Kuajiri) huzuia taasisi nunuzi nyingi kutekeleza mapendekezo hayo.

Boksi 4. 22: Kutowasilisha ripoti ya ukaguzi wa PPRA na mapendekezo ya kisera kwa mamlaka husika

"......kuna hoja zingine ambazo unapigwa wakati alitakiwa apigwe Katibu Mkuu TAMISEMI. Lakini inakuja Halmashauri na inajaza kitabu. Sasa kuijibu ni kama unazunguka……" FN-LGA-02

"……….. kwa mfano, karibuni kuna pikipiki kama mbili tulilipia GPSA mwezi wa sita kati ya tarehe 16 nadhani………. Mkaguzi alipokuja anahoji pikipiki sizioni lakini tulishalipia GPSA, unawaambia wasiliana na GPSA wakupe ushahidi inakua changamoto….." TB-LGA-4

"…. lakini kuna hoja ambazo zinatokana na taasisi mbili au tatu zinazotegemeana....'' TB-LGA-

4.3.4 Uwezo Mdogo wa Kuelewa Mapendekezo ya Ukaguzi

Kuwa na uwezo wa kuelewa matokeo ya ukaguzi ni jambo bora, lakini kuwa na uwezo wa kufanyia kazi mapendekezo ya ukaguzi ni jambo bora zaidi. Mapendekezo yakitekelezwa kikamilifu yatasaidia taasisi kuzingatia sheria ambapo itaboresha utendaji wa taasisi. Mawasiliano ya ufanisi ya matokeo ya ukaguzi husaidia kukuza uhusiano mzuri kati ya mkaguzi na mkaguliwa, huongeza kiwango cha utekelezaji wa mapendekezo ya ukaguzi, hutumika kama chombo katika kuimarisha utendaji wa kila siku wa taasisi. Kwa uongozi wa taasisi, ripoti ya ukaguzi hutumika kama chombo cha kudhibiti utendaji kazi wa kila siku na kupata msaada wa usimamizi kwa masuala yanayohitaji umakini.

Matokeo ya utafiti yalionesha kuwa wataalamu wengine walikuwa na ugumu wa kuelewa hoja za kikaguzi na mapendekezo yake yaliyowasilishwa na wakaguzi. Hata hivyo, utafiti unaonesha kuwa wakaguzi kwa ujumla wako tayari kutoa ufafanuzi kwa wakaguliwa ikiwa hawelewi hoja za ukaguzi na mapendekezo yake. Aidha, matokeo ya utafiti huu yalionesha kuwa wakaguzi wa ndani wa taasisi nunuzi wana wajibika kuhakikisha kuwa matokeo ya ukaguzi yanaeleweka na kutekelezwa kama inavyohitajika ndani ya taasisi husika.

Boksi 4. 23: Kutokuwa na uwezo wa kuelewa mapendekezo ya matokeo ya ukaguzi.

"uwezo wa kuelewa hoja hapo ndio shida…… unakuta labda mkaguzi kahoji kwamba taasisi imefanya ununuzi au imempata fundi taratibu hazikufuatwa, ili umthibitishie mkaguzi taratibu zimefuatwa, unahitaji muhtasari wa vikao. Lakini utakuta mtu anajibu hivi, maoni ya mkaguzi yamezingatiwa Halmashauri itahakikisha wakati mwingine hili halijitokezi.Wakati ili afute hoja unamwambia nyaraka ziko hapa kwa ajili ya uhakiki......" AO-LGA-1

"changamoto ni za kiuelewa wa namna wa kujibu hoja, kuitafsiri na namna ya kuisoma hoja......" TO-LGA-5

4.3.5 Wakaguzi wa Ndani Kushindwa Kufanya Ukaguzi Katika Mfumo wa Ununuzi wa Kielektroniki

Matokeo ya utafiti huu yanaonesha wasiwasi mkubwa miongoni mwa wakaguzi wa ndani kuhusu kukosekana kwa sehemu ndani ya mfumo wa kielektroniki wa ununuzi kwa ajili ya kutekeleza majukumu yao ya kila siku. Wakaguzi wa ndani wana jukumu la kufanya ukaguzi katika taasisi zao kila siku. Aidha, wanatakiwa kuandaa taarifa za ukaguzi wa robo mwaka ambazo zinajumuisha masuala ya ununuzi. Hata hivyo, mfumo wa NeST ulishindwa kuwapa fursa ya kutimiza majukumu yao. Hivyo basi, kuna haja kwa wataalamu wa mfumo kushughulikia suala hii kwa uharaka.

Boksi 4. 24: Mkaguzi wa ndani kushindwa kufanya ukaguzi katika mfumo wa ununuzi wa kielektroniki

"ni mimi mkaguzi pamoja na kufundishwa matumizi ya mfumo natakiwa kufundishwa namna ya kuikagua, tumesema sisi hichi kitu mara nyingi katika ofisi ya mkaguzi mkuu wa serikali, umeanzishwa mfumo wa mapato wa serikali, umeanzishwa mfumo wa uhasibu wa serikali, umeanzishwa mfumo wa mafunzo, mfumo wa ununuzi lakini hauna kipengele cha ukaguzi " IA-MDA-01

"....wakaguzi kwa mfano wa ndani wamekuwa na changamoto ya kuwekwa pembeni, mifumo haiko rafiki sana kwa maana mkaguzi huwezi kukagua kitu usichokijua. Lakini

ukifundishwa na yule unayepaswa kumkagua ni changamoto.Kwa sababu ni tofauti na wenzetu wa CAG wameimarishwa zaidi kwenye suala la kujengewa uwezo, anapokuja anaweza akatumia muda mchache akatoka na hoja nyingi wakati wewe upo pale mwaka mzima, ukajishangaa na wakakushangaa kumbe hukuwezeshwa kiasi cha kutosha cha kuweza kuisaidia taasisi ” IA-LGA-4

4.3.6 Kuchelewa kutolewa fedha

Matokeo ya utafiti huu yanaonyesha kuwa taasisi nying hasa MSM zinachelewa kupata fedha kutoka serikalini kama ilivyoidhinishwa katika mpango wa bajeti, mara nyingi hutolewa karibu na mwisho wa mwaka wa fedha. Aidha, fedha hizi zinaambatana na maelekezo ambayo yanahitaji fedha iliyotengwa kutumika yote ndani ya muda mfupi, kama vile miezi au wiki kabla ya mwisho wa mwaka wa fedha. Ikiwa fedha zilizotolewa ni zaidi ya mipango ya kibajeti ya taasisi, hulazimisha taasisi kufanya ununuzi ambao haukuwa kwenye mpango lengo ni kuhakisha kuwa kiasi chote cha fedha kilichotolewa kinatumika ndani ya muda mchache kabla ya mwisho wa mwaka. Kwa kufuata maagizo yanayotolewa yanayoambatana na matumizi ya fedha zilizoletwa, hufanya taasisi nunuzi kufanya ununuzi bila ya kuzingatia sheria na kanuni zake ili kuhakikisha kuwa wanafanya ununuzi ndani ya muda uliwekwa. Zaidi ya hayo, baadhi ya ununuzi unaoanzishwa kwa siku za karibu na mwisho wa mwaka wa fedha huishia kwa kutokamilika pia, kwa hivyo itakumbana na wakaguzi ambao wanaielezea kama hoja.

Matokeo ya utafiti huu yanaonyesha kuwa taasisi nying hasa MSM zinachelewa kupata fedha kutoka serikalini kama ilivyoidhinishwa katika mpango wa bajeti, mara nyingi hutolewa karibu na mwisho wa mwaka wa fedha. Aidha, fedha hizi zinaambatana na maelekezo ambayo yanahitaji fedha iliyotengwa kutumika yote ndani ya muda mfupi, kama vile miezi au wiki kabla ya mwisho wa mwaka wa fedha. Ikiwa fedha zilizotolewa ni zaidi ya mipango ya kibajeti ya taasisi, hulazimisha taasisi kufanya ununuzi ambao haukuwa kwenye mpango lengo ni kuhakisha kuwa kiasi chote cha fedha kilichotolewa kinatumika ndani ya muda mchache kabla ya mwisho wa mwaka. Kwa kufuata maagizo yanayotolewa yanayoambatana na matumizi ya fedha zilizoletwa, hufanya taasisi nunuzi kufanya ununuzi bila ya kuzingatia sheria na kanuni zake ili kuhakikisha kuwa wanafanya ununuzi ndani ya muda uliwekwa. Zaidi ya hayo, baadhi ya ununuzi unaoanzishwa kwa siku za karibu na mwisho wa mwaka wa fedha huishia kwa

kutokamilika pia, kwa hivyo itakumbana na wakaguzi ambao wanaielezea kama hoja. Utafiti huu uliungwa mkono na Rashel (2016), ambaye alithibitisha kuwa fedha zilizotengwa hazikupelekwa kwa taasisi nunuzi kwa wakati na wizara husika ni hii ilipelekea miradi mingi kushindwa kukamilika kwa wakati.

Boksi 4. 25: Kuchelewa kutolewa fedha.

".. kwa mfano, hoja ya kutokamilisha miradi au kutokutumia fedha zote, hiyo hoja haiwezi kuisha kwa serikali kwa mwaka mzima. Mfano. unaniletea hela mwezi wa 6 tarehe 25 SH billioni 1, hii huwezi kufanya ununuzi wa vifaa vya SH bilioni 1 ndani ya siku 7, kwahiyo ni wazi lazima SH milioni 600,au SH million 700 itavuka mwaka akija mkaguzi atakwambia umeshindwa kukamilisha mradi mpaka fedha imevuka mwaka, lakini ninaikamilisha vipi, miezi mitatu ya kwanza mtapambana itakamilika na majengo yatakamilika hoja itafungwa, lakini akirudi mwakani utaiona tena.."FN-LGA-1 ''...fedha inaweza kuingia imechelewa na kipindi hicho hicho mifumo inasumbua. Sasa fedha zinakuja kwa pamoja, halmashauri au taasisi nunuzi ni nyingi, kila mtu anapambana maana kuna ile fedha zisirudishwe, zitachukuliwa, hiyo inakwamisha utekelezaji wa miradi......''LO-LGA-1 ".....fedha zinakuja za kutekeleza miradi tarehe 29 Juni, 2023 siku moja kabla ya kufunga mfumo. Lakini pia inakuja na maelekezo miradi ikamilike kwa wakati...." PO-LGA-02

4.3.7 Mazingira Tofauti ya Uendeshaji wa Taasisi

Utafiti huu umebainisha kuwa taasisi za umma zinafanya kazi katika mazingira tofauti ambayo kutokana na mazingira hayo hulazimisha taasisi nunuzi kutekeleza majukumu ya ununuzi bila kuzingatia sheria na kanuni zake. Aidha, utafiti huu umebaini kuwa baadhi ya wazabuni wanakataa kufanya biashara na taasisi za umma isipokuwa wapokee malipo kamili ya bidhaa wanazouza kabla ya kuzikabidhi kwa taasisi husika. Vilevile, katika maeneo mengine hakuna wazabuni wenye uwezo ambao wanaweza kusambaza vifaa vinavyohitajika.

Boksi 4. 26: Mazingira tofauti ya uendeshaji wa taasisi

"....mamlaka za serikali za mitaa tuna changamoto kwa sababu hatufanani. Shida nilizonazo mimi hapa, kuna halmashauri hizo shida hazina, kwa mfano unamwambia mtu ambaye yupo Ushetu, hakikisha unapata mafuta GPSA, hakikisha unatumia TEMESA, sawa lakini mimi nina "breakdown" huku kilometa 80, hiyo TEMESA naiona saa ngapi, hadi aniandikie aniambie nenda kwenye garage nyingine, itachukua muda gani?...."TB-LGA-3 "...ukija wewe unakuta malipo yamefanyika kabla ya saruji haijaletwa, pamoja na kutoa maelezo ya mazingira yote hayo ukiisha thibitisha mzigo upo hiyo hoja unaweza ukaifunga lakini haiishi kwasababu huenda baadaya mwezi ujao nikahitaji shughuli nyingine ambayo kama sijalipa sipati huduma hiyo. Kwahiyo inawezekana ni hoja kama inafungwa na kufunguka, hii ni kulingana na mazingira yaliyopo....." FN-LGA-1

4.3.8 Upungufu wa Watumishi wa Ununuzi, Kupangwa katika Taasisi Pasipo kuwa na Usawa na Kutokuwa na Rasilimali Zinazotosheleza

Utafiti unaonesha kuwa kitengo cha ununuzi katika taasisi nunuzi mbalimbali hasa MSM hazina wafanyakazi wa kutosha kulingana na mahitaji yaliyotajwa katika kifungu cha 37 ya Sheria ya Ununuzi wa Umma Sura Na. 410. Vile vile, utafiti unaonesha kuwa katika MSM nyingi kitengo cha ununuzi ina wafanyakazi wawili au watatu tu. Matokeo yake, wafanyakazi hawa wanaelemewa na mzigo mkubwa wa kazi jambo ambalo linaleta changamoto kwao kuzingatia matakwa ya sheria ya ununuzi na kanunuzi zake kikamilifu. Aidha, hata wakati ambapo kitengo cha ununuzi kina idadi ya kutosha ya watumishi, wengi kati yao huwa hawana uwezo wa kitaalamu au hawana vitendea kazi vya kutosha.

Aidha, matokeo yanaonesha kuwa hakuna bajeti ya kutosha ya kutekeleza mapendekezo mengi ya ukaguzi. Pia ilibainika kuwa taasisi kadhaa zilishindwa kufanyia kazi mapendekezo ya ukaguzi kwa sababu taasisi nunuzi hazikuwa na fedha zinazohitajika kufanyia kazi mapendekezo hayo. Utafiti unaonesha kuwa katika miradi ya ujenzi ambayo haikukamilika kwa wakati kutokana na ukosefu wa fedha, na kama fedha hizo hazikuwepo kwa mwaka uliofuata, hoja za ukaguzi zingebaki.

Zaidi ya hayo, katika taasisi nyingine hasa katika MSM, uwezo mdogo wa kitaaluma unazuia utekelezaji wa mapendekezo ya ukaguzi. Kulingana na matokeo ya utafiti huu, wataalamu kadhaa hawakuweza kuelewa vizuri hoja za ukaguzi na mapendekezo yake, mara nyingi walitegemea msaada wa wakaguzi wa ndani. Matokeo haya yanafanana na matokeo ya Matlala na Uwizeyimana (2020), ambao waligundua kuwa kati ya sababu zinazoathiri utekelezaji wa mapendekezo ya ukaguzi katika manispaa za Afrika Kusini ni upatikanaji wa rasilimali na ubora wa watumishi ndani ya taasisi zilizokaguliwa.

Boksi 4. 27: Upungufu wa watumishi wa ununuzi, kupangwa katika taasisi pasipo kuwa na usawa na kutokuwa na rasilimali zinazotosheleza

“......kwanza tuna upungufu wa watumishi, serikali haijaajiri kwa muda mrefu, na wale walioko ni wale ambao umri wao umekuwa mkubwa.... vizuri...” FN-LGA-1 “........kuna halmashauri ukimwambia hata mtumishi mmoja kumsafirisha ni shida, kuna halmashauri moja hata Mkurugenzi amewahi kusafiri kwa basi, unaona sasa huyo useme umpeleke kwenye mafunzo ya mifumo inakua ni changamoto zaidi, Kwa hiyo inategemea pia uwezo wa taasisi yenyewe lakini pia utashi wa mkuu wa taasisi pia ....” TB-LGA-4

“fedha haitoshi, makusanyo na matumizi maalum hapa kwetu ni changamoto. Mfano mmoja kwamba tukitoka hapa tutaingia chumba cha pili hapo,ni chumba cha saver kina vigezo msawazo vyake, pana takiwa pawekwe zulia jekundu, pafungwe viyoyozi, pafungwe vifaa vya kuzimia moto na huu mlango uwekwe grill. Mnaambiwa hela hamna, zote hizo ni hoja hizo..” TEKNOHAMA- LGA-1.

“kwa wastani bado tunahitaji usaidizi, komputa nyingi zimechoka” TO-LGA-5

“fedha ni rasilimali, rasilimali wakati wote haijawahi kutosha hata siku moja, daima ni chache, mahitaji ni mengi, na unapoona hoja wakati mwingine si kwa sababu ya ubadhirifu ni kwa sababu ya uhaba wa rasilimali na mahitaji mengi.“ TB-LGA-7

4.3.9 Hofu ya Kukaguliwa Inasababisha Kupungua kwa Ushirikiano

Matokeo ya utafiti huu yamebainisha kuwepo kwa hofu kwa watumishi wa taasisi nunuzi. Wakati mkaguzi anaomba habari juu ya taarifa fulani, watumishi wa taasisi wanajiuliza kwa nini inaombwa, labda kuna shida. Ushirikiano unahitajika ili kuhakikisha wakaguzi wanagundua udhaifu wa taasisi nunuzi ili kuboresha utendaji wao. Hata hivyo, baadhi ya wakaguzi huwa na kiburi na huwatia hofu watumishi wa taasisi zinazokaguliwa, jambo linalobidi kufanyiwa kazi.

Boksi 4. 28: Vitisho vya wakaguzi vinavyosababisha kupungua kwa ushirikiano

“......sasa na sisi watu wetu bado wakisikia mkaguzi akili zao zinavurugika,.....”FN-LGA-1

“watu wengi bado wanaamini ukaguzi ni kutafutiana makosa, ukikaguliwa unaweza ukachukuliwa hatua, ukafukuzishwa kazi....” UD-PA-01

“...hata tukiitwa na wakaguzi wa PPRA zamani tulikuwa tunahisi kama askari wamekuja, kwahiyo tunaogopa lakini sasa hivi wote tupo huru kwasababu tunajua wote tunaijenga taasisi…...” PO-MDA-1

4.3.10 Uzembe wa Kutekeleza Mapendekezo ya Kaguzi Zilizopita

Aidha, matokeo yanaonesha kuwa kulikuwa na uzembe juu ya utekelezaji wa mapendekezo ya ukaguzi. Inaelezwa kuwa katika baadhi ya taasisi nunuzi, maafisa huwa wanafahamu uwepo wa hoja za ukaguzi na mapendekezo yake na kunakuwa na fedha za kutosha kutekeleza mapendekezo hayo pamoja na muda lakini kutokana na uzembe wao, walishindwa kutekeleza mapendekezo ya hoja za ukaguzi kama inavyotakiwa.

Boksi 4. 29: Uzembe wa kutekeleza mapendekezo ya kaguzi zilizopita

“..... kushindwa kutekeleza mapendekezo ya ukaguzi kwa wakati mara nyingi ni uzembe tu." AO-LGA-8 "... tuna wataalamu wengi, lakini hatuna nia ya kujitolea. Hii inasababisha masuala kujibiwa kimakosa" LO-LGA-4

SURA YA TANO

5.0 MAPENDEKEZO

5.1 Mapendekezo ya Kisera

Sehemu hii inatoa mapendekezo ya kisera yanayotokana na utafiti huu. Mapendekezo haya yatatumika kama mwongozo kwa Mamlaka na taasisi husika katika kushughulikia changamoto za kisera zilizopo katika ununuzi wa umma na ambazo zinazuia upatikanaji wa thamani bora ya fedha za umma.

5.1.1 Thamani Bora kwa Ununuzi ya Umma Inahitaji Maendeleo ya Sera Thabiti ya Ununuzi na Mkakati wa Ununuzi

Sera ya ununuzi wa umma, kama sera nyingine yoyote, ni chombo muhimu kinachotumiwa kuelezea ugawaji wa majukumu yanayohusiana na masuala maalum ya ununuzi wa kimkakati. Pia inaelezea haki na wajibu ambao unapaswa kuzingatiwa. Aidha, inatoa mwongozo wa kitaalamu kwa watumishi wa ununuzi kutekeleza majukumu yao kwa ufanisi na weledi. Kwa hiyo, utafiti huu unapendekeza kwamba taasisi/mamlaka husika za usimamizi, ikiwa ni pamoja na Mamlaka ya Udhibiti Ununuzi wa Umma na Wizara ya Fedha kuhakikisha kuwa sera ya ununuzi wa umma na mkakati inatengenezwa haraka iwezekanavyo.

Sera ya ununuzi haitashughulikia matatizo yanayoibuka tu ya ununuzi lakini pia itatoa muongozo wa utekelezaji wa ununuzi katika sekta ya umma. Kwa mfano, itatoa mwangozo juu ya matumizi ya vigezo endelevu vilivyoandaliwa vya kimazingira na kijamii kwa vitendo. Aidha, ni muhimu kuanzisha utaratibu wa ufuatiliaji na tathmini wa utekelezaji wa sera ya ununuzi ili kufuatilia maendeleo yake kwa ufanisi.

5.1.2 Uboreshaji wa Kufanya Ununuzi Kuendana na Sheria Unahitaji Wafanyakazi Wenye Uwezo na Maadili

Ununuzi wa umma hutumika kama utaratibu wa kimkakati ambao husaidia serikali kutoa huduma kwa jamii kwa kwa ufanisi zaidi. Ili kutumia ununuzi wa umma kama njia ya kimkakati, watumishi wa ununuzi lazima wawe na uwezo mkubwa na ujuzi maalum. Hata hivyo, nchi nyingi hazina mifumo wa tathmini ya

kitaifa ya kupima uwezo wa ununuzi ambayo inaweza kusimamia elimu rasmi na vyeti vya kitaaluma vya wataalamu wa ununuzi. Kila taasisi ya elimu ya juu ina mtaala wake na mfumo wake wa kupima uwezo ambayo haiwezi kuwatayarisha wataalamu wa ununuzi kuwa na ujuzi maalumu wa kufanyakazi katika mazingira magumu ya ununuzi wa umma. Kwa mfano, katika uchambuzi wa utafiti huu umeonesha kuwa ununuzi wa umma nchini Tanzania unakabiliwa na vikwazo kama vile maagizo yanayokinzana na sheria ya ununuzi wa umma na kanuni zake, taasisi mbalimbali za umma kutokuzingatia sheria katika ununuzi, na shinikizo zinazofanywa na wazabuni ambao wanataka kupata tuzo za mikataba licha ya kuwa na uwezo duni. Kwa hiyo, ni muhimu taasisi za usimamizi wa ununuzi, hasa PPRA kwa kushirikiana na taasisi nyingine husika na taasisi za elimu ya juu kuendelea kuwajengea uwezo watendaji wa ununuzi.

Ili kujenga uwezo endelevu kwa watumishi wa ununuzi na wadau wengine, utafiti huu unapendekeza yafuatayo; Kwanza, kufanya mafunzo ya muda mfupi na mafunzo ya vitendo. Pili, kuwezesha kuwaambatanisha(attachment) watumishi katika taasisi tofauti kwa ajili ya kupata uzoefu. Tatu, kutengeneza mfumo wa tathmini wa kitaifa wa kupima uwezo wa ununuzi unaoendana na vyeti vya kitaaluma. Nne, kutengeneza mtaala wa uadilifu ambao unakuza tabia za maadili. Tano, kuongeza ufahamu kupitia tafiti na machapisho mbalimbali ya ununuzi wa umma. Mwisho, kupata wataalamu wa kisheria wa ununuzi (Procurement Lawyers) ambao wanaweza kushughulikia mikataba migumu. Kielelezo Na. 5.1 kimefupisha mapendekezo haya.

5.1.3 Mafunzo ya muda mfupi na ya vitendo yawe endelevu

Mara nyingi, mafunzo ya muda mfupi hayafiki kwa watumishi wengi wa ununuzi. Ripoti ya PPRA ya mwaka wa fedha 2022/2023 ilibainisha kuwa watumishi wengi hawakupata mafunzo ya Sheria ya Ununuzi wa Umma Sura Na. 410 na kanuni zake. Pamoja na jitihada zinazofanywa na PPRA na taasisi nyingine za usimamizi wa ununuzi kutoa mafunzo ya muda mfupi, bado upatikaji wa mafunzo hayo hauridhishi. Vile vile, ikumbukwe kuwa ununuzi wa umma ni kazi ya vitendo ambayo sio tu inahitaji ujuzi na uelewa wa kitaalamu lakini pia inahitaji uzoefu. Tunashauri kwamba mafunzo yawe kwa vitendo kwa watendaji, kualika wageni wabobevu katika sekta ya ununuzi pamoja na taasisi za elimu ya juu kwa ajili ya kutoa mafunzo yanayohitaji utaalamu zaidi.

5.1.4 Kubadilisha utaratibu wa kutoa mafunzo

Taasisi nunuzi ziko katika mikoa tofauti ya kijiografia, na kwa hivyo, PPRA inahitajika kupanga mafunzo kikanda ili kufikia watumishi wengi wa ununuzi na wadau wengine iwezekanavyo. Aidha, inapendekezwa kwamba mafunzo hayatakiwi kuwa ya jumla, lakini badala yake, yalenge wataalamu maalum kama ilivyoelezwa katika sheria na miongozo. Kwa mfano, wakaguzi wa ndani wanapaswa kuwa na mafunzo yao na kufundishwa maeneo yao husika, ikiwa ni pamoja na mbinu za kufanya ukaguzi wa ununuzi na uchunguzi. Pia, maafisa masuuli wanapaswa kuwa na mafunzo peke yao badala ya kufanyiwa mafunzo pamoja na watumishi wengine. Hii itasaidia kutoa ujuzi husika na kuongeza kiwango cha ushiriki wa maafisa masuuli katika mafunzo.

5.1.5 Kuandaa Mfumo wa Tathmini ya Uwezo

Uwezo unaonyesha ujuzi muhimu na viwango vya uwezo wa watumishi wa ununuzi na viwango vyao vya ustadi. Kulingana na kifungu cha 37 ya Sheria ya Ununuzi wa Umma Na. 410 na marekebisho yake ya mwaka 2022, mkuu wa kitengo cha usimamizi wa ununuzi anapaswa kuwa na sifa za kitaaluma. Kifungu cha 38 ya Sheria ya Ununuzi wa Umma Sura Na. 410 na marekebisho yake ya mwaka 2022 pia inabainisha kazi za watumishi wa ununuzi, ambazo zinahusisha ujuzi wa kiufundi (kama vile utafiti wa soko, maandalizi ya nyaraka za zabuni, tathmini ya zabuni na usimamizi wa mkataba) na ujuzi laini (soft skills) kama vile mawasiliano, majadiliano, usimamizi wa mradi n.k. Kwa hiyo, ujuzi na uwezo huu unahitajika ili kuhakikisha watumishi sahihi wanajiriwa, na kuendeleza mafunzo kwa wataalamu wa ununuzi. Mchakato wa sasa wa kuajiri na kuendeleza unategemea vyeti vya kitaaluma ambavyo husababisha kuwa na Wakuu wa Idara ya Ununuzi ambao hawana ujuzi na uwezo unaohitajika kutekeleza kazi zao kwa ufanisi. Elimu ya kitaaluma hutoa maarifa ya kinadharia ya mchakato wa ununuzi, wakati mfumo wa vyeti vya kitaaluma unathibitisha wataalamu wa ununuzi kulingana na elimu yao ya kitaaluma, mafunzo na uzoefu. Hata hivyo, mifumo hii haitoshi kupima kiwango cha ujuzi na uwezo wa watumishi wa ununuzi. Kuwa na mfumo wa uwezo wa ununuzi wa kitaifa kutawezesha watumishi wa ununuzi kutambua mahitaji ya ujuzi wao na inaweza kutumiwa na usimamizi wa rasilimali watu na taasisi zingine za mafunzo kuratibu mafunzo husika. Kwa hiyo, Mamlaka na taasisi zingine za usimamizi zinapaswa

kuandaa mfumo wa tathmini ya uwezo wa ununuzi, ambao utaongeza ujuzi na utaalamu wa watumishi wabobezi wa ununuzi na hivyo kuongeza kiwango cha ukidhi wa Sheria ya Ununuzi wa Umma**.**

5.1.6 Kuwepo kwa Wataalamu wa Sheria ya Ununuzi (Procurement Lawyers)

Utafiti huu uligundua kuwa baadhi ya watumishi wa ununuzi wana changamoto katika kuelewa na kutumia sheria za ununuzi na kanuni zake. Hii inasababishwa na ugumu pamoja na mlolongo mrefu wa sheria, ambao unahitaji marejeo mengi kutoka sehemu mbalimbali, hasa kwa kuzingatia masuala ya kisheria ya msingi na ya utaratibu. Kwa hivyo, kuna haja ya kuwa na wataalamu wa sheria waliobobea kwenye masuala ya ununuzi katika kitengo au idara ya usimamizi wa ununuzi.

5.1.7 Kutengeneza Mtaala wa Uadilifu wa Kitaifa ambao utakuza tabia za maadili katika Ununuzi wa Umma

Watumishi wa ununuzi wa umma, ni walengwa muhimu kwa mafunzo ya uadilifu, kwani wako katika hatari kubwa ya vitendo vya rushwa. Kwa hiyo, ni muhimu sana mafunzo ya uadilifu yafanyike kwa watumishi wote wa ununuzi wa umma. Hata hivyo, licha ya kuwepo kwa kanuni kuhusiana na maadili kwa wale wanaohusika katika ununuzi wa umma, kuna umuhimu wa kuanzisha mtaala wa uadilifu wa kitaifa ambao unaweza kutekelezwa katika taasisi zote za elimu. Utafiti huu unapendekeza kwamba mafunzo ya uadilifu yafanywe na taasisi za usimamizi zilizoteuliwa, ikiwa ni pamoja na PPRA na Taasisi ya Kuzuia na Kupambana na Rushwa.

5.1.8 Kuongeza kiwango cha adhabu kwa wanaokiuka Sheria za Kanuni za Ununuzi wa Umma

Kudhibiti na kuzuia rushwa pamoja na vitendo vingine vya udanganyifu katika ununuzi wa umma vinapaswa kubaki kuwa mkakati wa msingi wa kulinda fedha za umma. Kwa hivyo, kuongeza ukali wa adhabu kwa wasiofuata sheria na kanuni zake sio tu kutaongeza kiwango cha uadilifu lakini pia kukuza mawazo ya kimatokeo kwa watumishi na hivyo kuboresha kuzingatia sheria, kanuni na miongozo ya ununuzi wa umma. Hivyo, mamlaka zenye uwezo ikiwa ni pamoja

na PPRA zinapaswa kufanya marekebisho kwenye adhabu zilizopo. Hivyo, kwanza, utafiti huu unapendekeza kuwe na utaratibu wa kuwatambua hadharani watumishi waliofanya vizuri wakati wa mikutano ya kitaaluma au wakati wa kuwasilisha taarifa ya ukaguzi za Mamlaka. Pili, Mamlaka lazima itangaze hadharani wale wote walio fanya vibaya kwa kutozingatia sheria, kanuni na miongozo ya ununuzi wa umma. Mwisho, ni muhimu kuweka wazi majina ya maafisa ambao wamepatikana na hatia ya kushindwa kuzingatia sheria na kanuni za ununuzi wa umma.

5.1.9 Serikali inapaswa kutoa fedha ili kusaidia mafunzo endelevu ya kuwajengea uwezo wadau wanaohusika na ununuzi wa Umma

Matokeo ya utafiti yameonesha kuwa baadhi ya taasisi nunuzi, hasa katika MSM hukutana na vikwazo vya kifedha ambavyo vinazuia uwezo wa kulipia gharama za mafunzo kwa watumishi wao. Kama ilivyopendekezwa katika utafiti huu, kujenga uwezo endelevu kwa watumishi wa ununuzi na wadau wengine wanaohusika katika ununuzi wa umma ni jambo lisiloepukika. Hii inapelekea kupata ujuzi muhimu utakaoongeza utendaji wao hasa katika mazingira magumu ya kazi. Kwa hiyo, ni muhimu kutoa mafunzo kwa gharama za chini au bila malipo. Tunakiri kuwa kuendesha mafunzo haya nchi nzima ni gharama kubwa kwa PPRA na taasisi nyingine za mafunzo. Hata hivyo, njia moja ya kuhakikisha mafunzo ya kuwajengea uwezo yanaendelea kutolewa kwa watumishi wa ununuzi na wadau wengine, PPRA inapaswa kutafuta fedha kutoka kwa serikali au washirika wa maendeleo.

Aidha, PPRA kutumia watendaji wake wa kanda kufanya mafunzo bila malipo. Hata hivyo, uamuzi huu utahitaji kuongeza idadi ya watumishi katika ofisi za kanda. Hivyo, juhudi kubwa ya kuajiri watumishi wenye ujuzi inahitajika ili waweze kuendesha mafunzo katika maeneo yote hususani ya pembezoni. Hatimaye, hatua hizi zitaimarisha kuwepo kwa uwazi, uadilifu, utawala bora, na uwajibikaji katika ununuzi wa umma.

5.1.10 Kutumia motisha ili kuwahamasisha watumishi wa ununuzi wa umma

Utaratibu mzuri wa motisha unachukuliwa kama moja ya mbinu zinazotumiwa na taasisi kuchochea na kuboresha utendaji wa watumishi wake. Inaminika

kwamba watumishi watakapopata motisha, bila shaka itaongeza ari ya utendaji wao na kuleta matokeo mazuri katika shughuli za taasisi. Taasisi nunuzi zinaweza kutumia mipango kadhaa ya motisha kama ilivyopendekezwa na Locke (2011) ili kuongeza motisha ya watumishi wao. Kwa hivyo, ni muhimu kwa taasisi nunuzi kutekeleza mkakati unaofaa kulingana na hali na mazingira inayoikabili taasisi husika katika muda husika. Aidha, changamoto nyingine iliogunduliwa ni ukosefu wa mamlaka kwa wataalamu wa ununuzi kufanya maamuzi juu ya masuala ya ununuzi. Kwa kuongezea, ni muhimu kutambua hadharani watumishi bora zaidi ili kuwahamasisha watumishi wengine kuiga mafanikio yao. Hata hivyo, motisha za kifedha hazipaswi kusahaulika na zinapaswa kutekelezwa ikiwa ni kama mkakati wa kupunguza uwezekano wa kufanya mambo yasiyo na maadili.

5.1.11 Uboreshaji wa utekelezaji wa mkataba unahitaji Wataalamu wa Ufuatiliaji na Tathmini

Taasisi nunuzi lazima zisimamie kwa ufanisi utekelezaji wa mikataba ya ununuzi wa umma ili kuhakikisha kuwa wanapata thamani halisi ya fedha kutoka kwa miradi inayotekelezwa. Hatua ya utekelezaji wa mkataba ni sehemu muhimu ya mchakato wa ununuzi wa umma, kwani inahakikisha kuwa wazabuni wanatimiza majukumu yao kama ilivyoainishwa kwenye mikataba. Wasimamizi wa mkataba ambao wana sifa stahili ndio wanaopaswa kuchaguliwa kusimamia mikataba ya ununuzi wa umma. Tabia ya kutumia watu wasio na sifa kama walimu, madaktari na wauguzi kusimamia miradi ya rasilimali za ndani inapaswa kusitishwa mara moja kwani hawawezi kuelewa vizuri vigezo na masharti yaliyoainishwa katika nyaraka za mikataba.

5.1.12 Mfumo wa Ununuzi wa Kielektroniki unahitaji kuunganishwa wa mifumo mengine ya Kieletroniki ya Serikali

Mfumo wa ununuzi wa kielektroniki unapaswa kuwa na mawasiliano na mifumo mingine ya serikali. Serikali inatumia mifumo mbalimbali katika uendeshaji wa shughuli zake za kila siku. Baadhi ya mifumo hii inahusiana na masuala ya ununuzi wa umma, kama kusajili biashara, kupata leseni ya biashara, kukusanya mapato na kadhalika, hata hivyo, baaadhi ya mifumo mingine bado haijaunganishwa na mfumo wa kielektroniki wa ununuzi. Hii inamhitaji mtumiaji

wa mfumo kutumia muda mwingi kuweza kuwasiliana na mifumo mengine ili kuthibitisha uhalali wa kampuni au watoa huduma kabla ya kuwapatia tuzo za mkataba.

5.1.13 Ripoti za Ukaguzi wa PPRA na mapendekezo ya Kisera zinapaswa kuwasilishwa kwa Mamlaka husika

Bodi ya wakurugenzi katika taasisi nunuzi lazima iwe na jukumu la kutekeleza mapendekezo ya ukaguzi. Hii inaweza kupatikana kwa kuelezwa wazi katika Sheria ya Ununuzi wa Umma kwamba ripoti hiyo lazima iwasilishwe kwa kamati ya ukaguzi au bodi ya wakurugenzi. Kwa maneno mengine, uwasilishaji wa ripoti ya ukaguzi ya PRRA na utekelezaji wa mapendekezo ya ukaguzi lazima uwe wa kawaida na unaolingana katika taasisi nunuzi zote.

Aidha, utekelezaji wa mapendekezo ya ukaguzi wa awali unahitaji rasilimali muhimu ikiwa ni pamoja na watumishi, muda, upatikanaji wa fedha na nyaraka kwa ajili ya uhakiki. Inashauriwa kwamba kwa mapendekezo ya kisera, taasisi nunuzi zinapaswa kuwasiliana na mamlaka husika ili kufanyia kazi mapendekezo hayo. Vile vile Mamlaka inapaswa kuchukua muhtasari wa masuala yote mtambuka na kuwasiliana moja kwa moja na mamlaka za ngazi za juu kwa ajili ya uboreshaji.

5.2 Mapendekezo ya Kiutendaji

Sehemu hii inaelezea mapendekezo ya kiutendaji kwa kila eneo lililoainishwa katika utafiti huu. Mapendekezo haya yatatumika kama mpango kazi wa Mamlaka na taasisi nyingine za usimamizi katika kushughulikia changamoto zinazoendelea katika taasisi nunuzi ambazo zinazuia upatikanaji wa thamani halisi ya fedha za umma. Kwa kuongezea, kila pendekezo linaloweza kutekelezwa linatathminiwa kulingana na matokeo ya kutokutekelezwa. Pendekezo la rangi ‘nyekundu’ linaashiria hatari kubwa, hii ina maana kutokutekelezwa itasababisha kutokupatikana kwa thamani bora katika ununuzi wa umma. Pendekezo la rangi ‘machungwa’ inaashiria hatari ya wastani, wakati ‘manjano’ inawakilisha hatari ndogo. Hii inalenga kutoa mwongozo juu ya mapendekezo yanayoweza kutekelezwa kwa kupewa kipaumbele.

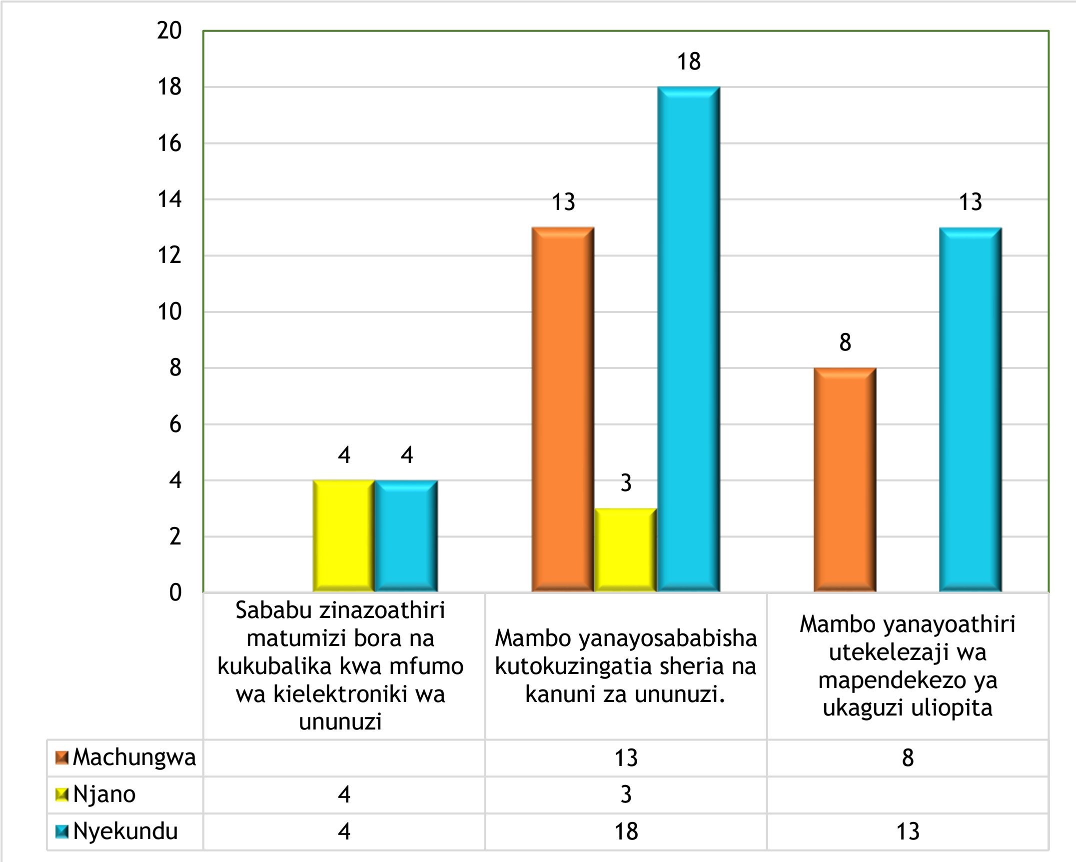

Kielelezo. 5.1: Mgawanyo wa mapendekezo ya kiutendaji

Kwa muhtasari, utafiti huu unatoa jumla ya mapendekezo 63 ya kiutendaji. Miongoni mwa haya, mapendekezo 35 ya kiutendaji, ambayo yanawakilisha asilimia 55.56 ya mapendekezo yote ya kiutendaji, yameainishwa kama mapendekezo ya hatari 'nyekundu'. Uainishaji huu unaonyesha kuwa unahitajika umakini wa haraka ili kupata thamani bora katika ununuzi wa umma, kama inavyoonyeshwa katika Kielelezo Na. 5.1.

Vile vile, utafiti huu unatoa mapendekezo 8 ya kiutendaji yanayohusu matumizi bora na kukubalika kwa mfumo wa ununuzi wa kielektroniki. Pia, mapendekezo 34 ya kiutendaji yayanahusu kuongeza uzingatiaji wa sheria, na mapendekezo 21 ya kiutendaji yanahusu utekelezaji wa mapendekezo ya kaguzi zilizopita. Kwa maelezo ya kina juu ya kila pendekezo linaloweza kutekelezwa, tafadhali rejea Jedwali 5.1.

Jedwali 5. 1: Mapendekezo ya Kiutendaji

Lengo la utafiti	Matokeo	Mapendekezo ya Kiutendaji	Athari inayoweza kutokea
Sababu zinazopelekea kuwa na kiwango cha chini cha kukidhi mifumo ya Sheria	Ukosefu wa Sera na Mkakati wa Taifa wa Ununuzi wa Umma	• Mamlaka husika kuharakisha katika kuunda sera thabiti ya ununuzi wa umma na mkakati wa kutatua masuala ya sera ya ununuzi	**Kubwa**
	Kiwango cha chini cha uwezo wa kitaaluma	• Kuboresha mafunzo kwa vitendo kwa wafanyakazi wa vitengo vya ununuzi kwa kuanzisha wafanyakazi kujifunza kwa kufanya kazi kwenye taasisi nyingine au kubadilishana. • Kuwaweka wafanyakazi wa PPRA kwa muda katika taasisi zenye utendaji duni, • Kuanzisha mfumo wa Taifa wa kutathmini uwezo wa taasisi nunuzi katika ununuzi wa umma, • Serikali kupitia PPRA itafute fedha kwa ajili ya kuwezesha kutoa mafunzo kwa taasisi nunuzi kwa ada ya chini au bila malipo.	**Kubwa**
	Maagizo yanayokinzana na matakwa ya sheria ya ununuzi wa umma na kanuni zake	• Kupitia Kanuni ya 5 (d) ya GN Na. 804 ya kanuni za maadili kwa viongozi wa umma na wazabuni wanaohusika katika ununuzi wa umma ili kusisitiza ni maelekezo gani yanapaswa kufuatwa na nani anatakiwa kutoa maelekezo • Kuanzisha Kifungu cha Dharura katika Kanuni zinazobainisha mbinu, taratibu, na mbinu za utekelezaji wa maagizo ya kisiasa. Kifungu hiki pia kinapaswa kubainisha mamlaka ya viongozi wa kisiasa ambao wanatakiwa kutoa maelekezo katika ununuzi wa umma, • Kuanzisha kifungu cha matumizi kinachowezesha ununuzi wa huduma wakati wa sherehe za mikutano ya viongozi wa kisiasa.	**Kubwa**
	Kiwango cha chini cha uwezo na ujuzi wa wazabuni	• Kuongeza uelewa kwa wazabuni wenye uwezo kusajiliwa katika mfumo wa ununuzi kwa njia ya kielektroniki, • Kuimarisha mafunzo juu ya sheria ya ununuzi wa umma	**Kati**

Lengo la utafiti	Matokeo	Mapendekezo ya Kiutendaji	Athari inayoweza kutokea
		na kanuni zake kwa wazabuni kwa ada ndogo, • Kuongeza uhakiki kabla ya kuwasajili wazabuni, hasa wazabuni wadogo wadogo na wa kati.	
	Kiwango cha chini cha utolewaji adhabu	• Kuchapisha majina ya taasisi nunuzi zenye utendaji duni wa kukidhi sheria, • Kuchapisha na kuwapa tunzo taasisi nunuzi zenye utendaji wa juu wa asilimia 90 wa ukidhi wa sheria, • Kuchapisha majina ya maafisa wa umma na taasisi nunuzi ziliopata adhabu kwa kushindwa kuzingatia sheria ya ununuzi wa umma na kanuni zake.	**Kubwa**
	Uadilifu mdogo na jamii kuwa na uaminifu mdogo katika ununuzi wa umma	• Kuchapisha majina ya taasisi nunuzi na wazabuni wenye viashiria vingi vya rushwa, • Kuchapisha zabuni zote zilizotolewa kwa wazabuni wasiokidhi vigezo ikiwa ni pamoja na wazabuni na majina ya taasisi nunuzi. • Kuchapisha zabuni zote zilizopatikana bila kufuata haki wakati wa tathmini na majina ya taasisi nunuzi na wazabuni waliotunukiwa tenda hizo, • Kujumuisha vigezo vya uadilifu katika ukaguzi wa ukidhi wa sheria, • Kuimarisha uadilifu na tabia za maadili katika vyuo vikuu • Kuanzisha mtaala wa uadilifu wa kitaifa • Kuanzisha mfumo wa tathmini ya vihatarishi.	**Kubwa**
	Kutokuwepo na Mafunzo ya kutosha kwa viongozi	• Kuimarisha mafunzo ya sheria ya manunuzi ya umma na kanuni zake kwa maafisa masuuli na viongozi wa kisiasa. Mafunzo hayo yanapaswa kuzingatia maeneo maalum watakayoyafanyia kazi badala ya kuwa ya jumla ya sheria ya ununuzi wa umma na kanuni zake. • Serikali ipeleke fedha za kutosha PPRA kwa ajili ya kutoa mafunzo kwa ada kidogo au bila malipo.	**Zaidi ya Kawaida**
	Tofauti za bei kwa bidhaa zinazofanana	• PPRA lazima ifanye uchambuzi wa soko la bei kwa	

Lengo la utafiti	Matokeo	Mapendekezo ya Kiutendaji	Athari inayoweza kutokea
	katika taasisi nunuzi mbali mbali.	bidhaa, vifaa na huduma sanifu ili kuanzisha msingi wa bei katika kila mkoa	**Kati**
	Utofauti wa sheria ya manunuzi ya umma na kanuni zake katika Taasisi nunuzi mbalimbali.	• Kanuni za ununuzi wa umma lazima zitenganishwe na kanuni za Mamlaka za Serikali za Mitaa, mashirika yanayofanya biashara, na taasisi nunuzi zinazotoa huduma.	**Kati**
	Motisha ndogo kwa wafanyakazi wa vitengo vya ununuzi na kutengeneza muundo unaoshabihiana na vitengo vya usimamizi wa ununuzi nchini.	• Kuwa na kiwango cha mshahara wa kuingia kazini kinachoshabihiana kwa wafanyakazi wenye CPSP na wataalamu wengine waliothibitishwa (kwa mfano, CPAs na Wanasheria), • Kuoanisha majina ya vitengo vya ununuzi vya taasisi nunuzi, • Kutambua watendaji bora wa kazi za ununuzi, • Kutoa adhabu kwa vitengo vya ununuzi vyenye utendaji mdogo, • Kutambua watu wanaoongoza vitengo vya usimamizi wa ununuzi kuwa na nafasi sawa na wale wanaoongoza idara nyingine badala ya kuwatambua kama maafisa wakuu.	**Kati**
	Kuwatumia wasio wataalamu wa ununuzi wa umma	• Serikali kupitia PPRA kuongeza uelewa wa kazi na majukumu watu wanaojihusisha na ununuzi wa umma	**Zaidi ya Kawaida**
	Njia za ununuzi zisizofaa na zisizotekelezeka	• PPRA ifanye utafiti kuangalia ufanisi wa matumizi ya utaratibu wa kutumia rasilimali za ndania katika miradi, • PPRA ifanye utafiti kuhusu uendelevu wa miradi iliyotekelezwa kutumia rasilimali za ndani kwa kutumia njia ya tathmini. • PPRA kwa kushirikiana na wadau wengine lazima itathmini matumizi na uhalali wa njia ya kununua kutoka kwa mzabuni mmoja na kwa wazabuni wachache waliozuiliwa	**Kati**
Sababu zinazoathiri matumizi bora na kukubalika kwa mfumo	Kuweka adhabu na shinikizo huongeza matumizi bora ya mifumo ya ununuzi	• PPRA lazima iweke stahiki kwa taasisi nunuzi ambazo hazitumii mfumo wa ununuzi wa kielektroniki au zina utekelezaji mdogo,	**Zaidi ya Kawaida**

Lengo la utafiti	Matokeo	Mapendekezo ya Kiutendaji	Athari inayoweza kutokea
wa taifa wa ununuzi kwa njia ya kielektroniki	kwa njia ya kielektroniki	• PPRA lazima izitambue taasisi nunuzi ambazo zinatumia mfumo wa ununuzi wa kielektroniki kwa ufanisi, • PPRA inapaswa kutangaza majina ya taasisi nunuzi ambazo zinatumia kwa ufanisi na zile zenye utekelezaji mdogo wa mfumo wa ununuzi.	
	Miundombinu ya TEHAMA na mafunzo yasiyotosheleza	• Serikali inapaswa kuunganisha taasisi zote za ununuzi kwenye mkongo wa taifa wa mtandao, • Taasisi nunuzi lazima zihakikishe zinakuwa na miundombinu ya TEHAMA ya kutosha ili kutumia mfumo kama unavyohitajika, • PPRA inahakikisha kuwa wadau wote wanauelewa mfumo wa ununuzi wa kielektroniki. • Taasisi nunuzi zinapaswa kuwapa fursa ya kujifunza mfumo wa ununuzi wa kielektroni.	**Kubwa**
	Mfumo wa kielektroniki wa ununuzi wa umma haukukamilika	• PPRA lazima ihakikishe kuwa mfumo wa ununuzi wa kielektroniki ni kamilifu kwa kuhakikisha kuwa vipengele vilivyokosa vimewekwa haraka iwezekanavyo.	**Zaidi ya Kawaida**
Mambo yanayoathiri utekelezaji wa mapendekezo ya kaguzi zilizopita	Kutofanya kaguzi za ununuzi za mara kwa mara	• PPRA lazima ihakikishe kuwa taasisi nunuzi zinakaguliwa mara kwa mara kwa kadri inavyowezekana. • PPRA inapaswa kuongeza nguvu kazi yake ili kuhakikisha kuwa taasisi nunuzi nyingi zinakaguliwa kila mwaka.	**Kubwa**
	Kiwango cha chini cha ufuatiliaji utekelezaji wa mpango kazi wa maboresho uliowasilishwa na Pes	• PPRA lazima ifanye ukaguzi kwa wakati, • PRRA lazima ipange timu ya kufuatilia kwa kila robo mwaka utekelezaji wa mpango kazi wa maboresho uliowasilishwa na taasisi nunuzi. • PRRA lazima ihakikishe taarifa za Mkaguzi wa Ndani zilizowasilishwa zinafanyiwa kazi katika kila robo mwaka.	**Kubwa**
	Kutowasilisha taarifa ya ukaguzi ya PPRA na mapendekezo ya kisera kwa Mamlaka zinazohusika	• PPRA kuhakikisha sheria ya ununuzi inajumuisha kifungu ambacho kinabainisha wazi kuwa taarifa ya ukaguzi ya PPRA inapaswa kuwasilishwa kwa Kamati ya Ukaguzi ya	**Kubwa**

Lengo la utafiti	Matokeo	Mapendekezo ya Kiutendaji	Athari inayoweza kutokea
		taasisi nunuzi mara tu baada ya kukamilika kwa kazi ya ukaguzi. • Taasisi inapaswa kuhakikisha kuwa mapendekezo yote ya ukaguzi kuhusiana na masuala ya kisera yanawasilishwa kwa Kamati ya Ukaguzi ya Bodi ya Wakurugenzi. • PPRA inapaswa kuhakikisha kuwa Mamlaka zinazohusika kuhusiana na masuala ya kisera zinafahamishwa na mapendekezo ya ukaguzi yanatekelezwa ipasavyo.	
	Kutokuwa na uwezo wa kuelewa mapendekezo ya ukaguzi	• PRRA lazima ihakikishe kuwa mapendekezo ya ukaguzi ni rahisi kueleweka. • Taasisi nunuzi zinapaswa kuhakikisha kuwa wafanyakazi wao wanakuwa na uelewa wa matokeo na mapendekezo. • Wakaguzi wanawajibika kuhakikisha kuwa mkaguliwa anaelewa matokeo ya ukaguzi na mapendekezo.	**Kati**
	Mkaguzi wa Ndani kushindwa kukagua kwa kutumia Mfumo wa Ununuzi kwa njia ya kieletroniki	• PPRA inapaswa kuhakikisha wakaguzi wa ndani wanaweza kuukagua mchakato wa ununuzi katika mfumo wa ununuzi kwa njia ya kieletroniki wakati wowote wanapotaka kufanya hivyo. • PPRA ihakikishe kuwa wakaguzi wa ndani wanapata mafunzo ya namna ya kufanya ukaguzi katika mfumo wa ununuzi wa kieletroniki.	**Kubwa**
	Kuchelewa kutolewa kwa fedha	• Serikali inapaswa kuhakikisha fedha zinatolewa kwa taasisi nunuzi kwa wakati unaofaa.	**Kubwa**
	Mazingira ya ufanyaji kazi wa taasisi	• PPRA inapaswa kuhakikisha kuwa kuna usawa kwa taasisi nunuzi ili kufanya kazi katika mazingira tofauti.	**Kubwa**
	Wafanyakazi wachache, kutokuwa na usawa katika ugawaji wa watendaji katika vitengo vya manunuzi na Rasilimali zisizotosha	• Serikali inapaswa kuhakikisha kuna idadi ya kutosha ya maafisa ununuzi ndani ya shirika. • Idadi ya maafisa wa ununuzi inapaswa kuwa sawa kulingana na shughuli za ununuzi ambazo zinafanywa ndani ya taasisi nunuzi.	**Kubwa**
	Vitisho vya wakaguzi vinavyosababisha	• PPRA kuhakikisha wakaguzi wake wanapata mafunzo ya	

Lengo la utafiti	Matokeo	Mapendekezo ya Kiutendaji	Athari inayoweza kutokea
	ukosefu wa ushirikiano	kina kuhusu maadili na taratibu za ukaguzi. • Wakaguzi wanapaswa kuwa na ushirikiano wakati wa kutekeleza zoezi la ukaguzi	**Kati**
	Uzembe katika utekelezaji wa ukaguzi uliopita	• Ununuzi unapaswa kutekeleza mapendekezo ya ukaguzi wa awali ipasavyo. • PPRA inapaswa kuhakikisha kuwa mapendekezo ya ukaguzi uliopita yanatekelezwa ipasavyo.	**Kati**

MAREJEA

Abdullah, K.O., 2014, ‘The audit profession_ensuring quality service delivery’, In Auditing Journal 1(1), 1–7.

Adeyemi,S.B and Uadiale, O. M. (2011). An empirical investigation of the audit expectation gap in Nigeria. African Journal of Business Management, 15 (19), 7964-7971

Adjei-Bamfo, Peter, Kwame Ameyaw Domfeh, Justice Nyigmah Bawole, Albert Ahenkan, Theophilus Maloreh-Nyamekye, Stephanie Adjei-Bamfo, and Samuel Antwi Darkwah. (2020). "An kielektroniki government framework for assessing readiness for public sector kielektroniki procurement in a lower-middle income country." Information Technology for Development 26 (4):742-761. doi: 10.1080/02681102.2020.1769542.

Agbesi, K. (2009). Compliance Assessment of the Public Procurement Act 2003: A case study of selected government intuitions in Ghana, (unpublished). Retrieved from http://dispace.knust.edu.gh/

Aikins, S.K., 2012, ‘Determinants of Auditee adoption of audit recommendations: Local government Auditor’s perspectives’, Journal of Public Budgeting, Accounting & Financial Management 24(2), 195–220. https://doi.org/10.1108/JPBAFM-24- 02-2012-B002

Akinradewo, O. F., Bamidele, O. A., & Ogunsemi, D. R. (2022). Assessment Level of Compliance with Public Procurement Act. Journal of Engineering, Project, and Production Management, 12(2), 126-136.

Almajali, Dmaithan Abdelkarim, Tha’er Majali, Ra'ed Masa'deh, Mohmood Ghaleb Al-Bashayreh, and Ahmad Mousa Altamimi. (2023). "Antecedents of acceptance model for kielektroniki procurement in Jordanian public shareholding firms." Journal of Consumer Marketing 40 (6):663-684. doi: 10.1108/jcm-12-2021-5075.

Awino, Z. B., & Marendi-Getuno, P. N. (2014). Public procurement legal framework implementation challenges and organizational performance. DBA Africa Management Review, 4(2).

Chen, Yifan, Stuart Bretschneider, Justin M. Stritch, Nicole Darnall, and Lily Hsueh. (2021). "KIELEKTRONIKI procurement system adoption in local governments: the role of procurement complexity and organizational structure." Public Management Review 24 (6):903-925. doi: 10.1080/14719037.2021.1874497.

Chikwere, G.U., Simon, S.K., Dzandu, S.S.K., Dza, M., 2019. Compliance issues with public procurement regulations in Ghana. Int. J. Bus. Manag. 14 (5), 1–8.

Changalima, I. A. (2023). Are the Covid-19 Pandemic and Public Procurement Strange Bedfellows’? An African Perspective. Africa Development/Afrique et Development, 48(2), 175-196.

Dain, N., & Rahmat, M. M. (2017). Factors influencing public sector auditees on implementing audit recommendations. Jurnal Pengurusan, 51, 195-207.

Dana, Leo Paul, and Teresa E. Dana. (2005). "Expanding the scope of methodologies used in entrepreneurship research." Int. J. Entrepreneurship and Small Business 2 (1):79-88.

De Boer, Luitzen, and Jan Telgen. (2006). "Purchasing Practice in Dutch Municipalities." International Journal of Purchasing and Materials Management 34 (1):31-36. doi: 10.1111/j.1745-493X.1998.tb 00046.x.

Eyaa, S., Oluka, P.N., 2011. Explaining non-compliance in public procurement in Uganda. Int. J. Bus. Soc. Sci. 2 (11), 35–44.

Gioia, Dennis A., Kevin G. Corley, and Aimee L. Hamilton. (2013). "Seeking Qualitative Rigor in Inductive Research." Organizational Research Methods 16 (1):15-31. doi: 10.1177/1094428112452151

Hair, Joseph F, William C Black, Barry J Babin, and Rolph E Anderson. 2010. Multivariate Data Analysis 7ed. Upper Saddle River: Pearson Prentice Hall.

Harun, Magoti Daniel, Heidi Hogset, and Deodat Mwesiumo. (2023). "Dynamic capabilities and sustainability performance: Exploring the moderating role of environmental dynamism in the Norwegian fishing industry." Sustainable Development 31 (4):2636-2655. doi: 10.1002/sd.2536.

Ibrahim, M.O, Baker, T. & Doyle, S., 2014, 'Grappling with Section 404, Internal Auditor', Institute of Internal Auditors Journal 5(2), 57–61.

Jiménez, Alfredo, Julien Hanoteau, and Ralf Barkemeyer. (2022). "KIELEKTRONIKI procurement and firm corruption to secure public contracts: The moderating role of governance institutions and supranational support." Journal of Business Research 149:640-650. doi: 10.1016/j.jbusres.2022.05.070.

Kline, Rex B. 2011. Principles and Practice of Structural Equation Modeling. 3 ed. New York: The Guilford Press.

K Kumar, A., Nair, A. and Piecha, J. (2015) 'Measuring efficiency in international public procurement', Journal of Public Procurement, 15 (3), 365–389, DOI:10.1108/ JOPP-15-03-2015-B005.

Makoba, N., Nyamagere, G., & Eliufoo, H. (2017). KIELEKTRONIKI Procurement risks and mitigation: the case for tanzania construction companies. International Journal of Construction Engineering and Management, 6(4), 180-186.

Matlala, L. S., & Uwizeyimana, D. E. (2020). Factors influencing the implementation of the auditor general's recommendations in South African municipalities. African Evaluation Journal, 8(1), 1-11.

Matto, Mordecai C., Paul M. Nsimbila, and Ahmed M. Ame. (2022). "Measuring compliance in public procurement: the case of Tanzania." International Journal of Procurement Management 1 (1). doi: 10.1504/ijpm.2022.10047502.

Masoud, Y., Tonya, E., & Mohamed, S. (2021). The Effects of Internal Auditing on Procurement Performance in Parastatal Organizations of Tanzania. Business Education Journal, 10(3), 1-15.

Mwakibinga, Frederick A., and Arnt Buvik. (2013). "AN EMPIRICAL ANALYSIS OF COERCIVE MEANS OF ENFORCING COMPLIANCE IN PUBLIC PROCUREMENT." Journal of Public Procurement 13 (2):243-273.

Mwelu, N., Davis, P., Ke, Y., & Watundu, S. (2018). Compliance within a regulatory framework in implementing public road construction projects. Construction Economics and Building, 18(4), 1-23.

Mwesiumo, Deodat, Magoti Harun, and Heidi Hogset. (2023). "Unravelling the black between coopetition and firms' sustainability performance." Industrial Marketing Management 114:110-124. doi: 10.1016/j.indmarman.2023.08.008.

Mrope, N. P. (2018). Determinants of performance of procurement departments in public entities in Tanzania, Doctoral dissertation. Jomo Kenyatta University of Agriculture and Technology. 234 pp.

Mrope, N. P., Namusonge, G. S., & Iravo, M. A. (2017). Does compliance with rules ensure better performance? An assessment of the effect of compliance with procurement legal and regulatory framework on performance of public procurement in Tanzania. European Journal of Logistics, Purchasing and Supply Chain Management, 5(1), 40-50.

Mushi, G. O., & Nsimbila, P. M. (2022). Determinants of Electronic Procurement System Adoption in Tanzania. African Journal of Applied Research, 8(1), 309-323.

Nawi, M. N. M., Roslan, S., Salleh, N. A., Zulhumadi, F., & Harun, A. N. (2016). The benefits and challenges of KIELEKTRONIKIprocurement implementation: a case study of Malaysian company. International Journal of Economics and Financial Issues, 6(7), 329-332. No. 2, pp. 287-309

Podsakoff, P. M., S. B. MacKenzie, and N. P. Podsakoff. (2012). "Sources of method bias in social science research and recommendations on how to control it." Annu Rev Psychol 63:539-69. doi: 10.1146/annurev-psych-120710-100452.

Presutti, William D. (2003). "Supply management and kielektroniki procurement: creating value added in the supply chain." Industrial Marketing Management 32 (3):219-226. doi: 10.1016/s0019-8501(02)00265-1.

Public Procurement Act, CAP 410 (R.E 2022) of Tanzania

Public Procurement Regulation (2023) of Tanzania

Ringle, Christian M., S Wende, and Jan-Michael Becker. (2015). ""SmartPLS 3." Boenningstedt: SmartPLS GmbH." http://www.smartpls.com.

Sarstedt, Marko, Joseph F. Hair, Jun-Hwa Cheah, Jan-Michael Becker, and Christian M. Ringle. (2019). "How to Specify, Estimate, and Validate Higher-Order Constructs in

PLS-SEM." Australasian Marketing Journal 27 (3):197-211. doi: 10.1016/j.ausmj.2019.05.003.

Siwandeti, M., Sanga, C., & Panga, F. (2023). Perceived benefits of participation in public electronic procurement: a comparative analysis of vendors in Ilala distr TEHAMA, Tanzania. Journal Of Co-operative and Business Studies (JCBS), 6(1).

Suleiman, M. (2015). Adoption of kielektroniki procurement and value addition: Tanzanian context. European Journal of Business and Management, 7, (14).

Torvatn, T. and de Boer, L. (2017). Public procurement reform in the EU: start of a new era? IMP Journal, 11(3). 431-451. https://doi.org/10.1108/IMP-09-2015-0056

Teddlie, Charles, and Abbas Tashakkori. (2011). "Mixed methods research." The Sage handbook of qualitative research 4:285-300.

Thai ,K V. (2009). International Handbook of Public Procurement. CRC Press: Taylor and Francis Group. Florida.

Tukamuhabwa, B.R., 2012. Antecedents and consequences of public procurement noncompliance behavior. Journal. Economics Behavior Studies 4 (1), 34–46.

United Republic of Tanzania (2022). Controller and Auditor General Audit Report 2021/2022, National Audit Office: Dar es Salaam, Tanzania.

United Republic of Tanzania (2022). Public Procurement Regulatory Authority Annual Performance Evaluation Report for 2021/22 financial year

World Bank. (2017). " Benchmarking Public Procurement 2017: Assessing Public Procurement Regulatory Systems in 180 Economies." World Bank, accessed 04 October 2023. https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/2673f7f9-cd3b-5cakielektronikia0c6-f473cb3ce61f.

Yin, Robert K. 2018. Case study research and applications: design and methods. Sixth Edition. ed. Los Angeles: SAGE.

KIAMBATISHO

Kiambatisho 3.1 Mwongozo wa Mahojiano

DODOSO - MASWALI YA USAILI

Lengo la Kwanza. Kuzingatia matakwa ya sheria na kanunni za ununuzi wa umma.

i) Kwa maoni yako ni sababu zipi zinazosababisha taasisi nunuzi kutozingatia matakwa ya heria za ununuzi wa umma na kanuni zake wakati inafanya ununuzi?.

ii) Kwa uwelewa wako ni katika hatua gani katika utaratibu wa ununuzi inayoathirika zaidi kwa kutozingatia matwaka ya sheria na kanuni za ununuzi wa umma?

iii) Je unaelewa kuwepo kwa adhabu pale ambapo mtumishi au taasisi imegundulika imefanya ununuzi bila kuzingatia matakwa ya sheria na kanuni zake?

Lengo la Pili: Matumizi ya mfumo wa kielektroniki wa ununuzi.

i) Unaelewa nini kuhusu mfumo wa ununuzi wa kielektroniki (NeST).

ii) Kwa muda gani taasisi imekuwa ikitumia mfumo wa kielektroniki wa ununuzi?

iii) Je kuna maboresho yeyote kwenye mfumo mpya (NeST) ukilinganisha na ule wa zamani TANePS?

iv) Je umewahi kuhudhuria mafunzo ya mfumo wa kielektroniki wa ununuzi yaliyoandaliwa na PPRA?

v) Je unaweza kuutumia mfumo wa kielektroniki wa ununuzi?

vi) Ni mara ngapi unatumia accont yako ya mfumo wa kielektroniki wa ununuzi?

vii) Kwa kiasi gani taasisi yako ina miundombinu ya kutosha ya TEHAMA (Internet, computer na wataalamu)?

viii) Kwa maoni yako, ni kwa vipi matumizi ya kielektroniki katika ununuzi yataleta faida kwa taasisi?

ix) Je taasisi iko tayari kuutumia mfumo wa kielektroniki wa ununuzi?

x) Ni kwa vipi sheria ya ununuzi na kanuni zake inakushawishi kuutumia mfumo wa kielektroniki wa ununuzi?

xi) Ni kwa vipi taasisi inasaidia kuhakikisha kuwa mfumo wa kielektroniki wa ununuzi unatumiwa ipasavyo?

xii) Je mfumo wa kielektroniki wa ununuzi ni rafiki katika watumiaji?

xiii) Ni changamoto zipi uzipatazo utumiapo mfumo wa kielektroniki wa ununuzi?

Lengo la tatu: Utekelezaji ya mapendekezo ya ukaguzi

i) Kwa maoni yako unaamini kuwa taasisi yako ina fedha za kutosha kuweza kutekeleza mapendekezo ya ukaguzi?. Elezea

ii) Kwa maoni yako unaamini kuwa taasisi yako ina watalamu wenye uwezo wakufanyia kazi mapendekezo ya ukaguzi? Elezea.

iii) Je uongozi wa taasisi yako inazingatia utekelezaji wa mapendekezo ya ukaguzi? Elezea.

iv) Je uongozi wa taasisi yako unasaidia kufanyia kazi mapendekezo ya ukaguzi? Elezea.

v) Je uongozi wa taasisi unafuatilia utekelezaji wa mapendekezo ya ukaguzi? Elezea.

vi) Je uongozi wa taasisi unawaaarifu watumishi juu ya hatua za kuchukua ili kuona mapendekezo ya ukaguzi yanafanyiwa kazi ndani ya muda? Elezea.

vii) Je wakaguzi wa ndani wanashiriki katika kutekeleza mapendekezo ya ukaguzi? Elezea.

viii) Je kamati ya ukaguzi inasaidia kuhakikisha mapendekezo ya ukaguzi yanafanyiwa kazi? Elezea.

ix) Je mapendekezo ya ukaguzi yanaeleweka? Elezea.

x) Tafadhali elezea changamoto unazopata katika kutekeleza mapendekezo ya ukaguzi.

Swali la Jumla

Naomba utoe maoni yako juu ya nini unafikiri kinatakiwa kifanyike ili kuboresha utaratibu mzima wa ununuzi wa umma nchini Tanzania (hasa juu ya kuzingatia sheria, utumiaji wa mfumo wa ununuzi wa kielektroniki na utekelezaji wa mapendelezo ya ukaguzi.

Ahsante

Kiambatisho 3.2 MASWALI

MASWALI

Swali la 1: Tafadhali taja aina inayofaa ya taasisi yako: -

a) Wizara, Idara na Wakala wa Serikali

b) Taasisi / Mashirika ya Umma

c) Mamlaka za Serikali za Mitaa

Swali la 2: Tafadhali, chagua kategoria inayofaa ya umri wako: -

a) Kati ya miaka 18 na 24

b) Kati ya miaka 25 na 35

c) Kati ya miaka 36 na 49

d) Kati ya miaka 50 na 64

e) 65 na zaidi ya miaka

Swali la 3: Tafadhali chagua kiwango chako cha elimu:-

a) Cheti / Diploma

b) Shahada

c) Shahada ya uzamili na zaidi

Swali la 4: Tafadhali chagua kitengo/ nafasi yako ya kazi katika taasisi yako: -

a) Mkurugenzi Idara ya Ununuzi / Mkuu wa Kitengo cha Ununuzi / Afisa Kitengo cha Ununuzi

b) Mhandisi

c) Maafisa wa Uhasibu

d) Mkaguzi wa Ndani / Mhasibu / Meneja wa Fedha au Mkurugenzi / Mhasibu Mkuu

e) Maafisa wa Sheria

f) Mkurugenzi / Meneja / Afisa wa TEHAMA

g) Afisa wa Utawala / Afisa wa Rasilimali watu

Swali la 4: Tafadhali chagua kategoria inayofaa ya uzoefu wako wa kufanya kazi:-

a) Chini ya miaka 3

b) Miaka 3-6

c) Miaka 7-10

d) Miaka 11-14

e) Zaidi ya miaka 14

Lengo la kwanza: Kuzingatia sheria na kanuni zake

	Chini tumeingiza taarifa kadhaa, tafadhali weka alama jibu ambalo unafikiri linafaa zaidi:	**Kutokubaliana sana**	**Kutokubaliana kwa wastani**	**Kutokubaliani**	**Isioegemea upande wowote**	**Kukubaliana**	**Kukubaliana kwa wastani**	**Kukubaliana sana**
		1	2	3	4	5	6	7
	Ninaamini, (Alama: 1= kutokubaliana sana na 7 = kukubaliana sana)							
Taaluma	Watumishi wana uadilifu wa hali ya juu							
	Watumishi hutoa maamuzi ya kitaalamu wakati wa kufanya maamuzi							
	Watumishi wana uzoefu wa vitendo wa mchakato wa ununuzi							
	Watumishi wanahitaji utaalamu wa mchakato wa ununuzi							
	Watumishi wa ununuzi wana kiwango cha juu cha usiri							
Ufuatiliaji	Kuna ukaguzi wa mara kwa mara wa utekelezaji wa miradi							
	Ukaguzi wa mara kwa mara husaidia miradi kukamilika kwa wakati							
	Ukaguzi wa mara kwa mara huzuia uharibifu							
	Ukaguzi wa mara kwa mara huzuia udanganyifu							
Ufahamu wa	Sheria na kanuni za ununuzi wa umma zimeandikwa kwa tafsiri rahisi							
	Taasisi yetu hutumia watumishi wanaelewa taratibu za ununuzi wa umma kufanya ununuzi.							
	Watumishi wenye sifa za kitaaluma ndio wanaajiriwa kwa kazi ya ununuzi							
Adhabu	Adhabu zinatolewa kwa wale wanaopatikana na hatia bila onyo lolote							
	Adhabu zinatekelezwa kwa siri							

	Chini tumeingiza taarifa kadhaa, tafadhali weka alama jibu ambalo unafikiri linafaa zaidi:	Kutokubaliana sana	Kutokubaliana kwa wastani	Kutokubaliani	Isioegemea upande wowote	Kukubaliana	Kukubaliana kwa wastani	Kukubaliana sana
		1	2	3	4	5	6	7
	Adhabu zenye matokeo mabaya zinatolewa							
	Adhabu vinatolewa kwa wasiozingatia sheria na kanuni zake.							
Uingiliaji wa kisiasa	Kuna uingiliaji wa kisiasa katika kuchagua njia za ununuzi wa mradi							
	Kuna uingiliaji wa kisiasa katika kutoa tuzo za mikataba							
	Kuna uingiliaji wa kisiasa katika utekelezaji wa miradi ya ununuzi							
	Kuna uingiliaji wa kisiasa katika uteuzi wa mradi wa ununuzi							
Msaada wa Usimamizi	Kuweka wakaguzi wa ndani na kuwapa mafunzo ya ununuzi							
	Matumizi sahihi ya mipango ya ununuzi na nyaraka za mkataba							
	Kufanya ukaguzi wa ndani wa ununuzi							
	Programu za mafunzo ya mara kwa mara							
Uzingatiaji wa sheria na kununi zake	Uidhinishaji sahihi wa shughuli za ununuzi							
	Ununuzi hukamilika kwa wakati							
	Ununuzi hufanyika kwa ubora unaotakiwa							
	Lengo la ununuzi hufikiwa							
	Ununuzi hufanyika kwa bei inayoridhisha							

Lengo la 2: Matumizi ya mfumo wa kielektroniki wa ununuzi

	Chini tumeingiza taarifa kadhaa, tafadhali weka alama jibu ambalo unafikiri linafaa zaidi:	Kutokubaliana sana	Kutokubaliana kwa wastani	Kutokubaliani	Isioegemea upande wowote	Kukubaliana	Kukubaliana kwa wastani	Kukubaliana sana
		1	2	3	4	5	6	7
Faida za kutumia mfumo	Kutumia mfumo wa kielektroniki wa ununuzi huboresha utendaji							
	Kutumia mfumo wa kielektroniki wa ununuzi husaidia kupunguza muda wa kukamilisha ununuzi							
	Kutumia mfumo wa kielektroniki wa ununuzi husaidia kuzuia rushwa katika ununuzi wa umma							
	Matumizi ya mfumo wa kielektroniki wa ununuzi husaidia hupunguza gharama							

	Chini tumeingiza taarifa kadhaa, tafadhali weka alama jibu ambalo unafikiri linafaa zaidi:	Kutokubaliana sana	Kutokubaliana kwa wastani	Kutokubaliani	Isioegemea upande wowote	Kukubaliana	Kukubaliana kwa wastani	Kukubaliana sana
	Kutumia mfumo wa kielektroniki wa ununuzi husaidia kuboresha uwazi katika mchakato wa ununuzi							
	Kutumia mfumo wa kielektroniki wa ununuzi huongeza ushindani katika ununuzi wa umma							
	Kutumia mfumo wa kielektroniki wa ununuzi huongeza uwajibikaji katika ununuzi wa umma							
Kutambuliwa kwa kupongezwa (Perceived Complimentarily)	Huduma mbalimbali zinapatikana kwenye mfumo wa ununuzi wa kielektroniki							
	Kutumia mfumo wa kielektroniki wa ununuzi kunaniwezesha kumaliza majukumu yangu kwa kwa wakati							
	Msaada wa mfumo kielektroniki wa ununuzi unapatikana kwa wakati							
	Mfumo wa kielektroniki wa ununuzi unanisadia kutekeleza majukumu yangu ya ununuzi							
Utayari wa taasisi	Mfumo wa kielektroniki wa ununuzi unasaidia kujifunza kwa kushirikiana na taasisi nyengine za ununuzi							
	Taasisi yangu inawapatia watumishi wake mafunzo ya mfumo wa kielektoniki wa ununuzi							
	Uongozi wa taasisi yangu unasaidia matumizi ya mfumo wa kielektroniki wa ununuzi							
	Taasisi yangu inatambua thamani ya matumizi ya mfumo wa kielektroniki wa ununuzi							
	Kwa ujumla, taasisi yetu iko tayari kutumia mfumo wa kielektroniki wa ununuzi							
Kutumia mfumo wa kielektroniki wa ununuzi	Tunatumia mfumo wa kielektroniki wa ununuzi kuanzisha mchakato wa ununuzi							
	Tunatumia mfumo wa kielektroniki wa ununuzi kualika wazabuni							
	Tunatumia mfumo wa kielektroniki wa ununuzi kwa kufanyia tathmini za zabuni							
	Tunatumia mfumo wa kielektroniki wa ununuzi kwa kuwasilisha tuzo kwa zabuni							
	Tunatumia mfumo wa kielektroniki wa ununuzi kwa kusaini mikataba ya ununuzi							

	Chini tumeingiza taarifa kadhaa, tafadhali weka alama jibu ambalo unafikiri linafaa zaidi:	Kutokubaliana sana	Kutokubaliana kwa wastani	Kutokubaliani	Isioegemea upande wowote	Kukubaliana	Kukubaliana kwa wastani	Kukubaliana sana
Mwelekeo wa utendaji (Performance orientation)	Ninatumia muda mwingi kufikiria jinsi utendaji wetu wa taasisi ulivyo ikilinganishwa na taasisi nunuzi zingine							
	Kwa ujumla mimi hufanya kazi ambazo ninalipwa hivi karibuni							
	Ninahisi vizuri sana ninapojua nimefanya vizuri kuliko taasisi nyengine							
	Daima huwaelezea mafanikio yangu watumishi wengine							
	Ninapendelea kuona matokeo yanayoonekana kama malipo ya juhudi zangu							
Kuridhika kwa kuutumia mfumo	Nimeridhika na mfumo wa kielektroniki wa ununuzi							
	Nimefurahishwa na mfumo wa kielektroniki wa ununuzi							
	Nimeridhika sana na mfumo wa kielektroniki wa ununuzi							
	Nimefurahishwa sana na mfumo wa kielektroniki wa ununuzi							
Shindikizo la Isomorphic	Serikali inatulazimisha kutumia mfumo wa kielektroniki wa ununuzi							
	Taasisi nunuzi nyengine zinatuhamasisha / kutushawishi kutumia mfumo wa kielektroniki wa ununuzi							
	Sheria ya ununuzi wa umma na kanuni zake zinatulazimisha kutumia mfumo wa kielektroniki wa ununuzi							
	Shinikizo kutoka kwa umma linatulazimisha kutumia mfumo wa kielektroniki wa ununuzi							